

УЖ

Український журнал

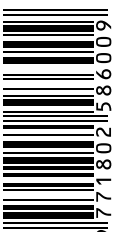
5 | 2009

ціна 30 Кє

Тема:
корекції історії

05

9 771802 158600

В нашому просторі

Фото: Андре Зукка,
Париж, 1940–44 рр.

„Український журнал“
www.ukrzurnal.eu

Інформаційний культурно-політичний
місячник для українців у Чехії, Польщі
та Словаччині
№ 5 (46), 2009, рік четвертий

Видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія:
Прага – Ленка Віх (головний редактор),
Богдан Колчак, Валентина Люля,
Інна Біланін, Івана Грешлик, Богдан
Зілінський, Рене Кочік, Яна Леонтієва
Варшава – Ростислав Крамар,
Петро Тима, Анна Коженівська-Бігун,
Ярослав Пристах
Прийшів – Олесь Мушинка
Київ – Богдана Матіяш,
Петро Андрусечко

Коректор: Надія Іздрик
Художнє оформлення
та верстка: Ондра Гулеш
Дистриб'ютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового
сприяння Міністерства культури ЧР
та Міністерства закордонних справ
України

За достовірність викладених фактів
відповідає автор статті.
Редакція залишає за собою право
не у всьому погоджуватися з думками
і поглядами авторів, скорочувати
матеріали і виправляти мову.
Рукописи не повертаються.

Реєстрація: MK ČR E 16026
ISSN 1802-5862

Вдома на чужині

- 9 Довоєнне Полісся. Перспектива Юзефа Обрембського
– забутого світоча польської етнології
- 11 Анна Лазар
Полісся Юзефа Обрембського
- 12 Ленка Віх
Шевченко замість советського танку?

Якщо так має виглядати
пропагування України за
кордоном, то, може, краще
його не робити?

гості

- 13 Михайло Бублик:
Немає жодного доказу існування „Молодої Гвардії“
- 14 Валентина Люля
Молода гвардія

тема: корекції історії

- 16 Марко Смеречинський
Між імітацією та живим міфом

Українській державі, замість
поєднувати непокінчене
і мирити ветеранів двох течій,
слід розробити, назвімо її
умовно, гуманістичну або
людську схему Другої світової.
В ній повинні знайти своє місце
епізоди, які покажуть складність
українських долів і вибору між
1939–1945 роками.

- 19 Олег Супруненко
Табу формальні та неформальні, небезпечні та незручні
- 20 Сергій Грабовський
Україна і Друга світова війна: міфологія та напівправда

Історія війни, яку закликають
„не переписувати“ і суворо
забороняють „фальсифікувати“,
в Україні для масової свідомості
й досі являє собою суму
міфологем ще советського
часу, поєднаних із сучасними
російськими та дивовижним чином
переплетених із міфологемами
національно-визвольних змагань.

- 22 Олександр Бойченко
Аушвіц як Аушвіц: повії, музика, футбол...
- 24 Давід Свобода
Червоні, як сніг
- 25 Алла Лазарева
„Зрадниць буде скарано“
- 28 Володимир Сергійчук
Скільки було радянських партизанів?

- 29 Ярослав Гребенюк
Пам'ятник „жертвам ОУН-УПА“ у Луганську
- 31 Володимир Пукіш
УПА на Кубані
- 32 Андрій Шептицький
Волинь

З перспективи Дніпропетровська Волинь – віддалена, відстала провінція української держави, а давні польсько-українські конфлікти – це, за словами одного з моїх шкільних приятелів, „пунічні війни“.

з краю

- 36 Петро Андрусечко
Шлях Тягнибока до Свободи
- 40 Григорій Перепелиця:
„Альянс починає рахуватися з Росією
більше ніж з прагненням України стати
членом НАТО“
- 42 Богдан Бачинський
Судова реформа: затоптування на місці
- 47 Лубош Палата
З Лукашенком, але без Клауса

культревію

- 48 Будування навзаєм
Розмова з Миколою Рябчуком

„Я не вважаю, що світ стає дедалі гіршим. Якби так було, ми б уже не існували, а так – три тисячі років людство тільки про те й говорить, що все погіршується.“

- 51 Микола Рябчук
Поезія – вибране
- 52 Тамара Злобіна
Мистецтво не товар
- 53 Катерина Сліпченко
Гоголь та політична агітація
- 54 Марко Роберт Стех
Бесіда Єви Бісс із Францом Кафкою
- 55 Єва Бісс:
На хвилях Генисаретського озера
- 56 Юрко Іздрик
Фемініста
- 57 музика
- 58 рецензії та анотації

Наш читачу!

➤ Перед нами травень і чергова річниця закінчення Другої світової війни. Кругла вона чи не кругла, кожного року все виглядає подібно. І не пам'ятаю,

скільки вже разів промайнуло в голові: навіщо знову про те ж саме? чому ще показують ті кадри? кому ще потрібні ці дискусії? Треба сказати, що, на жаль, залишилося ще багато з того, що стосується Другої світової війни, чого ми не знаємо, а знати варто. Багато того, чого зрозуміти не можемо чи чути не хочемо, а зрозуміти і почути мусимо. Друга світова війна досі не „лягла“ в історію. Ця тема і надалі викликає емоції, нею маніпулюють політики, її фальсифікують заради добрих і недобрих цілей. У ній і надалі безліч табу і величезна кількість жертв. А деякі з таких табу, речі, про які некоректно писати і неприємно читати, стали частиною цього номеру. Рекомендуємо звернути увагу на статті Марка Смеречинського про потребу віднайдення чи розроблення Україною своєї нової, ближчої до правди, схеми Другої світової війни, в якій буде місце не лише для героїв Червоної Армії або червоних партизанів. Так само, як і на статтю Сергія Грабовського про українські міфи советського походження чи на статтю Андрія Шептицького, де автор аналізує питання нинішніх польсько-українських стосунків на тлі подій, що мали місце саме під час Другої світової війни.

А що можемо запропонувати вам далі? Напевно, зацікавить вас рубрика „З краю“, де у статті Петра Андрусечка „Шлях Тягнибока до Свободи“ знайдете інформацію про те, як після отримання Незалежності розвивалися в Україні праворадикальні політичні угруповання і їхні лідери, частина з яких кілька тижнів тому отримала свою велику перемогу на виборах у Тернополі. Цікавою є також стаття Богдана Бачинського про кризу українського правосуддя і неефективність антикорупційних дій уряду у судовій сфері.

І нарешті, варта уваги інформація, яку можете знайти і в рубриці „Вдома на чужині“, і в інтерв'ю з Григорієм Перепелицею у рубриці „З краю“ — про скандал, спричинений заступником Секретаріату президента України Ігорем Поповим, який у розмові для Радіо „Свобода“ сказав, що скасування безвізового режиму для країн ЄС необхідне Україні передусім для захисту від „педофілів“ і „маніяків“. У згаданій розмові з паном Поповим відчутна образа, бо Стара Європа досі не скасувала візи для України. І він припускає, що якби країни ЄС скасували візовий режим для України, то і Україна не мусила би вдаватися до його відновлення. Що сказати? Настільки спрощене бачення і відповідь посадовця нашої влади на такий же спрощений аналіз його мислення. Тобто, з його відповіді можна би було вивести, що якби ЄС скасувало візи для України, то Україна не лише не вдалась би до поновного запровадження такого режиму, але ще й могла би забути про європейських педофілів і пожертвувати кількома своїми громадянами. Заради добрих стосунків і справедливості, очевидно! Мушу сказати одне: якщо у Верховній Раді, міністерствах, секретаріатах і на всіх інших державних і недержавних посадах далі працюватимуть настільки прості і некомпетентні люди, то абсолютно немає ніякого значення, хто стане наступним президентом України.

Handwritten signature: D. Papis

Екс-агенти Мінаржікові нарешті не пощастило

➤ Мало кому щастило так довго, як Павлу Мінаржікові. Ця легенда чехословацької комуністичної пропаганди 70–80-х років минулого століття у свої 63 роки нарешті „погоріла“ в Україні, вірніше, на спробі вбити великі гроші від чеської страхової компанії за страховий випадок, що буцімто трапився в 1996-ому на Закарпатті.

Підприємець Мінаржік, за вироком суду, тринадцять років тому інсценував аварію і пожежу вантажівки, яка везла партнерам в Україну вантаж оптичних волокон вартістю (буцімто) півтора мільйона доларів. Та, на жаль для Мінаржіка, слідство виявило не тільки те, що згорілий вантаж мав у 20 разів меншу вартість за ту, яку бізнесмен навів страховикам, але зокрема факт, що жодної аварії не було – машину просто зупинили і підпалили українські друзі Мінаржіка, а водія залякали і наказали, що розповідати. Вирок суду: Мінаржік за ґратами має просидіти чотири з половиною роки.

Мінаржік – це легенда, переконаний комуніст, редактор радіомовлення і офіцер колишньої чехословацької держбезпеки (ŠtB). Після окупації Чехословаччини радянськими військами в 1968 році держбезпека доручила Мінаржікові емігрувати на Захід, у 1969-ому він влаштувався на американську станцію „Радіо Вільна Європа“/Радіо „Свобода“ в німецькому Мюнхені, і пропрацював там аж до 1975 року. Начальникам у Празі Мінаржік не тільки вислав сотні шпигунських звітів, а й неодноразові пропозиції висадити американську радіостанцію в повітря. Однак дозволу на вибук агент не отримав.

Мінаржік повернувся в комуністичну Прагу, став медійною зіркою, про його героїзм склали навіть пісню, яку крутили по радіо... 1976–81 роки цей герой, властиво, антигерой, провів у Києві, де відвідував вуз. Згодом, аж до 1990-го,

Павел Мінаржік працював у Празі, де в Міністерстві внутрішніх справ дотягнув аж до підполковника.

Його проблеми почались тільки у 1991 році, коли поліція і суди почали цікавитись його пропозиціями провести на радіо вибухи. А через два роки суд першого рівня виніс вирок: чотири роки ув'язнення. Мінаржік подав справу в апеляційний суд і машина наївного демократичного правосуддя загальмувала – на наступних неймовірних 13 років. Головна проблема чеських судів виявилася в нерішучості колишньої чехословацької держбезпеки: коли були б вибухи, можна було б встановити розмір матеріальної шкоди, кількість жертв, поранених... А без вибухів експертам і судам було важко все підрахувати. Поворот приніс 2006 рік: апеляційний суд позбавив Мінаржіка звинувачень, а роком пізніше останню крапку поставив Верховний суд Чехії: Павел Мінаржік невинний.

Лише тепер герой старих часів сяде в тюрму, та не за старі гріхи, а за якісь там дешеві і згорілі оптичні волокна. Парадокс.

Богдан Копчак, Прага

Про модернізацію української ГТС

➤ У структурі „Нафтогаз“ має бути створена група технічної координації, яка відповідатиме за розробку комплексного бізнес-плану проведення модернізації ГТС. Відповідний крок передбачений проектом спільної декларації, що підписана у Брюсселі за підсумками міжнародної донорської конференції. У свою чергу, Єврокомісія і міжнародні фінансові організації готові розглянути питання надання технічної допомоги групі технічної координації. Європа також вимагає реформування „Нафтогазу“, зокрема відділення від нього його дочірнього підприємства „Укртрансгаз“.

Міністр енергетики Росії Сергій Шматко висловив незадоволення проектом підсумкової декларації конференції з модернізації газотранспортної системи України. Росія допускає перегляд контрактів з Україною на постачання і транзит природного газу у разі, якщо російські інтереси не будуть враховані при модернізації української газотранспортної системи. „Україна, отримавши статус стратегічного партнера Євросоюзу, запропонувала підвищити пропускну спроможність ГТС на 60 мільярдів кубометрів. І щоб ввести в експлуатацію ці

нові потужності, нам треба в три рази менше капітальних вкладень, ніж для альтернативних шляхів, в тому числі і для „Північного потоку“, – сказав Президент України Віктор Ющенко.

3 1 квітня в Україні не видають чеські робочі та підприємницькі візи

➤ Чехія призупинила видачу робочих та підприємницьких віз для України, Молдови, Монголії, Таїланду та В'єтнаму. Прийняття цього рішення було зумовлено побажанням Міністерства внутрішніх справ ЧР як пре-

вентивного засобу під час фінансової кризи – люди приїжджають до Чехії, не маючи праці, або часто втрачають її через фінансову кризу.

За словами Зузани Оплеталової, прес-секретаря Міністерства закордонних справ ЧР, протягом кількох тижнів буде зупинено запис на відвідини чеського консульства у цих країнах та безпосередній прийом документів на робочу та підприємницьку візи.

Президент Торгової палати ЧР Петр

Кужел вважає такі дії з боку чеської держави неправильними, оскільки ситуація на чеських підприємствах змінюється дуже швидко, і може настати момент, коли буде бракувати дешевої, але кваліфікованої робочої сили.

Словаччина – мала велика країна

➤ Словаччина збирається застосувати нові методи для власної презентації в світі. Міністерство внутрішніх справ СР планує у співпраці з Міністерством економіки розвинути „Концепцію економічної дипломатії СР“. Головна мета – залучити закордонні інвестиції для зміни структури економіки, підвищити продуктивність, підтримати експорт та розвиток малого і середнього бізнесу.

За пропозицією Уряду СР, від квітня ц.р. вирішувати питання покращення іміджу Словаччини за кордоном буде новий дорадчий орган – Рада уряду для загальної презентації СР за кордоном. Рада, яку очолюватиме прем'єр-міністр Роберт Фіцо, повинна, перш за все, вирішити, чи Словаччина буде презентована в світі аграрною, промисловою або ж туристичною країною з природними атракціями.

Уряд СР залучить до процесу презентації міністрів та Державне транспортне агентство, яке вже тепер рекламує Словаччину посередництвом кольорового метелика зі слоганом „Мала велика країна“.

Стокгольм відкриватиме Україні двері у ЄС

➤ Одним із пріоритетів Швеції на період головування в ЄС буде поглиблення відносин Євросоюзу з Україною. На думку експертів Шведського інституту досліджень європейської політики, Стокгольм працюватиме над тим, щоб для України двері Євросоюзу не залишалися зачиненими.

Відповідно до державної програми на 2009 рік, Швеція планує підтримувати реформи в Україні і виділити (у перерахунку) майже 16,5 мільйонів євро на приведення української політики до стандартів ЄС, причому не лише у галузі розвитку демократії.

Стоп антикризовим законопроектам?

➤ Директор Європейського центру міжнародної політекономії Фредерік Еріксон приголомшений рішенням Верховної Ради щодо пакету антикризових законопроектів. „Україна має усвідомити, що вона летить у стіну на швидкості 150 км на годину“, – так в інтерв'ю „Німецькій хвилі“ Еріксон прокоментував відмову депутатів

голосувати по законопроектах, ухвалення яких вимагає МВФ.

Президент Ющенко закликав парламент ухвалити законопроекти, необхідні для відновлення співпраці з Міжнародним валютним фондом. Ющенко наголосив, що він розуміє, наскільки це непрості рішення, ➤

КИЇВ

та інші міста України

від 9 437 крон

МОСКВА	від 6 899 крон
БАКУ	від 7 778 крон
ТБІЛІСІ	від 7 678 крон
АЛМАТИ	від 11 803 крон
ДЕЛІ	від 19 924 крон
ПЕКІН	від 21 872 крон
БАНГКОК	від 12 459 крон

Зараховано всі такси

Офіс у Празі:
Husova 5
110 00 Praha 1
Тел.: + 420 224 248 828
+ 420 776 676 709
e-mail: aerosvit.prg@volny.cz

Каса в аеропорту:
Тел.: + 420 220 115 332

www.aerosvit.com

» оскільки йдеться про збалансування бюджетів Пенсійного фонду та бюджету НАК „Нафтогаз України“. „Тут йде мова не про цифри, а про філософію і поведінку на тому чи іншому ринку, у тому числі і на газовому“, — сказав президент. Він підкреслив, що простих рішень не буває, і хоч він сам не є прихильником вирішення вищезазначених проблем таким чином, як пропонується у законопроектах,

але іншого варіанту для відновлення співпраці з МВФ немає.

Верховна Рада відмовилася включати до порядку денного три закони, необхідні для отримання другого траншу кредиту МВФ. За їх включення проголосувало 200 і 208 депутатів. Не голосували комуністи, Партія регіонів та більша частина НУ-НС. Незважаючи на те, що орієнтована на президента парламентська фрак-

ція не проголосувала за закони, які вимагає МВФ, сам Віктор Ющенко вважає прем'єра Юлію Тимошенко відповідальною за відмову Верховної Ради ухвалити законопроекти. Президент зазначив, що „в країні є парламент і створена в ньому коаліція, яка сформувала Кабінет Міністрів і обра- ла прем'єра“, тим самим взявши на себе відповідальність за соціальний і економічний стан країни.

Автор: Федор Віко, Прага, Словаччина

Візами проти європейських маніяків і педофілів

» На початку квітня ц.р. заступник глави Секретаріату президента та представник Президента у Верховній Раді Ігор Попов в ефірі радіо „Свобода“ сказав, що скасування безвізового режиму в'їзду в Україну для громадян ЄС необхідне для захисту країни від „педофілів“ і „маніяків“ і що таке рішення може бути прийняте ще до саміту „Східного партнерства“, який відбудеться 7 травня у Празі. Ігор Попов на запитання, хто виграє від того, якщо Україна скасує безвізовий режим з Європою, відповів: „Ми виграємо. По-перше, не полізе всяка наволоч, зараз вони заходять без віз, кожен

місяць якогось педофіла відловлюємо або якогось маніяка, і потім ловимо по всій Україні, бо він зайшов без візи, немає на нього даних. Правоохоронні органи скаржаться — це головний чинник“.

Однак 6 квітня Попов відмовився від своїх слів. „На радіо „Свобода“ викривили мої слова, я не говорив про ймовірне скасування безвізового режиму. Я говорив, що зараз ведеться переговорний процес“, — заявив він.

Про можливе поновлення візового режиму з ЄС раніше говорили і глава Секретаріату президента Віктор Балага, Микола Томенко чи Володимир Литвин. Причина? Скасування віз для громадян Євросоюзу Україною не призвело до відповідних кроків з боку ЄС.

У Секретаріаті президента згодом відмовилися від заяв про швидке скасування безвізового режиму для європейців, а президент Віктор Ющенко повідомив про суттєвий прогрес у переговорах із візового питання.

На думку Олександра Сушка з Інституту Євроатлантичного співробітництва, Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, важко зрозуміти, чого тут більше: „невігластва, наївності, неадекватності, нерозуміння механізмів чи свідомого бажання нашкодити, але ситуація дійсно стає загрозливою... Важлива сама тенденція мислення, яка відводить правлячу еліту вбік від раціонального розуміння проблеми віз та свободи пересування“.

Довоєнне Полісся. Перспектива Юзефа Обрембського – забутого світоча польської етнології

Спадщина Юзефа Обрембського потонула в мороці II Світової війни та післявоєнного періоду. Цього видатного дослідника македонського народу згадували лише завдяки кільком науковим статтям. Однак його архів приховує ще багато несподіванок, які повертає в науковий обіг д-р Анна Енгелькінг з Інституту Славістики Польської академії наук.

Розмова з д-ром Анною Енгелькінг – етнографом, полоністом, знавцем Білорусі, дослідницею спадщини Юзефа Обрембського (1905–1967).

Розкажіть, будь ласка, про родину Юзефа Обрембського.

– Родинне коріння Юзефа Обрембського дуже цікаве. Його батько, Антоній Обрембський, був управителем графів Потоцьких в Подольській губернії. Юзеф народився в Тепліку, Вінницького повіту, а потім сім'я переїхала до Білорусі, в Гродненську губернію. Батько походив з Мазовша, з дрібної шляхти, „висадженої з сідла“. Він покинув рідне село в пошуках заробітку ще в дуже молодому віці, але коли народився Юзеф, йому було вже майже 60 років. У юності, в п'ятнадцятирічному віці, він брав участь у січневому повстанні, був поранений, згодом закінчив якусь аграрну школу, а потім все життя працював управителем у величезних українських маєтках. Тобто на Україні він був приїжджим. Натомість дівоче прізвище матері Обрембського – Голайська. Це прізвище належало дрібній шляхті з Київської губернії, тієї невідомої, описаної Даніелем Бове. Мати Юзефа була набагато молодшою від свого чоловіка, як це в ті часи побутувало. Юзеф Обрембський був найменшою дитиною, мав ще дві старші сестри – Антоніну і Марію, які згодом також вибрали академічний шлях. Батько дуже скоро помер, мати залилася сама з трьома малими дітьми; вони залишилися без засобів для існування, оскільки смерть батька означала втрату годувальника. Тоді мати залишила дітей під опіку брата (в селі Великий Степ Бердичівського повіту) і поїхала до Королівства вчитися – здобувати фах. Марія Обрембська, маючи лише домашню освіту, стала ученицею жіночої школи поблизу Варшави. Це був заклад, пов'язаний з середовищем

польської лівої інтелігенції та емансипованих жінок, де – під вивіскою школи вчительок для притулків – готувалося також до навчання старших дітей, молоді і дорослих, таємно від російських властей. В часи Першої світової війни родина жила у Варшаві, в дуже складних умовах німецької окупації. З 1915 року мати Обрембських опікувалася світлицею для продавців газет на вулиці Кручій: їх там підгодовували, читали лекції, займалися з ними. Згодом, вже в міжвоєнний період, вона була керівничкою школи, яку сьогодні назвали б професійною – Державної школи домашнього господарства, де навчали крою та шиття, куховарства, здорового харчування, ведення домашнього господарства тощо. Все своє життя вона була пов'язана із середовищем лівої, ліберальної інтелігенції, зокрема приятелювала зі Стефанією Семпольською. Саме в такому середовищі ідеологічно формувався молодий Обрембський.

Розкажіть, будь ласка, про зв'язки Обрембського з Поліссям і про його компетентність дослідження цього терену.

– Цей зв'язок можна звести до двох площин. Перша – це суто мовна компетентність: знав мову, з дитинства був знайомий з російською, українською та білоруською мовами, відомо, що його нянею була українка. На Поліссі розмовляв місцевими діалектами і ними ж записував розмови. Його мовно-культурна компетенція в питаннях Полісся була такою, яку має людина, вихована в своєму рідному середовищі.

Інша площина обізнаності пов'язана

з його родинними обставинами. Суспільна позиція панських службовців була не вигідною. Вони знаходилися між паном і селянами, що наражало їх на конфлікти з кожною зі сторін. Їхнє існування залежало від пана: той давав платню і забезпечував харчами; якщо робота втрачалася, родина не мала за що жити – так це трапилося з Обрембськими після смерті батька. Для селян управляючий не був союзником, він був підпанком, якого іноді вважали гіршим ворогом, ніж самого пана – писав про це згодом Обрембський на прикладі Полісся. Якщо переглянути тогочасну пресу, можна знайти багато статей про суспільне становище управляючих, про те, що для них не були врегульовані питання праці і пенсії, що цього домагатися вони почали лише в 1905 році. Нема сумніву, що Обрембський в дитинстві зазнав злиднів, перебуваючи на маргінесах суспільства. Він був малою дитиною, тому мало що міг пам'ятати, але про це пам'ятали його старші сестри і мати. В родинній кореспонденції повторюються згадки про важке дитинство, про нужду, важкі обставини. Цей досвід мав вплив на те, що згодом Обрембський, як антрополог, глибоко розумів суспільну і життєву ситуацію селян, писав, приймаючи перспективу поліщуків, ставав їхнім речником.

Ви пишете, що Обрембський в одному селі на Поліссі провів місяць.

– Так, він чудово нав'язував контакти з людьми, ввів і любив з ними розмовляти. Вони цікавили його, і він їх розумів. Розумів також їхнє життя і культуру: циклічність праці землеробів, ритуальний бік їхнього життя,

Фото: архів

державницької Польщі, ідея польської цивілізаційної місії на Кресах, одним словом – ідеологія ендеків. Його можна поставити поруч із такими постатями, як Єжи Стемповський, Генрик Юзевський, Єжи Гедройць. Це були люди, виховані на пограниччі культур, яким ідея ендеків була глибоко чужою, бо з діда-прадіда вони жили в світі багатомовному, багатоконфесійному, багатокультурному. З таким досвідом мононаціональна концепція держави була для них неприйнятною, їм була близькою громадянська концепція. Обрембського не покидала ідея зробити поліщука повноцінним громадянином. Про тогочасну Польщу – де поліщуків били поліціянти, де вони були обтяжені податками такою мірою, що судові виконавці могли забрати єдину корову, де не мали доступу до правосуддя тощо – він писав, що при такому ставленні ніколи поліщук не стане громадянином.

Юзеф Обрембський пропонує виховання з поліщуків громадян, використовуючи їхню власну шкалу цінностей.

– Так, виховання з них громадян не полягає в тому, щоб зробити їх поляками, а лише свідомими своєї власної національної гідності громадянами держави, яка називається Польща. Він не сформулював це прямо, але це впливає з його творів як очевидний висновок. І це був би певний шлях, яким можна було б протистояти ідеології радянської Росії. Аналізуючи відносини поліщуків і польської держави в 30-і роки, Обрембський показує, як політика Польщі виховувала готових прихильників ідеології, що приходила зі сходу.

Рецензуючи праці інших дослідників Полісся, Обрембський пише, що недоступність віддалених екзотичних культур унеможливорює розуміння близької Полісся, бо такі культури зазвичай омагічуються та архаїзуються. Чому Полісся вважається архаїчним краєм?

– Певною мірою, таким ставленням можемо завдячити професору Казімежу Мошинському, який захоплювався культурою Полісся. Він вивчав слов'янську матеріальну культуру і на Поліссі знайшов багато виробів, які предметно засвідчуючи попередні етапи їхнього розвитку, дозволили йому реконструювати значно давніші варіанти. Основною проблемою його досліджень був етногенез слов'ян; прабатьківщиною слов'ян він вважав

селянські цінності, страхи і бажання. Коли писав про конфлікти поліщуків з польською адміністрацією, дивився на це з їхньої перспективи, поділяв їхню точку зору. Врешті, вмів з ними пити і розмовляти. Він здобував їхню довіру, міг з ними потоваришувати. Вони розповідали йому такі речі, яких ніколи б не розповіли тому, кому не довіряють, комусь ззовні.

Але Обрембський на Поліссі був не лише „своєю людиною“, передовсім він був професійним етнографом, антропологом. Коли проводив там дослідження, мав за плечима вже 10 років фахової практики. Спочатку його вчителем був Казімеж Мошинський, авторитетний етнограф слов'янства, який теж умів заприятелювати з мешканцями села. Потім – засновник функціональної школи в етнології Броніслав Маліновський, який взагалі успіх польових досліджень вважав безпосередньо залежним від стосунків між антропологом та місцевим населенням. Обрембський, який два роки був учнем Маліновського, сприймав це безпосередньо від нього. Коли Маліновський працював над монографією „Ogrody koralowe i ich magia“ (Коралові сади і їх магія), Обрембський був його асистентом, тобто помічником у написанні книжки. Отож, мав тоді нагоду вивчити методи вчителя, вони разом мешкали і щодня впродовж довгих місяців багато розмовляли за вечерею. Тому для Об-

рембського було очевидним, що коли польові дослідження мають увінчатися розумінням культури і людей, що складають предмет вивчення, то вони не можуть бути короткими; що антрополог мусить жити з тими людьми, життя яких вивчає.

Я хотіла б запитати про Радянський Союз, адже відомо було, що там відбувалося. Відомо, що кордон намагалися перетнути (кому як пощастило) тисячі втікачів. Обрембський тоді розпочинав наукову діяльність. Чи, на вашу думку, він усвідомлював небезпеку тамтешньої ситуації, і чи це знання впливало на його судження? В сільському світі завжди менше політики, більше історії. Обрембський говорить про діяльність комуністів на Поліссі дуже мало.

– Таке враження складається тому, що якраз ті фрагменти, що стосуються комуністів, збереглися лише в конспектах, Обрембський не зміг розвинути цю лінію. Натомість він дуже добре розумів ситуацію в Радянському Союзі не лише завдяки досвіду родини, яка після 1917 року втратила свою українську батьківщину. Він був уважним спостерігачем суспільних процесів і політичних подій, людиною демократичного, ліберального світобачення. Запитаймо, про що він дискутував у своїх творах? Отож, об'єктом полеміки Обрембського була ідея націоналістичної і велико-

не Полісся, а київсько-чорнобильські, надніпрянські території. Аргументи, що підтверджували архаїчність саме Полісся, подавали й мовознавці, що вказували на різні архаїчні риси тамтешніх діалектів, відсутні в сусідніх діалектах. Є також інший аспект того архаїчного Полісся, притаманний масовій культурі, зокрема, в поширеному стереотипі: зображення поліщука як недовірливого і темного селянина з ковтуном на голові, який асоціюється з дияволом та живе на багні в забитому дошками, відрізаному від „вищої“ цивілізації селі. Обрембський показував, що хоча такий образ не відповідає дійсності, але водночас він був засвоєний самими поліщуками, виховав у них почуття меншовартості, гіршості у порівнянні з сусідами. Такий стереотип забитого поліщука накладався і на наукові відкриття, спотворюючи візію цього краю. Я думаю, що Обрембського це мусило дратувати, тому він витратив багато енергії на дискусію з міфом архаїчного Полісся. Свою першу книжку він назвав „Полісся архаїчне“, але архаїчність розумів тут як досконале функціонування селянської культури до періоду різних модернізаційних змін, які принесло ХХ століття.

Зокрема, він чудово описав систему сусідської допомоги і співіснування, що опиралося на турботу про всю громаду, а не лише про своїх близьких.

– Ця книжка є пам'ятником, що його Обрембський збудував традиційній культурі і поліському селянинові як людині, котра досконало пристосувалася до свого суворого природного оточення, людині, яка створила самодостатній культурний космос, що давав відчуття сенсу життя, а також уміла існувати в світі, який з огляду природних і суспільно-історичних умов був об'єктивно важким для життя. В поліщуків було важке життя, але вони були неперевершеними – і Обрембський добре це розумів, як на теоретичному рівні, так і на практичному.

Спілкувалася Анна Лазар,
Варшава

Полісся Юзефа Обрембського

➤ Юзеф Обрембський (1905–1967) був етнографом і соціологом. Його формування як вченого відбувалося за часів Другої Речі Посполитої, у післявоєнні роки він працював в ООН фахівцем з питань постколоніальних країн. Дослідниця його спадщини Анна Енгелькінґ з Інституту Славістики Польської Академії Наук (і не лише вона) вважає, що це один із найвидатніших (поряд із Броніславом Малиновським, з яким Обрембський довгий час працював) польських етнографів ХХ століття.

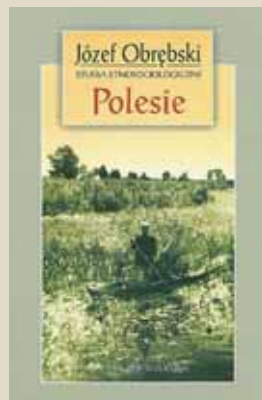
Обрембський народився на Поділлі, з дитинства знав українську, білоруську та російську мови, і мабуть цей перший досвід, як і етнографічні та мовознавчі студії в К. Мошинського та К. Нітча дозволи йому глибоко зрозуміти предмет своїх досліджень. Він займався проблемами націєтворення та руськими культурами Македонії, Полісся та Ямайки. Друга світова війна та її наслідки спричинили, що його оригінальна думка збереглася переважно в рукописах.

Цю ситуацію вирішила змінити А. Енгелькінґ, яка займається публікацією архівів Обрембського вже кільканадцять років. У першій книжці „Dzisiejsi ludzie Polesia” (Люди нинішнього Полісся) (Варшава, 2005) вміщено друковані довоєнні тексти про Македонію (зокрема про тамтешні чаклунські практики), про етнічні групи і творення нації, та деякі дослідження про Полісся. Повний перегляд поліських рефлексій Обрембського зібрано в томі „Polesie. Studia Etnosociologiczne” (Полісся. Етнографічні студії) (Варшава, 2007).

Чому роздуми Обрембського видалися настільки важливими, щоб публікувати польові дослідження восьмидесятирічної давнини? Перш за все, методологія, споріднена з надбаннями Малиновського, дозволяє бачити в його текстах не лише історію етнографії, а й повноцінну картину поліського суспільства. Обрембський вивчав поліщуків у часи переходу від традиційного соціуму до сучасності. Він бачив та реєстрував, як селяни поєднували різні системи цінностей, як пояснювали собі світ, котрий ставав усе складнішим та стрімкішим. І що найцікавіше – він запропонував схему залучення поліщуків до суспільства в якості повноцінних громадян. Вказував, що їм слід допомогти в суспільному зростанні, наприклад, через призначення на чиновницькі пости осіб з числа місцевого населення. Потрібні, на думку вченого, також зміна системи освіти з такою, де не враховується спосіб мислення та потреби місцевої громади, на таку, яка виходячи з їхнього світобачення, навчить їх орієнтуватися в широкому світі.

Обрембський досконало вивчив людей Полісся: їхній спосіб життя, пам'ять та уявлення про світобудову. Він зрозумів, що незважаючи на свою надзвичайно низьку самооцінку (поширений стереотип щодо них: відсталі недоумки, які живуть на болотах), вони створили культуру життя високого рівня, яку ми сьогодні назвали б гуманістичною та екологічною. Традиційну для них систему сусідської підтримки, розподіл засобів споживання, розповсюдження знань та розуміння навколишнього середовища поліщуків 30-х років ХХ ст. Обрембський передав зі справжнім захопленням та літературним талантом.

Юзефа Обрембського слід бачити серед довоєнних інтелектуалів зразка Г. Юзевського (нещодавно з'явився польський переклад знаменитої книжки Тімоті Снайдера *Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę*. Kraków, 2008) які вважали, що доцільним є розвивати в Польщі полікультурність. Обрембський цікавий не лише як соціолог, але також як „людина свого часу”. Його праця була організована й профінансована Інститутом Національних Справ. Цікаво було б дослідити, наскільки його рекомендації вплинули на внутрішню політику Польщі. Матеріали до цієї теми, а також інші можна знайти в 29-му зошиті за 2006 рік „Spraw Narodowościowych”, під редакцією А. Енгелькінґ. Дослідниця редагує другий том „Етносоціологічних Студій”, в якому будуть зібрані македонські рукописи з архіву вченого.

Анна Лазар, Варшава

Шевченко замість советського танку?

➤ Це було лише питання часу – коли і котре з чеських ЗМІ першим підніме тему не лише нестандартного поступу при встановленні пам'ятника Т. Г. Шевченку в Празі, але й передусім самого місця його встановлення. Пригадаймо, що пам'ятник попередньо мав стояти в цілком іншій частині Праги, та у зв'язку із недотриманням правил будівництва магістрат призупинив дію дозволу і пам'ятник було перенесено у міську частину Праги 5. На площу, „набагато гарнішу“ від попередньої, та, на жаль, знеславлену тим, що на ній десятки років пражан „лякав“ советський танк. Не знаю, чи треба додавати, що для пересічного пражанина слова „советське“, „російське“ чи „українське“ і без того звучать як синоніми. А швидкі і непередбачувані так само, як і ще не забута традиція відкриття пам'ятників з нагоди державних візитів політиків „дружніх країн“, лише підтверджують такого роду мислення.

Отож, українцям-глядачам передачі „Reporteři ST“, яку тиждень після відкриття пам'ятника запропонувало чеське громадське телебачення, треба було пережити кілька хвилин сорому. Почули ж бо у ній вислови на кшталт „...„знане з советських часів“, „мафіозні практики“, „соцреалістичне мистецтво“ і т.п.

Безумовно, працівники громадського телебачення могли попрацювати серйозніше, а не лише поверхово проіхатися справою, але, по-правді, якої реакції можна було очікувати, якщо все відбулося так, як відбулося? Без публічного обговорення (жителі Праги 5 до останньої хвилини не знали, що буде на їхній площі збудоване і чому), здається, навіть без потрібних дозволів (справа рухалася надто швидко, принаймні, набагато швидше ніж йшло би стандартним чином) і, до речі, належного обґрунтування. Адже ніхто з опитаних організаторів акції не був спроможним відповісти на запитання: чому саме Шевченко? Відповідь, що він був „великим“, мало кого могла задовольнити.

Чому саме Шевченко, запитували не лише представники чеських ЗМІ. Зі здивуванням приймала це і велика частина української празької громади. Відомо, що у Празі вийшов перший нецензурований „Кобзар“, але пам'ятна дошка про це висить вже кілька десятків років на будинку колишньої дру-

карні. Так, Шевченко написав чудову поему „Єретик“, але організатори не додумались хоча б до того, аби під пам'ятником, де нині стоїть стандартний напис „...і мене в сім'ї великій...“, подати кілька слів саме із цієї поеми. Можна подумати, що пам'ятник більше ніж пражанам мав би бути потрібним українській громаді, але нині вже важко заперечити той факт, що він дійсно відкривався передусім з нагоди візиту президента України.

Хтось, може, хотів догодити бажанню президента поставити пам'ятники Шевченку „в кожній столиці“, хтось, може, хотів заробити собі кілька пунктів, а в когось, може, і були щирі наміри, але питанням так і залишається, чи всі ці дії і енергії варті тих непорозумінь і скандалів?

Кілька днів після Ющенка прибув у Прагу Барак Обама. Свою промову він виголошував біля пам'ятника Т. Г. Масарику, і почав саме згадкою

про нього і чесько-американську історію. Чи не було би доцільнішим для чесько-українських відносин і України, якби її президент під час свого державного візиту в Чехію поклав квіти, скажімо, до ніг цієї людини?

А так не дає спокою думка, кого тут зневажали більше? Шевченка, Ющенка, пражанин? Взагалі-то дивує українська потреба розсівання по цілому світу і Україні мармурових і бетонних споруд. Якщо так має виглядати пропагування України за кордоном, то, може, краще його не робити?

Сподівайся, що Шевченка не чекає така ж доля, яка спіткала советський танк, тобто, що його не знімуть (у зв'язку із недотриманням належних процедур) і що Давід Черни не помагає його на рожево, так, як це колись вчинив із танком-визволителем.

Ленка Віх, Прага

Фото: Богдан Колчак

Михайло Бублик: Немає жодного доказу існування „Молодої Гвардії“

► Підпільна організація „Молода гвардія“ у шахтарського містечка Краснодон. Радянський символ непокори та непримиренності до загарбників. Нас, п'ятикласників Ворошиловградської школи № 15, 1984 року возили до музею „Молодої гвардії“, де показували особисті речі молодогвардійців, книжки „Молода гвардія“, перекладені на десятки мов. Ми бачили фотографії написів, що робили підпільники перед смертю на стінах казематів, ми пішки підіймалися на терикон до шурфів, куди нацисти скидали трупи краснодонців. Закінчувалась екскурсія фотографуванням біля пам'ятника „Нескоренні“, далі автобус віз нас у Ворошиловград (колишня назва міста Луганськ), а тисячі піонерів поверталися до найвіддаленіших кутків Радянського Союзу.

Чи залишило все це відбиток у пам'яті та душі? Авжеж. Молодогвардійці – канонізовані герої СРСР, були ще й земляками, це також важило чимало.

Після „перебудови“ відбулося кілька спроб переосмислити діяльність організації, висловлювалися думки, що це був стихійний, часто хуліганський протест підлітків проти ненависної чужинської влади. І добре – без ореолу радянської пропаганди краснодонці здавалися більш людьми та природними. Але повернення в ідеологічне коло відбулося швидко. Вже в 2000-ні роки „Молоду гвардію“ взяли у політичні попутники проросійськи налаштовані організації, зокрема Луганська організація Партії регіонів. 65-річчя організації святкувалося на всеукраїнському рівні. Депутати Луганської облради навіть пропонували президентові Ющенку дати загиблим краснодонцям звання Героїв України.

Отже, молодогвардійці – герої на всі часи? Ні, існує й інша думка: „Молода Гвардія“ – це суцільний міф, невдала розробка комуністичної пропаганди. Луганський журналіст Михайло Бублик вже з десяток років працює в архівах, розшукуючи документи про діяльність комсомольського підпілля на теренах Донбасу. Він твердо і безапеляційно стверджує: „Не існує жодного підтвердження діяльності „Молодої гвардії““. Про це Михайло Бублик розповів „Українському журналу“.

Чому ви вважаєте, що „Молодої гвардії“ не існувало?

Існування „Молодої гвардії“ ніколи й ніким не було доведене. Поясню. Що таке організація – підпільна чи будь-яка? Це структура, яка залишає по собі матеріальні докази існування. Є два основних типи документів, які б могли дати підстави вважати реальним існування цієї підпільної організації: це документи власне організації та карні справи проти членів організації. Але жодного документа, який міг би підтвердити діяльність „Молодої Гвардії“ не існує.

Проте ці люди, краснодонські юнаки, загинули, про це є точні відомості...

Так, відомо, що окупаційна влада розстріляла певну кількість людей у Краснодонському районі, їхні тіла поскидали в шурф. Виникає питання – за що їх стратили? Про це в історії немає документальної відповіді. Навіть за окупаційної влади мала би бути певна документація, наприклад, вироки суду. Поліція на власний розсуд не могла діяти. Вона мусила звітувати перед німецькою адміністрацією. Якщо суду не було, мало бути щось інше – звіти поліційної управи, гестапо. Бо ж точно відомо, що молоді краснодонці сиділи в камерах, відомо, що їх допитували й катували, але де всі ці документи, протоколи, вироки – ніхто не знає. Я запитував і в Анатолія Никитенка, директора музею „Молода гвардія“, чи залишилися подібні документи. Виявляється, жодного.

Зробимо підсумки: підтверджені існування „Молодої гвардії“ не знаходимо серед документів німецьких каральних органів, не збереглося й документів власне „Молодої гвардії“.

А документи радянських органів? Коли до Краснодону ввійшла Червона армія, почалися перевірки, слідство над зрадниками. Що вони виявили?

Це третій тип документів, який міг би допомогти відновити повну картину – слідчі матеріали радянських органів. Тут уже загадок про „Молоду Гвардію“ багато. Проте, коли почнеш міркувати над появою цих загадок... Візьмімо свідчення Геннадія Почепцова – „канонічного“ зрадника. Я особисто читав цю справу, це багато томів. На перших допитах в НКДБ (Народний комісаріат державної безпеки) в лютому-березні 1943-го ні про яку „Молоду гвардію“ він не говорить: Почепцов знає лише організацію під назвою „Молот“. Цитата з рані-

шнього протоколу: „Геннадій Почепцов... своїми провокаторськими діями зрадив підпільну комсомольську організацію „Молот“, члени якої німецькими окупантами були по-звір'ячому замордовані і кинуті в шурф“. Допити йдуть далі: „Якою була назва вашої організації?“ Відповідь: „Зі слів Главана Бориса підпільна організація називалась „Молот“. Вже в поліції я дізнався, що її чомусь називають „Молода гвардія““.

Зауважимо, що спочатку він не каже „і“, а вважає „Молот“ і „Молоду гвардію“ однією організацією. А в протоколі від 24 березня він вже вичавлює: „Я був таємним агентом поліції, видав підпільну комсомольську організацію „Молот“ і підпільний партизанський загін „Молода гвардія““. Ну, а після 5 червня з протоколів „Молот“ зникає взагалі. „Молоду гвардію“ називають і партизанським загonom, і партизанською групою. Є різниця – партизанська група і підпільна організація?

Чи можна приписати принаймні якісь виступи проти німців діяльності підпілля в Краснодарі?

На територіях Сталінської, Ворошиловградської областей і частини Ростовської області діяла фельджандармерія. Ернст Ренатус, який з листопаду 1942 по лютий 1943 року обіймав посаду заступника шефа жандармського загону „Гауптман-

Існування „Молодої гвардії“ ніколи й ніким не було доведене. Жодного документа, який міг би підтвердити діяльність „Молодої Гвардії“ не існує. Є два основних типи документів, які б могли дати підстави вважати реальним існування цієї підпільної організації: це документи власне організації та карні справи проти членів організації.

шафт“, залишив спогади. Він пише, що становище на Донбасі було спокійним. Після повернення радянської влади масово допитували поліцаїв, слідчих – жоден не сказав про прояви діяльності підпільників. Слідчий красnodонської районної поліції Михайло

Кулешов, що допитував красnodонську молодь перед стратою – нічого про це не чув.

Але про ці подвиги активно розповідали рідні й близькі, наприклад, Іван Туркенич, що залишився живий і повернувся до Краснодару.

Так, четвертий тип доказів – це спогади очевидців. Вся побудова цих доказів завалилася, коли в 1959 році реабілітували Віктора Трет'якевича – офіційного зрадника. Свідчення родичів фантастично різняться.

Щодо Туркенича, то це – кадровий військовий. Він втік з полону і опинився в Краснодарі. І в нього напевне запитали: „Хлопче, а що ти робив на окупованій території? Чи ти, бува, не співпрацював з окупантами?“ І Туркенич пише суцільну фантастику, яка потім перейшла в книгу Александра Фадеева та у фільм: і машини в кювет скидали, і худобу розганяли, і біржу праці палили, і зброю збирали, і вішали в парку поліцаїв. Все це є й у спогадах близьких, зокрема мати страченого Василя Пиріжка, зі слів Туркенича, пише спогади, як її син з товаришами вішають у парку поліцаїв. Повторюю – серед допитаних радянськими органами ніхто нічого про це не чув. Слідчий Кулешов зміг розказати тільки про пограбування машини з різдвяними подарунками. Про це дійсно є кілька свідчень. Так Почепцов на допитах зізнається, що

Молода гвардія

» „Молода гвардія“ – молодіжна підпільна організація, яка діяла на окупованій німцями Східній Україні (Краснодон, Луганська область) з середини 1942 року. Молодогвардійці розповсюджували листівки, спалили біржу праці, а з нею і списки людей, яких мали відправити до Німеччини на роботу, проводили диверсії.

Перед новим 1943 роком молодогвардійці пограбували німецькі вантажівки з новорічними подарунками. Це і стало причиною перших арештів і викриття організації. Розстріляних або й живих молодогвардійців скидували до шурфу шахти в місті Краснодон. Було вбито 71 особу.

Зрадниками молодогвардійців вважаються Геннадій Почепцов та його вітчим Василь Громов. Вони були розстріляні у вересні 1943 року Черво-

юнаки пограбували німецьку машину з подарунками і вирішили роздати солодощі в клубі ім.Горького. Було багато молоді, та в клуб приїхав німець з шахтуправи і помітив на підлозі обгортку від німецької цукерки. Наступного дня заарештували директора клубу Мошкова і почалися арешти.

Однак німці страчують кілька десятків людей, червоні знаходять впливову організацію, яка стає відомою на весь світ. Як це пояснити?

Хто допитував краснодонців? Не німці. Ці слідчі були звичайними радянськими людьми, які добре пам'ятали процеси 30-их років. Вони звикли, що треба догоджати керівництву, що, раз взялися за справу, має бути результат. Так і в радянських органах робота велася на результат: вірогідно розповісти про героїчну боротьбу радянської молоді на щойно звільнених територіях. Зазначимо, що стаття про подвиги краснодонських підпільників з'явилася через два дні після повернення Червоної Армії в Краснодар. Судіть самі – чи можна було за два дні встановити достовірні факти?

ною Армією за рішенням військового трибуналу. Разом із ними розстріляли і Михайла Кулешова, який був слідчим у німецькій поліції. До 1959 року до зрадників зараховували також і Віктора Третьякевича, але йому вдалося виправдатися через суд.

У колишньому Радянському Союзі „Молода гвардія” стала відомою завдяки роману Александра Фадеева „Молода гвардія”, який вперше було опубліковано 1946 року. Газета „Правда” (друкований орган ЦК КПРС) розкритикувала роман за те, що у творі автор не приділив належної уваги ролі комуністичної партії. Тому вже в 1951 році виходить друга редакція роману, де молодогвардійців скеровують досвідчені старші комуністи. Як жартував сам автор, коли працював над другою редакцією роману: „Переробляю „молоду” гвардію на „стару””. Ще більшої популярності

„Молодій гвардії” приніс фільм. Його було знято за першою редакцією роману, але згодом „правки” було внесено і до фільму.

В Радянському Союзі роман був обов'язковим твором шкільної програми. Ім'я „Молода гвардія” мали і досі носять дитячі табори відпочинку, вулиці, кінотеатри та інші інституції.

Після розвалу СРСР історики та дослідники почали переглядати досі відомі твердження про молодіжну підпільну організацію. З'явилися навіть твердження, що молодогвардійці мали відношення до українського націоналістичного руху опору, а не комуністичного. Проте Євген Стахів, який керував Організацією українських націоналістів у Донбасі (Донецька, Луганська, Дніпропетровська області), не підтверджує такої інформації. В одній зі статей Євген Стахів говорить, що дійсно мав

зустріч з молодими краснодонцями, але співпраця не була налагоджена. Але й комуністичним краснодонський підпільний рух не був, каже Євген Стахів: „У своїх статтях та інтерв'ю я стверджую з усією відповідальністю – комуністичного підпілля на Донбасі не було. Ми просто не могли б на нього не натрапити в своїй діяльності, як натрапили на хлопців, що збирали відомості про рух німецьких військових частин для радянської військової радистки Любові Шевцової. Але ця група не проводила ніякої ідеологічної роботи і не мала ніякої назви. „Молода гвардія” – це вигадка Фадеева”.

Сьогодні ж в Україні й досі вшановують пам'ять „Молодої гвардії” і робиться це на державному рівні.

Валентина Люля, Прага

Тема:

корекції історії

Між імітацією та живим міфом

Чергові роковини закінчення Другої світової війни знову покажуть відсутність в українській державі — як і в багатьох її громадян — об'єктивного і разом із тим збіжного з українським інтересом образу цієї події. В такій ситуації можна або, цитуючи Леоніда Кравчука, сказати „маємо те, що маємо“, або намагатись не переймати чужу, а шукати і складати свою картину війни.

» Аналіз того, що маємо, слід почати від усе ще існуючого і навіть процвітаючого в незалежній Україні советського пропагандистського міфу, котрий уособлює вже сам термін — Велика Вітчизняна війна, і періодизація: 22 червня 1941 — 9 травня 1945 рр. У роки незалежності цей

давній сталінський міф трішки причепурили, прикрасили, зрізали гострі кути, проте від цього він не став ані більш об'єктивним, ані українським. Попри те, що він творився на конкретне політичне замовлення, виявляється, в українців сил не вистачає, щоб його чимось замінити. Спроби поставити

з другого боку радянського міфу про „героїчну ЧА“ „непереможну визволительку УПА“ та міфологію боротьби проти Гітлера і Сталіна за українську державність, не увінчались успіхом. Масштаб дій виявився не таким, ресурси не ті, а до того ж противник (власні прибічники канонічної кому-

Про феномен, якого замало

Існування УПА й боротьба структур націоналістичного підпілля під час війни проти німців, поляків й советів (до половини 50-х), попри твердження комуністичної пропаганди, була феноменом світового рівня. Однак не можемо забувати й про те, що цей феномен з різних причин не вписується в європейську апробовану схему війни, чи існуючі схеми польського або французького опору. УПА як визвольній структурі до того, аби бути визнаною світовим співтовариством, забракло, перш за все, вагомим міжнародних зв'язків, визнання з боку союзників й легітимності, яку, для прикладу, польській Армії Крайовій надавав лондонський уряд в екзилі. До того ж УПА, попри різні спроби, не стала загальноукраїнським фактором ані у 1944 році, ані сьогодні. Тут треба відділити публіцистику від реальної історії, а вона показує, що УПА була специфічним західноукраїнським чинником, попри її державницько-сборницьку ідеологію чи присутність у її лавах вихідців з різних регіонів України (в тому числі колишніх вояків Червоної армії). Названі чинники мають вплив на спосіб бачення УПА українцями сходу і півдня, і тими, хто народився вже після розпаду СРСР, не обтяженими комуністичною пропагандою. Хочемо ми того чи ні, однак фактор пропаганди часів СРСР не можна недооцінювати.

УПА була очорнена комуністичною пропагандою, причому не лише московською, але й польською, чеською. Цю чорну пропаганду в сусідніх з Україною країнах продовжують використовувати і надалі. Відсутність належної української відповіді (за допомогою фахової та популярної літератури, фільму, тощо) ставить під сумнів можливість вийти саме з прапорами УПА до широкого загалу українців (не вихованих з дитинства на героїці УПА) та інших суспільств, бути почутими і зрозумілими. Варто при тому також усвідомити, що на заході Європи, в Америці, поза середовищем української діаспори або професійних істориків важко знайти прихильників схеми, яку відстоюють ветерани УПА чи національно зорієнтовані українські дослідники. Тому в контексті питання Другої світової, УПА і її героїчна боротьба надалі буде лише одним, дрібним у масштабі війни, епізодом.

Другий висновок не менш песимістичний. Якщо в Україні немає коштів, людей і передовсім ідей, які спроможні збудувати сильний переконливий комплексний міф про УПА як справжній український фактор Другої світової

війни, то може варто пошукати нових підходів, які сприятимуть, у першу чергу, об'єднанню країни, відходу від советських міфів й врешті приєднанню української схеми опису війни до загальноєвропейської.

Чого не маємо?

Українській державі, замість поєднувати непоєднуване і мирити ветеранів двох течій, слід розробити, назвімо її умовно, гуманістичну або людську схему Другої світової. В ній повинні знайти своє місце епізоди, які покажуть складність українських долі і вибору між 1939–1945 роками і не лише в трикутнику: советська армія – дивізія „Галичина” – УПА. Бо ж цей умовний трикутник, його відстоювання, пропагування державним апаратом прирікає Україну не лише на консервацію всередині країни, але й на вічні „бої” з сусідами і постійне заперечення того, що українці національної орієнтації – це не виключно колаборанти, вбивці з Бабиного Яру, масові злочинці з Волині й Гути Пеняцької. У цій новій схемі Україні слід акцентувати на чомусь іншому, а саме на тому, що українці – нація, представники якої в силу історичних обставин (кордонів, волі і неволі) воювали у Другій світовій війні не лише в рядах ЧА. Коли в українському суспільстві немає заперечень, щоб возвеличити подвиги українців-воїнів радянської армії (а воювали вони не за Україну, а за тоталітарний СРСР), то чого ж би не зробити акцент на тих українцях, які від перших пострілів 1 вересня 1939 р. як вояки Польського війська воювали з гітлерівцями (а їх було немало – понад 100 тис.). Деякі з українців-вояків Польського війська удостоїлися найвищих польських бойових нагород. Були серед них і західняки (з Волині, Галичини) й колишні солдати й офіцери С.Петлюри (т.зв. контрактні офіцери, як наприклад, П.Шандрук). Чи те, що вони воювали у польському, французькому, канадському мундирі ставить їх поза маргінес бійців на фронті проти фашизму? Цей перелік можна продовжити іменами українців з британської чи американської армій, деякі з них удостоїлися нагороди Victoria Cross, чи вояків польської армії Андерса, які спочивають під православними хрестами на італійській землі на Горі Монте-Касіно.

Коли не запропонується такої або подібної за ідеєю схеми, будемо і надалі вимушені віддавати честь радянським героям і опосередковано – країні та системі, на совісті яких жертви Голодомору, 1941 рік і ряд інших злочинів, »

ністичної схеми минулого та державні структури ніби демократичної Росії) не такий вже слабкий. Кількома кінофільмами на кшталт „Залізна сотня”, чи „Нескорений”, низькотиражними виданнями, кількома статтями у пресі не змінити того, що советська пропаганда – преса, радіо, ТБ, кіно, садок, школа, ВУЗ – будувала десятиліттями. Тому УПА і міф боротьби за державу надалі програватиме з міфом ВВВ ще й тому, що навіть найбільші любителі української історичної політики, не в силі запропонувати універсальну, привабливу для сучасного суспільства схему українці і Друга світова війна. Тому суспільство України приречене на такі комедії, як реанімація Кабміном советських пропагандистських кальок чи участь Києва у спільних проектах відзначення війни на рівні СНД.

які внаслідок політичної кон'юнктури і необізнаності загалу ніколи не були засудженими. Україні загрожує свого роду шизофренія, яку ілюструє хоча б такий випадок: кілька років тому на сторінках аж ніяк не комуністичного видання, київської газети „Українське Слово“ (органу мельниківського ПУН) пропагувалася хоробрість Олександра Маринеско, капітана советського підводного човна, який вславився між іншими тим, що відправив на дно німецький суперлайнер „Вільгельм Густлофф“ та судно-шпиталь „Генерал фон Штойбен“. Подвиг Маринеско – це загибель понад 10 тисяч мирних людей. В часи СРСР (буває таке й сьогодні) писалося, що це були СС-івці, зараз вже відомо, що на палубі корабля перебували в основному втікачі, евакуйовані з Данціга та Пруссії, в тому числі діти з дитячих будинків, інваліди. Для знавців історії це приклад воєнного злочину, для українців, від комуністів до націоналістів, виявляється, це має бути прикладом героїзму. Слідами „Українського Слова“ нещодавно пішов телеканал „Інтер“, презентуючи фільм „Олександр Маринеско. Атака століття“ виробництва російського каналу РТР. Советські штампи про „подвиг“ Маринеско некритично публікувала також газета ВР „Голос України“. Таких прикладів реанімації пропагандистських міфологем з часів СРСР у сучасній Україні безліч.

Виходячи зі справді гуманістичної, підкріпленої об'єктивними знаннями перспективи, українці спроможні скласти перелік українців-героїв не лише „об'єднаних під прапором Сталіна“, але і тих з французького опору, українців з чехословацьких частин генерала Свободи, чи врешті, українців-офіцерів польського війська, замордованих у Катині. Такий список може бути чудовою відповіддю на старі і нові ідеологічні прийоми, відповіддю на закиди щодо українців як генетичних колаборантів, союзників Гітлера, і інші популярні в різних країнах звинувачення.

До того ж, слід ще і ще раз нагадувати суспільству, що крім визволення від гітлерівців, вояки ЧА (в тому числі й українці в її мундирах) несли смерть і терор. Варто в роковини війни показати і ті кадри, на яких не лише переможні бої, завоювання, яке вітає червоноармійців квітами, а показати тактику спаленої землі, трупи розстріляних у 1941 році в тюрмах Західної України, врешті, нагадати про сотні тисяч з'валтованих німкенів – це теж спадщина БВВ.

Міф, якого не буде, або Кому це зробити?

Проте автор цих слів свідомий, що запропонована схема утопічна. Утопічна тим, що за нею не стоїть і не стане в Україні ніхто з політичних вельмож, тому що БВВ – це проста готова страва, її можна адаптувати на свою користь, вдаючи, що нема терпкого присмаку – нема символіки імперії зла, нема фальшивої картини червня 1941 р. Чиновники з Кабміну і решта політиків вдаватимуть, що не розуміють, що оця схема – це свідомий заміник поняття „Друга світова війна“, що це вияв прагнення залишити Україну в антиєвропейському колі советських й сучасних російських імперських схем. Щоб усе не пішло їм гладко, все ж таки в роковини 9 травня ті, хто незгідні, повинні ідеологам БВВ ставити безліч запитань, наприклад, про пакт Рібентропа-Молотова, про

суть 17 вересня 1939 р., людські та військові втрати України, відповідальність за поразки окремих людей, ціну перемоги.

„Війна. Український рахунок“ і „Війна без переможців“ – це заголовки двох українських документальних стрічок, знятих кілька років тому, які, здається, показують більше правди про війну, ніж усі разом узяті виступи про-західного Президента чи Верховної Ради. З причин політичної кон'юнктури більшість інститутів української державності далі неспроможні випрацювати об'єктивний підхід до історичної події, яка повинна об'єднувати, а не роз'єднувати Україну. Такого підходу не випрацює також націоналістичний табір – забракло ресурсів і розуміння того, що проти комуністичних міфів, дій путінських реставраторів треба творити цілісну систему у союзі, для прикладу, з антисовєтськими рухами литовців, поляків, інших народів.

Не можна ж бо всупереч фактам робити вигляд, що у 1944 р. більшість українців була на боці УПА, або вдавати, що самостійницькі формації, чи дивізія „Галичина“ не викликають негативних емоцій в Європі й світі через наявність об'єктивних фактів про вбивства мирного населення. Мирних людей вбивали і союзники (згадаймо бомбардування Дрездена), і совети, але в прихильників одних і других було, є і буде більше ресурсів і аргументів, щоб на роль лиходія призначити... українців. У сучасних умовах советська й націоналістична правда про війну – це радше ерзац справжнього осмислення подій війни.

Відповідь на поставлене запитання не є простою. Знаємо лише відповідь на те, хто цієї колосальної роботи не зробить – українська держава і українські політичні партії (навіть радикальна „Свобода“, яка останнім часом заявила про потребу знесення деяких радянських пам'ятників). Надалі пам'ять про загиблих членів родини, перемогу над німцями (як компенсацію за злидні, великі втрати, страх, цивілізаційне запізнення сталінської епохи) закривають очі багатьом патріотам, навіть В. А. Оущенку.

Тому, щоб втілити в життя іншу схему, в Україні потрібна активність журналістів, істориків і просто любителів минулого. З індивідуальних пошуків, невіддатливості на будь-яку пропаганду може будуватися нова спроба відображення сторінок найбільшої в історії людства війни.

Табу формальні та неформальні, небезпечні та незручні

Попередньо ознайомившись із буквальним змістом полінезійського словечка „табу“, яке нині доволі часто вживаємо, спробуємо поміркувати, чи існують такі табу на тему однієї з найдраматичніших подій в історії людства — Другої світової війни.

► Вочевидь, існують, і можна виділити два їх види — формальні та неформальні. Щодо формальних, тобто юридично закріплених табу, то насамперед маю на увазі переслідування, аж до тюремного ув'язнення, за невизнання факту геноциду євреїв (Голокосту), у більшості країн Європи. Як на мене, це той випадок, коли добрі наміри призводять до цілком недобрих наслідків. Навряд чи в цивілізованому світі людина, яка б спростовувала, а тим більше схвалювала факт вбивства мільйонів людей, має шанси на успішне та комфортне життя. Це нонсенс, так, якби якийсь дивак, впевнений, що Земля плоска і стоїть на трьох слонах, міг би зробити кар'єру в астрономії. Проте, чи є привід саджати його за ґрати за дивні переконання?

Юридичне ж переслідування за сумніви у Голокості створило певні рамки розуміння тієї трагедії, виходити за які стало майже неможливо. Самі дослідження трагедії можуть стати небезпечними, якщо дослідник намагатиметься виходити за межі усталених стереотипів. У ці рамки потрапила й участь українців в геноциді євреїв, і ці звинувачення з часом тільки міцнішають. Вже не секрет, що у повоєнний час радянські спецслужби зробили чимало, аби дискредитувати по світу українських націоналістів за допомогою єврейських організацій (зокрема, й найвідомішого „Центру Шимона Візенталя“), звинувативши їх у єврейських погромах та масових вбивствах. Маса напівправди, перекручених фактів та відвертої брехні зробила свою справу — у свідомості багатьох людей образ українського націоналіста був намертво пов'язаний із вбивцею-юдофобом. Сьогодні цей образ із новою силою використовується як за межами нашої країни, так і всередині. Проте зруйнувати його непросто, адже тоді доведеться втручатись в давно окреслену „зону табу“ навколо питання

геноциду євреїв у Європі часів Другої світової...

Як настрашити президентів

Приклад Європи вирішила наслідувати й Росія, коли вустами одного з лідерів партії влади „Єдина Росія“, очільника Міністерства надзвичайних справ Сергія Шойгу, була озвучена пропозиція ввести кримінальну відповідальність за заперечення перемоги СРСР у Великій Вітчизняній війні, причому зробити це й для того, аби президенти деяких держав, які у такій перемозі мають сумнів, боялися приїздити до Росії. Важко сказати, на кого, окрім несвідомих президентів, буде спрямований відповідний закон — чи то на тисячі російських „націй“, які безкарно крокують вулицями Москви, Пітера та інших міст під прапорами зі свастикою, чи, може, на „резуністів“. Останні, прибічники численних праць перебіжчика Віктора Суворова (Резуна) відстоюють думку, що СРСР першим готувався напасти на Німеччину, проте Гітлер наніс випереджальний удар. Примітно, що чимало „резуністів“ не звинувачують Сталіна у бажанні розв'язати світову війну — навпаки, вони висловлюють жаль, що ретельно спланована операція провалилася. Так чи інакше, в сусідній країні намагаються запровадити табу на сумніви в єдино вірній версії найбільш драматичної частини Другої світової війни, періоду літа 1941 — весни 1945-го, який на теренах СРСР отримав назву „Велика Вітчизняна війна“. Чи потраплять у рамки цього табу такі незручні епізоди, як спільна радянсько-німецька операція з окупації Польщі чи радянсько-фінська війна 1939–1940 рр., наразі невідомо.

Прикро, що приклади табування національних трагедій намагається наслідувати й наша, українська влада. Настійливі пропозиції ввести переслідування за спростування Голодомору — із тієї ж серії. Допускаючи непри-

пустими помилки (такі, як організована СБУ фотовиставка в Севастополі, де у світлинах Голоду-33 прискіпливими й вороже налаштованими скептиками були упізнані зйомки іншого голоду — поволзького), все більше формалізуючи питання (встановлення дорожніх гігантоманських пам'ятників, примусові акції із залученням держслужбовців тощо), можна легко досягти зворотного ефекту у справі донесення українцям, особливо зомбованим радянською та російською пропагандою, правди про голод 30-х років. І додатково введене у цей ряд кримінальне переслідування навряд чи цій справі допоможе — куди ймовірніше, зробить навпаки.

„Malenkij robot“

Щодо неформальних табу навколо Другої світової, то це радше незручні теми, не підіймати які намагаються в тих чи інших соціумах, розділених за національною чи ідейною ознакою. Живучи на Закарпатті, я особисто регулярно стикаюся з такими явищами. Так, у моєму Берегові/Берегсасі до кінця радянських часів серед місцевих мадярів була глибоко законспірованою тема „маленької роботи“. Під цією назвою (так нині латиною й пишуть в угорській історіографії — „malenkij robot“) в листопаді 1944-го у зайнятому радянськими військами Закарпатті усе німецьке та угорське чоловіче населення віком з 18 до 50 років було „запрошено“ на триденні роботи, які вилилися в довгі роки таборів ГУЛАґу. З „маленьких робіт“ додому повернулося не більше половини, причому тим, хто вижив, було „настоятельно рекомендовано“ не розповсюджуватись, що з ними сталося. Про примусову депортацію до сибірських таборів місцеві угорці мовчали десь до кінця 80-х років — з міркувань власної безпеки, проте про своє перебування на українських теренах на початку 40-х воліють не згадувати й тепер. Моя покійна бабуля, ►

Яка дитиною пережила окупацію Донбасу, із жахом згадувала „мадяр“, які їй здалися страшнішими за німців. Проте на запитання, що робили угорці на Донбасі у 1942 році, їхні нащадки, які люблять пригадати радянського солдата недобрим словом, переконливих слів не знаходять.

Незручні моменти

Торік разом із компанією любителів військової історії з Угорщини мандрував я Закарпаттям за маршрутом залишків „лінії Арпада“. Ще на виїзді, проїжджаючи повз Червоне поле біля Хуста, запропонував товаришеві, місцевому угорцю, який був у нас за екскурсовода, зупинитись, аби дослідники воєн дізналися дещо й про події березня 1939 року. Той відмовився – мовляв, їм то буде не надто приємно. Дійсно, приємного мало – хвалитися перемогою регулярної мадярської армії над погано озброєними січовиками якось не шляхетно. А дізнаватись про численні тортури та страти, які чинили переможці над переможеними, влаштовуючи облави на січовиків та їх симпатиків, нащадкам перших явно незручно, коли не сказати – табу. Та й вся історія тих подій стрімко набирає ознак міфу, зі своїми гіперболами та забороненими темами. Зовсім нещодавно закарпатськими ЗМІ прокотилася хвиля статей, досліджень, спогадів очевидців подій навколо Карпатської України. Ювілейні роковини битви на Червоному полі ознаменувалися приїздом В. Ющенка зі всіма атрибутами, що перекочували з радянського офіційного в український. Саму ж битву у захваті не раз охрестили „першим боєм проти фашизму Другої світової війни“. Незручні моменти типу того, що мадари, попри їхню жорстокість та імперські амбіції, фашистами за ідеологією не були, а от очільник Карпатської України Августин Волошин шукати правди поїхав не куди-небудь, а до Адольфа Гітлера, вже починають спускати на гальмах. І наче в піку до все більш забронзовілої версії тих непростих подій нещодавно на Закарпатті було організовано конференцію „Березневі події 1939 р. Факти. Оцінки“ за участю прорусинських науковців та істориків. Судячи з доповідей конференції, незручні факти з історії непростих відносин місцевого населення (русинів) та українців, що прийшли з-за Карпат, нині також стають табутованими...

Україна і Друга світова війна: міфологія та напівправа

У квітні 2000 року Верховна Рада України ухвалила закон „Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років“, який під страхом кримінального переслідування забороняє всі форми „фальсифікації історії Великої Вітчизняної війни в наукових дослідженнях, навчальній літературі, підручниках та засобах масової інформації“. Щоправда, відповідні поправки до Кримінального кодексу депутати внести чи то забули, чи то не змогли: адже насправді йдеться про спробу запровадження забороненої Конституцією політичної цензури. Ба більше: хто, крім самих учених, може визначити: містять чи не містять наукові студії фальсифікацію? І то після дискусії в науковому співтоваристві і перевірки фактів...

Тим часом історія війни, яку закликають „не переписувати“ і суворо забороняють „фальсифікувати“, в Україні для масової свідомості й досі являє собою суму міфологем ще советського часу, поєднаних із сучасними російськими (бо ж число телесеріалів та кінофільмів на воєнну тему, вироблених у Москві за останніх 20 років, важко порахувати) та дивовижним чином переплетених із міфологемами національно-визвольних змагань. І йдеться не лише про найширший загал, а й про певну частину інтелектуалів – як на сході, так і на заході країни.

Коли ж і як вона почалася?

Найперший із цих міфів, советський за походженням, свідчить, що Друга світова війна для України почалася 22 червня 1941 року, а до того буяла десь далеко. Дивна річ: наче й не було польсько-німецької війни у вересні 1939 року, коли у складі Війська Польського билися понад 100 тисяч етнічних українців; не було й походу Червоної армії на захід, коли на чолі з Тимошенком та Хрущовим був спеціально розгорнутий Український фронт, коли

з УРСР було мобілізовано півмільйона чоловіків; не було й советсько-фінської Зимової війни, на якій гинули цілі дивізії, сформовані в Україні, як-от 44-а... І наче не було десятків тисяч загиблих і ще більшого числа поранених – усе витіснено советською легендою про „миролюбного Сталіна“ та „зловмисного Гітлера“, який зненацька напав на сумирний СССР...

Менш поширений, але живий навіть у середовищі фахових істориків міф – про героїчну боротьбу Червоної армії в 1941–42 роках. Якщо ця боротьба таки була, то куди поділися вісім тисяч танків, які були в червні 1941 року розташовані на території УРСР (із них близько тисячі найновіших KB та T-34)? Як змогла німецька танкова група фон Клейста, в якій налічувалося 799 бойових одиниць, вщент розгромити і знищити вдесятеро більші сили противника? Чому під Києвом у полон здалися 665 тисяч червоноармійців? Чому кількість тих, хто ухилився від призову, була однаково великою і на Галичині, і на Донеччині? Чому, зрештою, маючи кількісну перевагу в живій силі і техніці, Червона армія на території сучасної

України, за винятком окремих пунктів, усюди невинно відступала до зими 1941/42 років?

Другий фронт і армія-визволителька

Ще один міф – про „другий фронт“, відкриття якого Сталін вимагав у союзників, і які начебто тягнули з цим. А де ж тоді був „перший“ фронт? Нацистська Німеччина та більшовицький СРСР були півтора роки де-факто і де-юре союзниками й уклали угоди про поділ Старого Світу на „зони інтересів“. Десятки мільйонів жителів європейських держав опинилися в зоні німецької окупації, десятки мільйонів – на територіях, приєднаних до СРСР. Без масштабної допомоги з боку СРСР, яка включала промислову сировину, продукти харчування, транзит критично важливого імпорту, Німеччина протрималася б максимум півроку. І тільки в листопаді-грудні 1940 року стосунки між союзниками погіршилися – Берлін і Москва не змогли домовитися про обшири подальшого поділу світу: Гітлер прагнув спрямувати советську експансію в напрямі Індії та Ірану, а Сталін хотів узяти під контроль Балкани, чорноморські протоки, Ірак та Фінляндію. Отож перший фронт – це був фронт демократичних держав проти світового тоталітаризму, і лише згодом, уже внаслідок конфлікту „Гітлер-Сталін“ виник і справжній „другий фронт“ – між двома тоталітарними режимами.

Далі – досі популярний де-не-де й у Західній Європі міф про Червону армію-визволительку. За визначенням армія тоталітарної держави не може нікого визволити, адже її вояки – бранці та носії відповідної антигуманної ідеології, вони невірні самі. Червона армія лише замінювала один тоталітарний режим іншим; символом цього „звільнення“ можна вважати „переформатування“ нацистського табору смерті Бухенвальд: після 1945 року переможці відправляли до нього не лише нацистів, а і недобитих нацистами „буржуазних демократів“, які „заважали будівництву соціалізму на німецькій землі“. Власне, й стосовно України Червона армія навряд чи була визволителькою: це, зокрема, засвідчує ставлення до „визволених“, яких мільйонами брали до війська і мільйонами кидали на кулемети.

...нас убивали, ми убивали

Нарешті, сам міф про „Велику Вітчизняну війну“. Її справжня назва – „Велика Вітчизняна війна Советського Союзу“, і назву цю дав їй особисто Сталін ще напередодні 22 червня 1941 року. Йшло-

ся про розширення меж „соціалістичної вітчизни“, як це було в 1939–40 роках, і не випадково газета „Правда“ 1 січня 1941 року писала про нові союзні республіки, які, можливо, ближчим часом увійдуть до СРСР. Склалося інакше, і пропаганда на місце однієї „вітчизни“ підставила іншу – мовляв, ми тільки захищалися від ворога...

Ці та інші міфи, зустрічаючись із міфологією українського Опору, де стверджується, що лише лінія ОУН була єдино правильною за умов війни, – створюють серйозний конфлікт у суспільстві. Бо ж за всього героїзму українських націоналістів і їхньої відданості не чужим вождям, а своїй Батьківщині, їхня позиція на початку советсько-німецької війни навряд чи заслуговує на безпеліційно високу оцінку (тим більше, що в обох відламах ОУН на той час не було єдності в оцінках ситуації й визначенні стратегії на майбутнє). Що й справді заслуговує на визнання – це демократичний поворот у діяльності ОУН (бандерівців), який відбувся 1943 року. Проте і по тому війна, в якій з обох

боків брали участь сотні тисяч українців, не надається до спрощень. Як лаконічно зазначав останній головний командир УПА Василь Кук, „нас убивали, ми убивали“.

...Втрати українців у Другій світовій війні були колосальними. У своїх фронтових щоденниках Олександр Довженко писав про 13 мільйонів загиблих. Ця цифра зустрічається й у спогадах тодішнього першого секретаря ЦК КП(б)У Микити Хрущова. У „Книзі пам'яті України“, де ретельно зібрані дані про загиблих, йдеться про понад 10 мільйонів загиблих загалом, з них понад 6 мільйонів – у боях. Проте тут викликає сумнів методологія підрахунку: чому до числа жертв Другої світової зараховують тих, хто загинув у таборі смерті Освенцім, і не рахують тих, хто загинув у ПечорЛАГу? Це ще одне свідчення того, що міфи й напівправа супроводжують українську історію війни. Синтеза багатьох часткових правд та деконструкція міфів – справа істориків. Але не лише їх: також і мас-медіа, і громадськості.

Аушвіц як Аушвіц: повії, музика, футбол...

Чи належить „освенцімська тема“ до табуованих? На перший погляд — цілком безглузде запитання. Людина, яка вміє читати хоч якоюсь мовою, або й не вміючи читати жодною, має доступ до телебачення чи радіо, не може зовсім нічого не знати про Аушвіц, газові камери, крематорії і мільйон винищених євреїв.

► Принаймні я такої людини в житті не зустрічав. Але водночас — крім спеціально зацікавлених цією темою — серед „пересічних громадян“ я майже не зустрічав і людей, котрі бодай приблизно уявляли б собі, як це все насправді виглядало. Що більше: я навіть порозмовляв з експериментальною метою з кількома співвітчизниками, які екскурсійно відвідали Освенцім-Аушвіц. Ці знали, що в самому Аушвіці — там, де на брамі виплетено залізними літерами „Arbeit macht frei“ — стояли не тваринні бараки, а „солідні“ двоповерхові корпуси з ліхтарями над дверима й унітазами всередині

і що сумнозвісні чотири крематорії знаходилися не тут, а в Бжезінці-Біркенау. Але на мої подальші розпитування вони лише заокруглювали очі: яке футбольне поле? які концерти? який бордель?

Нічого дивного. Читаючи вперше циклоосвенцімських оповідань Тадеуша Боровського, я також не міг прийти до тями. Бо як повинен реагувати непередготовлений читач на ось таке речення: „Люди закохані в Освенцім, кажуть з гордістю: „У нас в Аушвіці“? Або (попри всю іронію) на таке: „Ви там, у вашому Біркенау, поняття не маєте, які тут діються чудеса культури“? Або на розповідь про будинок „шрайбшту-

би“, де на першому поверсі — навпроти бібліотеки — оркестр грає симфонію Берліоза, а на другому — „передовики виробництва“, отримавши відповідні талони, задовольняють свої сексуальні потреби зі спеціально відібраними для цього жінками?

З іншого боку, а звідки тому читачеві бути підготовленим, якщо екскурсоводи, подаючи детальну інформацію про різновиди табірної смерті, старанно уникають розмов про різновиди табірної життя? Наприклад, на моє, здавалося б, невинне запитання — де був розташований той спортмайданчик, на якому Боровський грав у футбол, — приємна пані гід раптом перестала бути приємною і вельми розпливчато відповіла: „Он там, у Біркенау“. Дякую, але це „он там“ займає сорок гектарів, я ж хотів точно знати місце, оскільки, зібравшись перекладати Боровського, знайшов, як

Натомість шок у людини викликають не фантастично великі цифри, а дрібні реалістичні деталі.

Аушвіц: цей готескний світ – не вигадка фантаста, він створений спільними зусиллями катів і їхніх жертв.

видається, в його тексті топографічну помилку. Про бордель і Берліоза я вже й не заікався. Так само, як не запитав екскурсоводку, чому, на її думку, весь табір так ненавидів транспортних з Греції і чи правда, що в жіночій частині Біркенау найгіршими старостами бараків були словацькі єврейки, а найкращими (у сенсі найлюдянішими) – німецькі проститутки?

Ні, освенцімську тему не можна назвати табуйованою, але окремі її аспекти якось наче самі по собі потрапили до розряду „небажаних“. І крім шкоди, я не бачу від цього ніякої користі. Хіба знання про концерти в Аушвіці і футбол в Біркенау зменшують у нашій уяві жахливості концтаборів? Якраз навпаки: така вже особливість людської психіки, що інформація про мільйон отруєних „Циклоном Б“ сприймається нею як абстракція, як паперова статистика. Натомість шок у людини викликають не фантастично великі цифри, а дрібні реалістичні деталі.

Тож по-справжньому моторошно від комплексу Аушвіц-Біркенау стає не тоді, коли довідуєшся про кіль-

кість смертей у таборі, а тоді, коли починаєш розглядати впритул життя в ньому. Коли бачиш молодого єврея із зондеркоманди, який заштовхує до газової камери батька, щоб не опинитися в ній самому, чи вродливу жінку, яка вдає, що розпачливе „мамо!“ і простягнуті до неї дитячі руки її не стосуються, бо бездітні жінки мають хоч якісь шанси вижити. Коли розумієш, що – на відміну від радянських фільмів про війну – табірний світ не був поділений на „наших і німців“, а становив складну соціальну систему зі своєю ієрархією і корупцією, зі своїми щасливцями і нещасними, з інтригами і заздрістю, з коханням і зрадами, ну і з симфонічними концертами – на тлі освітленого крематоріями неба за вікном.

Ось тоді з жахом і усвідомлюєш усю матеріальну реальність Аушвіца: цей готескний світ – не вигадка фантаста, він створений спільними зусиллями катів і їхніх жертв – незвичайний світ, найогиднішою рисою якого однак є те, що він намагається

виглядати звичайно, бо, зрештою, заселений переважно такими ж звичайними людьми, як ти, людьми, які люблять розваги, класичну музику і футбол. Намагаючись зберегти видимість нормальності, ці люди прагнуть того, до чого звикли. Навіть якщо в кімнатах для розваг вивішені скрупульозні переліки заборонених і дозволених насолод. Навіть якщо попередні власники скрипок і контрабасів покинули табір через комин. Навіть якщо грати у футбол доводиться на майданчику, повз який ведуть кілька тисяч хворих, старих і дітей, яких у проміжку між двома кутовими ударами встигають загазувати. У моїй свідомості концтабір з літер, фотографій і кінокадрів перетворився на дійсність у мить, коли я фізично відчув, що під час того матчу міг бути там і міг не мати вибору: бути з тими, хто грає, з тими, хто йде, чи з тими, хто веде.

Червоні, як сніг

Починаючи з травня 1945 року, коли в Європі стихли постріли II Світової війни, чеськими землями прокотилася хвиля кривд та жорстокості, яка на цілий повоєнний період наклала незгладимий відбиток.

► Як і в решті Європи, тут запанувала вимога докладного всенародного очищення від усіх елементів, що співпрацювали з окупаційними нацистськими органами. В тіні справедливих прагнень поквитатися зі спадщиною гітлерівського гноблення приховується нескінченний ряд промахів, злочинів та звірств, скоєних щодо тих, хто заслужено або помилково опинився в руках новоспечених месників пригнобленої національної гордості.

Якщо гаслом цих повоєнних часів у Чехословаччині була „революційна справедливість“ (а слово „революція“ було тоді всюдисущим заклинанням), то на територіях, віддалених від зони досяжності державної влади та закону, – головним чином, у чесько-німецькому пограниччі, яке було свідком самовільного, а згодом і керованого переселення німецької меншини, – панувала страхітлива сваволя. Писати про імprovізовані концентраційні табори, в яких перебували не тільки чеські німці, але і багато небажаних чехів, про крадіжки, незаконні конфіскації та масові втрати не принесло б великої користі. Важливим є феномен, який у контексті описуваного періоду здається парадоксом, однак він є підкріплений безліччю свідчень та документів і міцно закріплений у колективній чеській свідомості: активна участь осіб, які ще недавно працювали у службах німецької окупаційної влади, а нині свої злочини прикривали стягом народної революції, від імені якої звинувачували, ув'язнювали та розстрілювали. Кількість таких осіб та віддзеркалена у статистиці форма їхнього колабораціонізму досі невідомі: незважаючи на те, що списки конфідентів гестапо з'явилися уже після війни, вони так і не були опубліковані. Обставини, за яких вони виникли, проливають світло на непрозорість та керованість повоєнних правових механізмів. Майже всі політичні партії мали у своїх лавах осіб, які в минулому співробітничали з окупантами. Однак не можна не згадати, що у тогочасній мові так по-

У переліках була незліченна кількість невинних людей, а багато дійсних колаборантів там не було.

значали і колишніх членів Аграрної партії (яку після війни заборонили як поплічнику німців), що нині знайшли притулок у народних соціалістів та у словацькій Демократичній партії. Що стосується „гостинності“, запропонованої колаборантам, вона не торкалася лише КПЧ (Комуністичної партії Чехословаччини), однак у лавах комуністів, престиж і перспективи яких тоді були величезними, їх осіло найбільше.

Велика кількість цих опортуністів виявила в собі впродовж останніх місяців війни бойові нахили і вони, щоб відповідати новій моді, швидко проголосили себе партизанами, належним чином озброївшись легендою про свої перебільшені військові заслуги. Ті, що за часів окупації зблизилися з ворогом, після війни нерідко зробили непогану кар'єру, – про це свідчить приклад помічника гестапо, а після визволення – керівника відділу безпеки Народного комітету м. Рокицани або голови комуністичної організації в Маріанських Лазнях, що у часи війни навчав робітників німецької мови, а сам назвався німцем. Протилежний парадокс: функціонер колаборантської організації „Прапор“ (Vlajka) у Бєроуні на підставі свідчень співвітчизників був виправданий перед судом від звинувачень у тому, що на своїй посаді видав когось німцям. Однак на нього

самого донесли чехи, коли він, незадовго до завершення війни, у корчмі не приховував своїх побоювань з приводу більшовизації країни...

Далеко не всі випадки викликають усміх. Громадяни м. Чеське Каменіце у березні 1946 року звернулися до президента Бенеша з листом, де писали, що загрозою їхньому життю став Довара, капітан військової Оборонної розвідки, інструменту „комунізації“ чехословацької армії. Той, сам під підозрою, що раніше був конфідентом гестапо, за допомогою близьких „партизанів“ з Коліна, у місті затримав і катував 87 осіб – чехів і німців. Розслідування показало, що командир партизанів раніше сам був фашистом. Заради справедливості подібні звірства не можна приписувати лише продовжувачам найгірших традицій Протекторату. Концентраційним табором у Коліні, в якому загинуло 20 осіб, а більшість інтернованих згодом були визнані невинними, керував колишній політичний в'язень Бедржіх Карнік. Про характер епохи свідчить те, що через шість тижнів після викриття злочинів його було звільнено з-під арешту.

Про сумнівну славу нових переможців багато розповість інший приклад: відомий чеський журналіст Фердинанд Пероутка був не єдиним, хто впродовж свого перебування в Бухенвальді побачив правду про внутрішнє функціонування цього табору. Табірне самоуправління в'язнів було в руках комуністів, які ліквідовували небажані елементи, без вагань посилаючи їх у ешелони смерті. Одним з табірних катів, якого чекав зірковий злет, був комуніст Бедржіх Козелка, який у лютому 1948 року на чолі робітничої делегації здійснював тиск на президента Бенеша. І це був лише початок його партійного шляху. Коли 1952 року Пероутка, який тоді жив в еміграції, дізнався про розчулені радіоспогади Козелки про Бухенвальд, свою відповідь на хвилях „Радіо Вільна Європа“ він закінчив словами: „Серйозно, пане Козелко, заткніть пельку“.

В атмосфері партійної боротьби, яку комуністи досконало опанували, доречною була кожна інформація, що кидала на їхніх політичних конкурентів погане світло. У міністерстві внутрішніх справ, яке тоді зайняли комуністи, гарячково збирали відповідні компрометуючі матеріали для того, щоб ліквідувати своїх суперників у Народному фронті (післявоєнна коаліція дозволених партій). Ці ограні безпеки також зловживали свідченнями ув'язнених нацистів, працівників гестапо та СД (Sicherheitsdienst) для звинувачення політично незручних чехів. Створені таким чином списки співпрацівників гестапо стали предметом скандалу, коли з'ясувалось, якими методами їх складали керовані комуністами органи. Допитувані особи, звинувачені у доведеному колабораціонізмі, могли будь-кого, хто спав їм на думку, вказати співпрацівником, а комуністи отримані у такий спосіб імена сміливо включали у списки, якими потім орудували у політичній боротьбі. Виявилось, що у переліках була незліченна кількість невинних людей, а багато дійсних колаборантів там не було.

Проблема спонтанної реабілітації помічників нацистів була відомою, її обговорювали вже у ті часи. Усвідомлювали проблему і самі комуністи, яких вона стосувалася найбільше. У вересні 1946 року Центральний комітет компартії обговорював ситуацію, що виникла у партії у зв'язку з цим. Це послужило поштовхом для наказу місцевим організаціям провести чистку від елементів, скомпрометованих співпрацею з окупантами; стосувалось це переважно пограниччя, де не так ефективно діяв контроль з центру. Зважаючи на те, що комуністична політична поліція Держбезпека (StB) після перевороту в лютому 1948 року ефективно використовувала неуточнену кількість колаборантів та нацистів у своїх потребах, можна припустити, як цитований заклик замислювався. Те, що йшлося про явище, характерне і для решти Європи, свідчить французька приказка тих часів: „devenir rouge pour se faire blanchir”. Ті, що в Чехословаччині, „почервоніли, щоб їхня совість була чиста, як сніг”, так часто віддавали своє майбутнє у надійні руки...

Давід Свобода, Прага

„Зрадниць буде скарано”

За Другої світової Франція запровадила закон, який не лише карав за шлюбну невірність тих жінок, які не чекали з полону або з війська своїх чоловіків, але й по суті заохочував дискримінацію дітей, що народилися поза шлюбом під час війни. Винесена до заголовку погроза є цитатою з законодавчого акту, який поламав не одну людську долю. Досі сотні тисяч незаконнонароджених від німецьких солдатів або французьких резервістів дітей шукають правди про своє коріння та душевного спокою.

► Колабораціоністський уряд Віші на чолі з Філіпом Петеном не надто панькався з французькими громадянами, котрі не відповідали консервативному стандарту подружнього життя. Проте, під особливим наглядом перебували дружини воїнів Добровільного Французького Легіону поборників більшовизму, який змагався на боці Німеччини, а також жінки полонених французів. Літні люди згадують про існування „поліції моралі”, – системи шпигунства за приватним життям, – яка діяла на окупованих фашистами територіях. Нагляд здійснювали спеціальні поліцейські підрозділи. До їхнього складу входили переважно французи, найчастіше

– з досвідом роботи в силових структурах. „Зраджувати чоловіка, який змагається проти більшовицької загрози зі зброєю в руках або виробляє ту зброю на німецьких заводах, – це шкодити суспільній моралі нації”, – зазначали відповідні циркуляри маршала Петена.

У ті часи більшість французьких жінок – тим більше з офіцерських родин – не працювали та були залежними від родини. Лише по закінченні Другої світової французьки здобули право брати участь у виборах. У першій половині 40-х років батьківщина Декларації прав людини не була взірцем поваги до слабкої статі. Поширений стандарт поведінки в принципі не залишав за жінкою право

на самостійне рішення. Не лише під час війни, але й раніше. Винятком були хіба наймані працівниці з найбільшого суспільного стану. Лише вони, хоч заробляли копійки та були обмежені в здійсненні власних фінансових проєктів, натомість мали відносну свободу до вибору чоловіка або друга серця.

„Мою сестру видали заміж усупереч її волі, – згадує 90-річна Марі Перон. – Під час війни вона мусила жити під одним дахом зі свекрухою, яка відверто підтримувала німців та пишалася, що її син, хоч і в німецькому полоні, але має „гідну працю“ на військовому заводі. Наша родина мала інші політичні вподобання. Сестра покохала французького резервіста і втекла до нього жити. Плата за любов була жакливою. Свекруха вказала її поліції. Сестру вкинули на півроку до в'язниці за „зраду інтересам фронту“. Здобути розлучення їй вдалося лише наприкінці 50-х. Законний чоловік, коли повернувся з Німеччини, влаштувався до префектури поліції та мстився їй „за приниження“, як тільки міг. Сестра вийшла за свого коханого заміж у 1960-му, а через три місяці померла від сухот“.

Франція знає тисячі подібних історій. Але не дуже любить про них згадувати. Насправді лише в останні роки про проблеми, пов'язані з періодом колаборації, заговорили відверто. Офіційна історія тривалий час закривала очі на

„На жінок, які народжували поза шлюбом, та ще й від німців, нацьковували юрбу. В останні роки війни їх могли схопити просто на вулиці, закидати камінням, силоміць пострігти коси, облили двері брудом... Однаково було, ішлося про ,німецьких коханок‘ чи ,згвалтованих дівчат“.

співпрацю численних французьких родин з режимом Віші, перебільшуючи і масовість Руху Опору на чолі з генералом де Голлем, і активність комуністичних партизанських груп.

Як і більшість європейських держав, що зазнали нацистської окупації, в повоєнні десятиліття Франція ревно боронила міф про нескорену країну, яка масово опиралася загарбникам.

Відтак фахова документальна стрічка про колабораціонізм Марселя Офульса „Сум та жалість“ (1969) потрапила під заборону аж до 1981 року. Численні інтерв'ю з цього фільму формують аж ніяк не героїчний образ пересічного провінційного француза часів війни. Минуло багато часу, доки французька нація знайшла в собі сили побачити події Другої світової війни без пропагандистського гриму.

Новий, більш відсторонений погляд на період окупації поставив на порядок денний проблему „дітей бошів“ (себто німців). Ця тема залишалася суспільним табу сучасної Франції, мабуть, найдовше. Лише в 2004 році було здійснене перше науково-історичне дослідження стосовно 200 000 осіб, які народилися за війни від французьких матерів та німецьких батьків. До цього часу політичні кола щосили намагалися не згадувати взірцевого франко-німецького примирення, що постало основою майбутнього Європейського Союзу.

„Прокляті діти“ – книга Жан-Поль Пікапе, була першою про проблеми французьких дітей, народжених від німецьких солдатів та офіцерів. Вона вийшла друком у 2004 році. „Більшість таких дітей народилося на Заході Франції, – зазначає автор. – Там, де німецькі війська стояли найдовше. Вони найбільше спілкувалися з населенням, бо французів залучали до побудови

військових укріплень. У перші два роки війни німці нерідко брали участь в сільському житті. Про це мало згадували по закінченні війни”.

„Дітям ворогів” – нині вже пенсіонерам – досі непросто зважитися на пошуки своїх німецьких родичів. Надто глибокими є психологічні травми дитинства, що ятряться й нині через вороже ставлення суспільства до їхніх матерів та до них самих. „На жінок, які народжували поза шлюбом, та ще й від німців, нацьковували юрбу, – згадує парижанка Марі Перон. – В останні роки війни їх могли схопити просто на вулиці, закидати камінням, силоміць постригти коси, облили двері брудом... Однаково було, йшлося про „німецьких коханок” чи „зґвалтованих дівчат””.

За часів Рейху шлюби між німецькими військовими та „не-арійками” були заборонені. Винятком були лише мешканки Ельзасу та Лотарингії – провінції, які не раз переходили від Франції до Німеччини та навпаки. Жан-Поль Пікапе каже, що такі родини по війні усі поїхали до ФРН: повоєнна Франція не бажала доказів близького порозуміння з окупантами.

Нещодавно зникло, мабуть, останнє табу стосовно „дітей бошів”. Німеччина відкрила доступ до архівів, що містять інформацію про всіх, хто воював за Рейх – добровільно чи під примусом. Архіви збереглися зусиллями ельзась-

кого офіцера Арманда Клейна, який, без перебільшень, врятував ті списки від знищення у 1946 році. Тоді ці списки потрапили під юрисдикцію французьких окупаційних сил та так і залишилися під наглядом французьких силовиків аж до 1994 року. Французи зберігали документ під грифом „таємно”. Німці ж, яким було передано архів, вирішили зробити його публічним.

Часто діти німців не знають більше ніж ім’я свого батька та місцевість, де він був дислокований у Франції. Рідше – прізвище, військове знання, назву міста, звідки він був родом. Але, архів уже допоміг багатьом таким особам знайти в Німеччині своїх зведених братів та сестер, й інших родичів. „Німці переважно не журяться, коли дізнаються про історії подружньої зради або забороненого кохання своїх дідусів, – каже Жан-Поль Пікапе. – Навіть навпаки: вони тішаться, що німецькі солдати залишили по собі не лише смерть, але й життя”.

Життя складне, сповнене самотності, нерозуміння й болю. Але, як розповів у телевізійному ток-шоу один із синів німецьких офіцерів, його віднайдена у Німеччині сестра „була щаслива дізнатися, що німців у ті часи хтось міг любити”. Цей сивий чоловік, ніяковіючи, зізнався, що ніколи у житті не зустрічав такої справді близької душі, як та сестра, про існування якої він до 2005 року і не здогадувався.

29/VI [1942]

„...Масові явища. Як, наприклад, у Білгороді – співжиття дівчат, молодих жінок з німцями. Масові одруження, словом, масові прояви звичайної юридичної зради батьківщини є одним з найбільш розлючих фактів нашої дійсності, фактів, повних драматичного жаху і скорботи. Ця відсутність громадянської гідності, гордості, національної охайності і мужності, якої, я глибоко переконаний, нема у других поневолених країнах, це наша дорога розплата за нікчемне, погане виховання молоді, за хамську образу виховання дівчини, за нехтування жіночої природи, за неповагу до неї, за грубість, за позбавлення смаку, мод, елегантності, хороших манер і за відсутність безлічі того, що зробило наших жінок і дівчат, їхнє життя скучним і безбарвним. Це розплата також і за нехтування гордості й індивідуальної висоти.”

Олександр Довженко,
„Україна в огні”
(кіноповість, щоденник)

Скільки було радянських партизанів?

Коли йдеться про історію спротиву гітлерівським окупантам на території України в роки Другої світової війни, то не важко переконатися, що більшість її сторінок присвячено радянським партизанам і підпільникам. На цю тему написано сотні дисертацій і тисячі мемуарів, знято десятки фільмів. У той же час не всі аспекти діяльності більшовицького підпілля висвітлено.

» Чимало питань і досі залишається маловідомими, хоч у колишніх спецхранах зберігається велика кількість документів, введення яких до наукового обігу дає можливість об'єктивніше сприймати одержану досі інформацію з цієї проблеми.

Так, ми справді повинні віддати шану тим, хто безстрашно боровся з ворогом. Але скільки їх було таких? В усіх офіційних публікаціях за останні роки існування Радянського Союзу називалася цифра в півмільйона осіб.

Як не мільйон, то хоча б півмільйона

Однак, коли ми знайомимося з архівними документами, то зустрічаємо іншу цифру: станом на 13 лютого 1948 року спеціальна комісія при ЦК КП(б)У, створена для перевірки діяльності радянських партизанів і підпільників на окупованій гітлерівцями території, визнала такими відповідно 136.668 і 21.343 осіб.

Після цієї дати було виявлено чимало лжепартизанів. Наприклад, було знято з обліку так званий Фастівський диверсійний загін імені Сталіна у складі 56 осіб, десять з яких одержали бойові ордени і медалі, понад сто чоловіків було незаконно включено до одного із загонів, що мав діяти на території Запорізької області, а перевірка КДБ УРСР встановила, що не існувало загонів імені Богдана Хмельницького й імені Кутузова на території Кіровоградської області.

До речі, згаданою перевіркою було виявлено, що кіровоградські партизани не вбили жодного німецького генерала, хоча заявляли про 16 таких жертв, а також не знищили ні одного ворожого літака – у звітах фігурувала цифра в 20 збитих бойових літальних апаратів гітлерівців.

Так, ми справді повинні віддати шану тим, хто безстрашно боровся з ворогом. Але скільки їх було таких?

Здавалося, кількість учасників радянського підпілля мала б зменшуватися, однак на середину 1950 років минулого століття їх кількість продовжувала збільшуватися! Зокрема, на XVI з'їзді КП(б)У називалася цифра у 220 тисяч партизанів.

І коли в процесі підготовки нової історії КПРС виявилось, що в сусідній Білорусі – меншій за територією і населенням на третину – було в півтора раза більше народних месників – 360 тисяч, то українські партфункціонери поставили питання про те, аби тодіш-

ній керівник СРСР Микита Хрущов дозволив внести зміни в підготовлену до друку книгу, сформулювавши їх приблизно таким чином: „На тимчасово окупованій території України діяло понад мільйон партизанів, що спиралися на активну підтримку трудящих України“. Москва, щоправда, дозволила написати півмільйона...

Про ставлення до українських націоналістів

Ще однією маловідомою сторінкою діяльності радянських партизанів і підпільників у роки гітлерівської окупації є їхня цілеспрямована боротьба проти українського націоналістичного підпілля, що виходила з керівних директив більшовицької партії. Так, доповідаючи влітку 1943 року про боротьбу проти оунівців, начальник Рівненського обласного штабу партизанських загонів Василь Бегма писав відверто: „Програмою наших дій проти націоналістів був і є лист тов. Хрущова про ставлення до українських націоналістів. Насамперед ми випустили кілька листівок, які розвінчували ОУН як зрадників українського народу, агентів фашизму, ворогів єдності слов'янських народів. Поряд з листівками, група загонів здійснила ряд нальотів на загоони націоналістів Висоцького, Домбровицького, Сарненського і Володимирецького районів“.

У результаті рейдів і нальотів убито 43 вожаків націоналістів; спалено 37 будинків керівників ОУН; розбито три штаби націоналістів; знищено табір; захоплено обоз; підірвано 3 пам'ятники націоналістичного тризуба – звітував Бегма.

Широкомасштабність бойових дій радянських партизанів проти ОУН–УПА, що засвідчується численними документами, була продовжена й після звільнення західноукраїнських теренів від гітлерівських загарбників. У березні 1944 року було підготовлено план ліквідації українських націоналістів силами радянських партизанів, яким передбачалося залучити до боротьби проти ОУН 34.576 бійців.

Компрометація учасників українського національно-визвольного руху

Коли наприкінці 1942 року до Москви дійшла інформація про розгортання на Волині збройного українського національно-визвольного підпілля, в Центральному штабі партизанського руху СРСР одразу ж узялися за розробку окремого плану боротьби проти оунівських загонів. ➤

Пам'ятник „жертвам ОУН-УПА“ у Луганську

➤ На Луганщині почали культивувати й нових „антигероїв“ – таких, що навіть радянські ідеологи не здогадалися „прописати“ їх у наших місцях.

На початку цього року Луганська обласна рада оголосила конкурс ескізів для майбутнього монументу „жертвам ОУН-УПА“ у Луганську. А вже у лютому було визначено фіналістів. Переміг ескіз Миколи Можая, який почав працювати ще за часів Й. Сталіна, перші монументи молодогвардійцям також належать саме йому, його робіт чимало й у сусідній Ростовській області в Росії. Зараз на зведення пам'ятника збирають кошти – для місцевих „отцов губернії“ важливо уникнути звинувачень у політичних іграх за народний кош.

Місце, де буде встановлено пам'ятник „жертвам ОУН-УПА“, вже відоме, минулого року там було встановлено камінь з гранітною дошкою „На этом месте будет установлен памятник жертвам ОУН-УПА“. Акцію благословили

Фото: Ярослав Гребенюк

священники Московського патріархату, а на відкритті дошки були присутні не лише керівники Луганської області, а й народні депутати від Партії регіонів. Перед тим, як скинути з каменя покривало, якась студентка, затаївшись, переказала відому інтернет-байку про звірства бандерівців, які буцімто робили вінки, прибиваючи цвяхами до дерев немовлят.

Про вшанування жертв ОУН-УПА на Луганщині вперше заговорили в громадській організації „Молода гвардія“. Очолює нову „гвардію“ депутат Луганської міськради Арсен Клінчаєв, скандально відомий в Україні тим, що відкрив у Луганську „Музей жертв помаранчевої революції“ та бійкою з народними депутатами у сесійній залі Верховної Ради (досі залишається загадкою, як він туди потрапив).

Не допустити відкриття каменю намагалися представники місцевого ВО „Свобода“. Вони підійшли до натовпу „молодогвардійців“, вигукуючи „Слава Україні!“ Та після хвилинної штовханини змушені були ретируватися перед численнішим противником, – навіть чорно-червоний прапор загубили.

Тієї ж ночі табличку з каменю зірвали невідомі, і певний час трималася надія, що шматком граніту без розпізнавальних знаків справа й закінчиться.

Луганські регіонали не приховують, що їхні дії є відповіддю на вшанування в Україні провідників ОУН-УПА Степана Бандери та Романа Шухевича. Арсен Клінчаєв стверджує, що молодогвардійці знайшли імена кількох мешканців Луганщини, які поїхали працювати в Західну Україну, де й загинули. В своїх промовах на сесії Луганської облради, які зазвичай починаються з таврування фашизму, „що піднімає голову на Україні“, регіонали усталили вислів: „Бандити, которіє стреляли нам в спину!“ Цей вислів, у свою чергу, породив реакцію українських блогерів, користувачів Живого Журналу (livejournal.com). „Чому в спину? – міркували вони. – Невже більшовики втікали від українських буржуазних націоналістів?“ Вирішили – не може такого бути, і в Інтернеті пам'ятник нарекли „Вони стріляли нам в с..ку!“

Ярослав Гребенюк, Луганськ

На середину 1950 років кількість учасників радянського підпілля продовжувала збільшуватися! На XVI з'їзді КП(б)У називалася цифра у 220 тисяч партизанів.

Зокрема, за пропозицією начальника оперативного відділу полковника Соколова було ухвалено рішення про передислокацію з початку 1943 року частини більшовицьких партизанських з'єднань з Росії та Білорусі на Волинь з метою „розкладення націоналістичних формувань противника на території України“.

Детальне вивчення документів Українського штабу партизанського руху дає підставу стверджувати, що й справді, з цього часу переважна частина більшовицьких загонів та з'єднань, що йменувалися українськими, починають рейдувати на захід, а їхні командири регулярно радіують своєму керівництву про діяльність українських націоналістів. Водночас саме в більшовицьких партизанських загонах починають формуватися спецвідділи під виглядом боївки УПА. Їхнє завдання – злочинними діями компрометувати український національно-визвольний рух і прискорювати ліквідацію учасників націоналістичного підпілля, в першу чергу, керівників.

Один приклад за всі – більшовицький підрозділ „сафатовці“, що діяв під виглядом українських повстанців, замордував у 1943 році жителя села Карагінка Млинівського району Рівненської області Василя Яремчука, почепивши йому на груди табличку з написом „Зрадник українського народу“.

Широко застосовувалися більшовицькими партизанами й інші прийоми, про один з яких залишив свідчення Герой Радянського Союзу І. Грабчак: „Диверсією і спеціально випущеною листівкою від імені бульбівців, – радіював до УШПР він, – я обманув німців,

і 13, 14 серпня німці глушили бульбівців, а я відійшов на Курчицю без перешкод“.

Коли в процесі підготовки нової історії КПРС виявилось, що в сусідній Білорусі було в півтора раза більше народних месників – 360 тисяч, то українські партфункціонери поставили питання про те, аби тодішній керівник СРСР Микита Хрущов дозволив внести зміни в підготовлену до друку книгу, сформулювавши їх приблизно таким чином: „На тимчасово окупованій території України діяло понад мільйон партизанів, що спиралися на активну підтримку трудящих України“. Москва, щоправда, дозволила написати півмільйона...

Про методи організації таких акцій для боротьби з націоналістичним підпіллям, розповідають документи щодо створення більшовицькими партизанами спеціального підрайону „Пекло“.

Окремої згадки потребує і провокативна діяльність на Волині групи диверсантів під командуванням Дмитра Медведєва, яка прикривала радянського розвідника-терориста Миколу Кузнєцова. Останній, здійснюючи замах на високопоставлених гітлерівських урядовців, залишав на місці вбивства списки українських націоналістів (їх потім гестапо заарештовувало й розстрілювало) або вигукував „Слава Україні!“.

Будучи захоплений польовою жандармерією УПА і намагаючись врятувати своє життя, Микола Кузнєцов видав усі таємниці розвідувально-диверсійної групи на чолі з лейтенантом Крутіковим, що діяла під виглядом українських повстанців. Як зазначав відомий дослідник Лев Шанковський, зізнання Кузнєцова, що зберігаються за кордоном, дозволили звернути увагу на гурт більшовицьких партизанів, котрі під проводом колишнього „бульбівця“ Бориса Крутікова марширували Волиню в шапках з тризубами, ревли націоналістичних пісень, вдаючи з себе рейдуючу повстанську групу. Вони користувалися кличками УПА, походження яких було невідоме і які й стали причиною їх згуби. Польова жандармерія УПА затримала зраджену Кузнєцовим „рейдуючу групу“ Крутікова у Вербському районі і розбила її.

Залишені агенти

Інший приклад. Олександр Ярош із загону Медведєва, котрий, до речі, підпорядковувався тільки IV управлінню НКДБ СРСР, у травні 1943 року отримав завдання влитися в УПА, де мусив стати інструктором бойової підготовки Рівненського округу, а з середини листопада того самого року повинен був, за дорученням підполковника Лук'янова, перейти до „бульбівських“ загонів.

Треба зазначити, що під час відступу Червоної Армії в 1941 році НКВС залишило на окупованій гітлерівцями території багато своїх агентів під виглядом полонених, що мали в зручний час розгорнути свою діяльність. Один із них – молодший лейтенант Микола Северчук – почав організовувати у Самборі Дрогобицької області партизанський загін, до складу якого, згідно з одержаною від східняка Дмитра Ковалика інструкцією про заснування націоналістичної організації, мало вхо-

дити до 20 осіб. На початок березня 1943 року ними не було отримано жодних вказівок щодо якихось дій під виглядом українських націоналістів. Навпаки, поки що наказувалося, аби члени загону „не випихалися і стереглися ОУН”.

А от на Волині залишені агенти розпочали свою діяльність вже з весни 1943 року. Скажімо, невідомого, котрий представлявся в селах Гошанського району сотником УПА Гриваком і вимагав від колишніх старшин армії УНР мобілізувати до лав повстанців молодь, після приходу Червоної Армії було помічено в легковіку разом з енкаведистами – він роз’їжджав по тих самих населених пунктах, вказуючи на явки.

З наближенням радянсько-німецького фронту більшовицькі партизани мали активізувати свою діяльність проти ОУН–УПА. Так, згідно з вказівкою начальника УШПР Т.Строкача від 17 березня 1944 року, в партизанському з’єднанні під командуванням Чижова необхідно було створити спецгрупу на чолі з Яркіним для організації терористичних актів, у тому числі над керівництвом ОУН та СБ-ОУН.

Напередодні приходу Червоної Армії за Збруч більшовицьке керівництво посилило діяльність, яка б могла компрометувати ОУН–УПА. Так, шифротелеграмою №3288 від 15 квітня 1944 року начальник УШПР Т.Строкач вимагав від усіх командирів більшовицьких партизанських з’єднань активізувати розробку ОУН – „посилити засилання агентури до вищих центральних органів”.

Оскільки на звільненій від гітлерівців території боротьба з українським націоналістичним підпіллям велася органами НКВС, то значну допомогу їм у цьому мали подати партизани, які вже набули відповідного досвіду. Тож не випадково шифротелеграмою №5897 від 26 липня 1944 року той самий Т.Строкач наказував „при розформуванні загонів особовий склад у необмеженій кількості передати представнику НКВС”.

Зазначені моменти – це лише окремі сторінки діяльності радянських партизанів і підпільників, що потребують детального вивчення й осмислення. Чекає своїх дослідників також тема участі більшовицьких загонів в організації підпільної й диверсійної роботи в країнах Східної Європи.

УПА на Кубані

➤ В деякі події важко повірити, але важко тому, що нам про них мало що відомо. А про таку структуру як КОПА, або Козацька повстанська армія – аналог Української повстанської армії на Кубані – донині не було відомо практично нічого. Однак КОПА справді існувала, вона, як і УПА, воювала і проти німецьких окупаційних сил, і проти більшовицької влади на Кубані. Її чисельність в різні періоди нараховувала понад 300 бійців.

Ще восени 1941-го на Кубань підпільно прибувають члени Організації українських націоналістів (ОУН), а в серпні 1942-го з українського берега Азовського моря на кубанський берег було перекинуто нелегальну групу оунівців. Операцією керував кубанець Петро Глек („дід Очерет”), мешканець станиці Довжанської поблизу Єйска. В жовтні 1942 року оформляється Єйський окружний провід ОУН на чолі зі Спиридоном Ткаченком (псевдо „Голуб”), який підтримував зв’язок із українським націоналістичним підпіллям в Маріуполі.

У той час німці готували козацькі формування. Усвідомлюючи, що серед козаків є й етнічні українці, а також ті, хто погодився служити німцям з безвиході, провід та відділ пропаганди УПА агітують козаків переходити на бік націоналістів. В результаті, багато хто з козаків, що брали участь у боях на боці німців, перебігали до українських повстанців. Бувало, потрапляли до УПА під час відступу або ж при розгромі своїх підрозділів.

Професор В.Сергійчик дослідив, що з кубанських козаків у власне УПА було створено кілька відділів. Наприклад, з кубанців, звільнених повстанцями з таборів військовополонених, було створено сотню на чолі з козаком, відомим під псевдо „Береза”. В УПА були козацькі курені, в основному з кубанців та донців. У Рівненській області в УПА воювали близько десятка вихідців з Кубані та Дону.

У липні 1944-го, коли Кубань було звільнено від фашистів, ОУН організувала туди десант на чолі з сотником „Шумом” (Василем Плетнем, родом зі станиці Батуринської). Вночі 20 липня 1944 року загін було переправлено на каяку зі Старосарайської коси на Довжанську косу. Далі загін, одержавши надійні документи та форму солдат будівельної роти, направився до станції Павлівської, з якою межувала залізнична станція Сосика. Формою повстанців забезпечив на розпорядження згадуваного вже Голуба Пантелеймон Василевський (псевдо „Вірний”), колишній червоноармієць, потім – „політвихователь” загону повстанців. Ці люди повинні були дійхати потягом до Туапсе під виглядом солдат-будівельників. Утім, до Туапсе вони не дійшли, вийшовши на станції Хаджиженській. Там, у кавказьких горах восени того ж року були організовані дві сотні: „Шума” (85 бійців) та „Гомона” (125 бійців); окрім них, ще кілька розвідувальних роїв (відділень) – загалом близько 250 бійців. Сотня Шума оперувала південніше Хаджиженська, а Гомона – поблизу Майкопа.

Ройовими були кубанські козаки. В кожній соті (взводі) було по кілька адигів, що розмовляли сумішшю російської, адигейської та української мов. Вони були природженими розвідниками. В сотні їх називали черкесами.

Печери на Кавказі були наповнені боеприпасами ще з осені 1942-го, коли тут проходив радянсько-німецький фронт. Тому сотні Шума та Гомона нестачі зброї не відчували. Бойова структура в сотнях була такою ж, як і в УПА, бойовий клич – „Слава Кубані!”, відгук – „Слава героям!” (цікаво, що це привітання лишається офіційним серед кубанських козаків дотепер).

Ні жінок, ані осіб російського походження до КОПА не брали, не брали й людей з освітою нижче 7 класів. Тактика КОПА була суто партизанською: повстанці регулярно проводили сутички з загонами НКВД чи міліції. КОПА підтримувала зв’язок з оунівським підпіллям в Україні – через Гарячий Ключ – Канівську – Єйськ – Маріуполь – Одесу на Буковину.

Цікаво також, що навіть у карпатських схронах на друкарських машинках, на яких друкували листівки та пропагандистську літературу, використовувались українські літери „Є”, „І”, „І”, відліті підпільно на Єйському шрифтоливарному заводі.

КОПА в передгір’ях Кавказу діяла аж до 1950-го, коли, за відсутності ресурсів для продовження боротьби, саморозпустилась. Її члени легалізувалися по всіх кутках СРСР...

Володимир Пукіш, Анапа

Волинь

Волинь — слово, для багатьох поляків сповнене болю, страждання наших співвітчизників, і незрозумілої, варварської жорстокості українських націоналістів. Для багатьох Волинь — символ польського мучеництва, таке ж, як Аушвіц, Катинь чи знищена вогнем Варшава.

➤ Люди, замордовані під час недільної Служби Божої; загиблі мученицькою смертю вагітні жінки; діти, над якими не змилувалися, бо ті не знали „Отче наш” українською; охоплені пожежами костьоли, хати, стодоли і — ті нечисленні, яким вдалося вижити, бо зуміли втекти чи знайти безпечний сховок. Для багатьох Волинь — це і надалі камінь спотикання між польським та українським народами. Коли настає липень, до Польщі повертається спомин про волинську різанину, і вкотре постають запитання: як це могло трапитися? чому українці не хочуть визнати своєї провини за злочин? чому польська влада з цим погоджується?

Це нелегкі запитання, особливо для тих, у кого в родині є і поляки, і українці. Однак відповіді все ж необхідні. Не для того, щоб виправдати, а щоб зрозуміти. Основні факти загальновідомі. Під час польсько-українського конфлікту в 1943–44 роках загинуло 70–100 тис. поляків і 10–20 тис. українців. Поляки гинули переважно на територіях, де складали меншість, в тому числі й на Волині. На теренах, що сьогодні належать Польщі, жертв конфлікту було більше з українського боку (дані наводяться за книгою Гжегожа Мотики „Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii”, Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza „Rytm”, Warszawa 2006).

Як таке могло трапитися?

Стосунки польської шляхти і руського (українського) населення на східних територіях І Речі Посполитої складалися не найкраще. Не треба заглиблюватися аж в часи козацьких повстань. Достатньо звернутися до досліджень Даниеля Бове („Trójkąt ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793–1914”, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2005), які свідчать, що в той період становище руського (українського) селянства в польських маєтках не особливо відрізнялося

від становища рабів чи колоніальних народів. Звісно, ситуація в різних регіонах виглядала по-різному. Переважно це стосувалося територій, які після 1918 року опинилися в межах ІІ РП. Галичина, що тривалий час входила до складу монархії Габсбургів, завдяки політичним традиціям подвійної монархії (і завдяки Львову) була природним інтелектуальним центром південно-східної Польщі, чи — якщо хто бажає — Західної України. Волинь же завжди була віддаленою, покритою лісами провінцією — спочатку Російської імперії, потім ІІ Речі Посполитої. Як географічно-природне розташування, так і суспільні умови відіграли суттєву роль під час польсько-українського конфлікту 40-их років.

1918–1921 роки для польського народу стали періодом історичного випробування, яке він звиятно витримав. Відродилася Найясніша Річ Посполита. Для українців же це був час гірких поразок. Як Наддніпрянська Україна (Українська Народна Республіка), так і Галичина (Західноукраїнська Народна Республіка) виявилися політичними одноденками. Це було результатом як їхніх внутрішніх конфліктів, так і політики сусідів. Поляки й українці зіткнулися в братовбивчій боротьбі за Львів. Союз Пілсудський–Петлюра лише на якусь мить зблизив обидва народи. Однак потім поляки забули про українських союзників і Ризьким договором (1921 р.) спільно з більшовиками поділили українські та білоруські землі. Українцям не вдалося створити власної держави, а їхні національні прагнення щораз більше пригнічувалися як польською, так і радянською владою. Звичайно, ситуація в Польщі була кращою — особливо в 30-ті роки, коли на радянській Україні лютував Голодомор. Попри це, позиція польських властей бажала кращого. Політика асиміляції, гірші життєві перспективи для громадян української національності, спроби знищити православ'я, відсутність українського університету — все це породжувало невдоволення українців, особливо молодшого покоління. Вони

дорікали батькам за їхню невдачу 1918 року і охоче дослухалися до радикальних, націоналістичних гасел. Вони хотіли незалежної української держави, держави *par excellence* національної. Шлях до цієї мети пролягав через збройну боротьбу. В 1929 р. постала Організація Українських Націоналістів. Її акції саботажу й терору спричинилися до загострення польсько-українських стосунків. У відповідь польська влада розпочала арешти українців і каральні операції в українських селах. Всупереч ідилічному уявленню, яке про цей край до сьогодні має багато людей, уже в міжвоєнний період там склалася вибухонебезпечна ситуація. Влада ІІ РП проводила на Волині своєрідну політику колонізації. Намагалася знищити православ'я. Перший президент України Леонід Кравчук пригадує: „Я народився на Рівненщині. Пам'ятаю, як то було „за Польщі”. Село було в буквальному значенні поділене на дві частини. У частині з кращими землями жили поляки. Мої батьки мали лише півтора гектара землі. Вони швидко робили все, що треба, в себе і йшли до колоністів. Брали з собою дітей. Казали: „Не зривай вишень та черешень, бо пани розсердяться”. Я на все життя запам'ятав, що до нас зверталися не інакше як „хами” або „бидло”. Це була окупація, зневага до українців” („Wołyń 1943–2008. Pojednanie”. Збірник статей, опублікованих в „Gazecie Wyborczej”, підбірка текстів Марціна Войцеховського, Бібліотека „Gazety Wyborczej”, Варшава, 2008).

Вибух ІІ Світової війни, особливо напад Німеччини на СРСР в 1941 році, приніс українцям надію на створення власної держави. В подібній ситуації опинилися й інші народи, захоплені Советами, наприклад, країни Прибалтики. Обидва загарбники проводили систематичну діяльність з винищення еліт на окупованих територіях — як польських, так і українських чи єврейських. У такій ситуації часто не було кому запобігти ескаляції національного розбрату, а партизанські загони

Чому українські політики не досерли до вчинку Віллі Брандта, який вклякнув у Варшаві перед пам'ятником жертвам ґетто?

нерідко очолювали зовсім молоді хлопці. До того ж німці і совети „навчили” загарбані народи, що можна проводили політику етнічних чисток: совети в такий спосіб позбулися значної частини поляків зі східної Польщі, німці – євреїв. На жаль, багато хто дуже добре засвоїв цю науку. І нарешті третій елемент складала німецька влада. В центральній Польщі, особливо у Варшаві та інших містах, нацистська окупація – це терор, облави, тут і там сміливі акції Армії Крайової та інших формувань. На східних територіях ІІ РП і безкраїх теренах СРСР, загарбаних Німеччиною, ситуація була інакшою. Окупанти контролювали міста і – наскільки це було можливо – комунікаційні шляхи. В селах і лісах панував стан гоббсівської „війни всіх проти всіх”. Там можна було зустріти партизанів українських (Українська Повстанська Армія), польських, радянських, польські загони самооборони, німців (а також польські або українські формування, що співпрацювали з ними). Ці три чинники – відсутність еліт, етнічні чистки, що проводилися окупантами і, врешті, своєрідна анархія на загарбаних Німеччиною територіях

– спричинилися до трагічних подій на Волині. Українські партизани вважали, що перед наступом фронту потрібно – як в 1918 році – боротися за свою землю, засвідчити її українськість. Для цього на етнічних українських землях треба було позбутися поляків. Історики не дійшли згоди в тому, чи керівництво УПА хотіло лише схилити поляків до виїзду, а рішення про їх знищення виникло на нижчому рівні, чи від початку передбачалося фізичне викорінення представників польської меншини через упевненість, що вони не захочуть покинути українські землі. Однак не це суттєво. Важливим є інше: кривавий польсько-український конфлікт надовго розсварив два народи. Стереотип „бандерівця”, „різун” глибоко вкоренився в польській свідомості. Парадоксально: ані українські партизани, ані поляки, що боролися з ними, не досягли своєї мети. Волинь і Східна Галичина, на підставі рішення Великої Трійки, відійшли Советам. Ці ж натомість охоче підживлювали польсько-українські фобії, керуючись класичним принципом „розділяй і владарюй”. Поляків, що вижили, закон змусив залишити рідні місця на південно-східних територіях

ІІ РП в рамках репатріаційної акції. Радянська влада жорстоко розправилася і з українським населенням. Майже півмільйона мешканців Західної України стали жертвами радянських репресій – були страчені, потрапили до тюрем, таборів або ж на заслання.

Чому українці не хочуть визнати своєї відповідальності за злочин?

Це можна було б аргументувати тим, що під час ІІ Світової війни української держави не існувало, тому волинські події не тяжіють над сучасною Україною, однак це було б невдалою спробою ухилитися від серйозної дискусії. Можна було б стверджувати, що УПА не була представником українського народу, однак тоді справжнім репрезентантом українців слід було би вважати офіційну владу Української Соціалістичної Радянської Республіки. Після проголошення незалежності Польщею та Україною в 1989–1991 роках влада обох країн постановила не піднімати історію. Частково це впливало з небажання торкатися болючих тем, частково – з переконання, що важливішим є прийняття викликів сьогодення і спільний погляд у майбутнє. Таке сві-

» доме уникання важких сторінок в історії обох народів дозволило Польщі й Україні в 90-их роках зблизитися. Це майже унікальне явище для сучасної історії Центральної та Східної Європи, особливо, якщо згадати криваві війни на Балканах. Недаремно західні дослідники ставили польсько-українські стосунки за взірць того, як можна в конструктивний спосіб змиритися з важким минулим (див. Timothy Snyder. „Rekonstrukcja narodów. Polska, Ukraina, Litwa, Białoruś 1569–1999“, Fundacja Pogranicze, Sejny 2006).

Про спільну історію почали говорити допору президентів Леонід Кучма (1994–2005) і Александр Квасневський (1995–2005). Саме вони заклали фундамент під свідоме зближення обох країн. У липні 2003 року в Павлівці (Волинська область) відбулися урочистості з нагоди 60-річчя волинської трагедії, присвячені пам'яті жертв тих подій. До цієї церемонії можна мати багато зауважень. Кучма, правління якого все більше набувало диктаторських рис, поступово втрачав підтримку як української громадськості, так і Заходу. Тому намагався здобути симпатію поляків і свого приятеля „Саші“ Квасневського. Урочистості нагадували „міроприємства“ часів радянської влади. Частина польських ветеранів мали проблеми на кордоні. Кучма не попросив вибачення за злочини, здійснені щодо поляків. Все це правда. Однак це не заперечує факту, що незалежна Україна вшанувала польські жертви. Трьома роками пізніше, під час урочистостей у Павлокомі (Підкарпатське воєводство), де свого часу польське підпілля вщент вирізало українське село, президент Лех Качинський також не попросив вибачення, натомість процитував слова молитви „Отче наш“: „...і прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим“. Варто про це пам'ятати. В січні цього року в Гуті Пеняцькій відбулися урочистості, присвячені передовсім пам'яті польських жителів цього села, знищених українцями в 1944 році. В церемонії вшанування взяли участь президенти обох країн – Лех Качинський і Віктор Ющенко, хоча й він, подібно Кучмі, не вибачився за злочини проти поляків.

Чому так відбувається?

Чому українські політики не доросли до вчинку Віллі Брандта, який вклякнув у Варшаві перед пам'ятником жертвам гетто? У випадку більшості української політичної еліти – колись президента Кучми, сьогодні прем'єра Юлії Тим-

ошенко – вирішальну роль відіграють три основні чинники: походження, радянське виховання й інакше, ніж у Польщі, ставлення до історії. Українські еліти переважно походять зі східної частини країни. Як Кучма, так і Тимошенко розпочали свою кар'єру в Дніпропетровську, за 700 км від Волині. Історія цього регіону тісно пов'язана з історією Росії (місто заснувала Катерина Велика) та СРСР. З Дніпропетровська вийшло багато впливових радянських політиків, в тому числі Леонід Брежнев. Сьогодні місто є одним з важливих інтелектуальних і промислових центрів Східної України. За часів Кучми дніпропетровський клан (представлений зокрема Віктором Пінчуком) був однією з трьох найважливіших олігархічних груп в Україні. З перспективи Дніпропетровська Волинь – віддалена, відстала провінція української держави, а давні польсько-українські конфлікти – це, за словами одного з моїх шкільних приятелів, „пунічні війни“. Причиною цього є радянська освіта, яка ігнорувала або представляла у викривленому світлі українську історію, зосереджуючись на історії Росії та „радянського народу“. Про польсько-українські конфлікти згадувалося передовсім у контексті боротьби російського народу з „польськими панамі“, а Богдан Хмельницький, який підписав 1654 року Переяславську угоду, представлявся співавтором мирного возз'єднання двох братніх народів: українського і російського. Про Українську Повстанську Армію в радянській школі вчили, однак представляли її в темних кольорах як ворога „радянської влади“ і службу гітлерівської Німеччини. В подібній манері говорилося в Польщі про Армію Крайову. Третій елемент – ставлення до історії – найважче надається до вимірювання, хоча, можливо, він є найістотнішим. Його докладне вивчення вимагало б порівняльних досліджень у Польщі та Україні щодо ролі історії в колективній свідомості. Я не маю результатів таких досліджень, не знаю також, чи вони проводились. Тому можу опиратися суто на свої спостереження і припущення. Поляки, принаймні польська еліта, надають – подібно як і росіяни – велике значення національній історії. Саме на ній ґрунтується наша гордість, наші переконання і упевнення. Часто крізь призму історії ми дивимося на стосунки з сусідами. Українці ж, подібно як, приміром, німці, мають інакший підхід до власної історії. У випадку німців, причина, мабуть, у тому, що їм немає чим

пишатися, особливо, якщо йдеться про 30-ті та 40-ві роки минулого століття. У випадку українців це спричинене відсутністю державних традицій, регіональними відмінностями України, а часто – поганою обізнаністю з власною історією (див. вище). Полякам, коли чують слово „Україна“, згадується передовсім Сенкевич, походить Пілсудського, битви за Львів, зрештою, безславні „Заграви в Бескидах“. Громадяни України, коли йдеться про Польщу, передовсім переймаються чергами до консулятів та ситуацією на польському ринку. Українські політики – підтримкою Польщі українських прагнень до НАТО і ЄС, а також перспективою співпраці у сфері енергетики. Вищий рівень зацікавлень лише певною мірою притаманний президентові Ющенку. Глава української держави великого значення надає українській історії. Історична політика – подібно як і у випадку президента Качинського – стала важливим елементом його президентства. Ющенко намагається згуртувати довкола спільної історії різномірний, розділений народ. Центральним елементом цього плану має бути пам'ять про Голодомор (1932–1933), під час якого внаслідок політики радянської влади загинуло, імовірно, від 3 до 10 мільйонів громадян Радянської України. Український президент відстоює також визнання ролі Української Повстанської Армії в боротьбі за незалежність України (намагаючись бодай зрівняти в правах українських партизанів з ветеранами Червоної Армії). З польської перспективи ці устремління можуть викликати спротив, але після глибших роздумів їх можна зрозуміти. Українська Повстанська Армія могла би бути одним із символів України не-радянської, української національної держави *in statu nascendi*. Тому її не можна ігнорувати в процесі становлення сучасного українського народу і формування держави, внутрішньо цілісної і незалежної від Росії.

Чому польська влада погоджується з цим?

Передовсім тому, що вважає свої дії діями в інтересах Польщі. Тому, що вище вибачення за волинську трагедію ставить співпрацю з Україною та допомогу цій країні. Павел Коваль, колишній заступник міністра закордонних справ в уряді „Права і Справедливості“, і Ян Олдаковський, директор Музею Варшавського повстання, кілька років тому спільно з Монікою Зухняк видали антологію текстів, що ілюструють еволюцію політичної думки про укра-

їнців і Україну. Вона мала знаковий заголовок „Ми не українофіли“ („Nie jesteśmy ukraińofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów“ red. Paweł Kowal, Jan Ołdakowski, Monika Zuchniak, Kolegium Europy Wschodniej, Wrocław 2003). Підтримка Польщею східного сусіда, навіть якщо він слабкий, навіть якщо часто підводить і розчаровує, навіть якщо не здійснює очікувань, виникає не з незнання, наївності чи великої поблажливості польського політикуму, а з переконання, що співпраця з Україною необхідна Польщі.

В Польщі й надалі відчувається міцний зв'язок з традиціями Мєрошевського і Гедройця, візіонерів, які в темні часи комунізму висловлювалися за співпрацю незалежної Польщі з незалежними Литвою, Білоруссю та Україною. Ціною такої дружби мала бути відмова від Вільна, Гродна і Львова. Взаємін Польща мала б отримати добрі стосунки зі східними сусідами, в тому числі й з Росією. Бо видавці паризької „Культури“ вірили, що зі здобуттям незалежності Україною, Білоруссю і Литвою закінчиться довготривале суперництво Польщі і Росії за домінування в регіоні. Цієї останньої мети досягти не вдалося. Польща має добрі стосунки з Литвою і Україною. У випадку Білорусі, керованої твердою рукою Олександра Лукашенка, ситуація є іншою. Відносини з Росією також залишаються непростими, причому однією з причин такого стану речей є, без сумніву, зацікавлення обох держав Україною. Російська Федерація розглядає цю країну як сферу своїх виняткових інтересів. Тому не вибичила Польщі її заангажованості в Помаранчевій революції, яка завдала показової поразки політиці Росії. Що ж до зацікавлення Польщі Україною, то експерти не дійшли згоди, чи вона виникає переважно зі щирого бажання підтримати сусідів, чи передовсім з прагнення ослабити Росію. Можна вважати, що обидва ці елементи співіснують у польській політиці, тим більше, що вони взаємопов'язані між собою. Україна недемократична, економічно слабка, не пов'язана із західними структурами, змушена буде здатися на ласку Росії. Тоді Польща опиниться в ситуації пограничної країни. Її східний кордон буде розділяти, а не поєднувати, що вдарить по мешканцях прикордонних регіонів. Як політично стабільна країна з ринковою економікою, що послідовно прямує до НАТО і ЄС, Україна стане менш податливою на російський вплив. Співпраця з нею

принесе Польщі очевидну користь, сприятиме зміцненню становища обох країн в Європі, уможливить розвиток нових ініціатив у галузі економіки (ключова роль енергетичного сектора) і суспільно-культурній (Євро-2012) сфері.

Україна потрібна Польщі. Можна було б навіть стверджувати, що потрібна більше ніж Польща Україні. Україна багато чим завдячує Польщі, особливо, якщо йдеться про підтримку українських євроатлантичних устремлінь. Тим не менше, Польща залишається для України суто свого роду вікном у західний світ. Україна знає, що Польща не

Підтримка Польщею східного сусіда, навіть якщо він слабкий, навіть якщо часто підводить і розчаровує, навіть якщо не здійснює очікувань, виникає не з незнання, наївності чи великої поблажливості польського політикуму, а з переконання, що співпраця з Україною необхідна Польщі.

може бути її єдиним партнером в Європі – вона надто слабка, щоб ефективно відстоювати українські інтереси. Тому прагне зближення і з іншими європейськими країнами. Натомість для Польщі Україна є центральним елементом її східної політики. Щоправда, президент Качинський вважає, що розвиток політики в „південно-східному напрямі“ (Україна, Грузія, Азербайджан) – це важливе досягнення Польщі за період його президентства, тим не менш, de facto визнає, що Україна відіграє тут ключову роль (зустріч президента з послами Польщі, 4 вересня 2008 р., www.prezydent.pl). Найважливішою ініціативою Громадянської платформи (Platformy Obywatelskiej) і Польської Народної партії (Polskiego Stronnictwa Ludowego) на форумі Європейського Союзу є проект Східного партнерства, створений для зміцнення відносин ЄС з шістьма східними сусідами (Україна, Молдова, Грузія, Азербайджан, Вірменія і Білорусь).

Інвестиція, якою є співпраця з Україною, має довгостроковий характер. Польща вже мала нагоду в цьому пересвідчитися. В нашій країні на початку цього десятиліття відбулася дискусія з приводу доцільності підтримки України. Президентів Квасневському неодноразово закидали братання з щораз деспотичнішим Кучмою. Та, як показала історія, польський президент мав рацію. Завдяки „дружбі“ з українським керівником, „Саша“ зміг взяти активну участь у розв'язанні політичної кризи в Україні взимку 2004 року і довести Помаранчеву революцію (спільно з литовським президентом Валдасом Адамкусом та головним представником зовнішньої політики ЄС Хав'єром Соланой) до успішного завершення. Протест на Майдані незворотнім чином змінив Україну і став наріжним каменем двосторонніх польсько-українських стосунків. Це допомогло розв'язати деякі важкі історичні проблеми, приміром, офіційне відкриття Цвинтару Орлят у Львові 2005 року, яке стало можливим завдяки особистій участі нового президента України Віктора Ющенка.

Врешті, last but not least, варто пам'ятати про те, що історична політика як знаряддя політики закордонної – це дуже небезпечна і двосічна зброя. Необачно розбуджених демонів не так просто згодом вгамувати. У випадку Росії та Німеччини Польща доволі часто змушена бути учасницею політичних суперечок на історичні теми – чи то з приводу нових ініціатив Еріки Штайнбах та її прибічників, чи то з приводу скандального трактування російською владою злочину в Катині, яке суперечить будь-яким етичним, політичним і правничим стандартам. Україна не застосовує історичну політику в якості зброї проти Польщі (хоча становище русинів/українців у І РП, на захоплених польських територіях, у ІІ РП або в ПНР могло б надати велике поле для подібного роду діяльності). Українські політики, зокрема президент Ющенко, намагаються, наскільки це дозволяють їм внутрішньополітичні обставини, продовжувати процес зближення. Ми не можемо знехтувати цим шансом. Не можна піддаватися тим політикам і публіцистам, які заради здобуття підтримки електорату і читачів намагаються роздряпувати старі рани. Їхні дії можуть знищити цінність, якою для Польщі є співпраця з Україною. Цього їм дозволити не можна.

Шлях Тягнибока до Свободи

З отриманням Україною незалежності неначе відбувається справжня ерупція: масово утворюються політичні партії. Українці, як і інші посткомуністичні народи, пробують поквитатися з епохою монополії однієї політичної сили. Досить швидко виникає цілий спектр політичних сил – від лівих до правих. До того ж на обох кінцях політичної лінійки з'являються крайні угруповання. Парадоксально, але 1990-і проходили під знаком праворадикальних угру-

повань. Хоча вони діяли на периферії політичної сцени, без великої підтримки та розуміння зі сторони суспільства, але нерідко звертали на себе увагу як громадської думки, так і „більш важливих“ політиків та політичних сил.

Насправді для багатьох спостерігачів, в тому числі й закордонних, виявилось великою несподіванкою, що націоналістичні ідеї не знайшли в Україні активних прихильників.

Участь крайніх правих у виборах 1994 та 1998 років завершилася поразкою. Пізніше все менше було чути про радикальну правницю, а її лідери або змінили імідж, або увійшли до інших політичних сил. Лише нещодавній успіх „Свободи“ під час виборів у Тернополі може змінити, на думку частини політологів, цю тенденцію, а сама партія має шанси потрапити до парламенту. І тут, власне, постає питання: якою мірою силам, що репрезентують націоналістичні ідеології,

Фото: архів

В ті роки СНПУ не вирізнялася якоюсь помітною активністю. Помітні були на українській політичній сцені (позапарламентській) радше інші політичні сили, що репрезентували націоналістичний табір. Так разом з незалежністю повертається ОУН Бандери. Однак швидко виявляється, що українські націоналісти в еміграції слабо орієнтуються в українських реаліях. Зокрема, на Західній Україні націоналістичний рух розвивають молоді динамічні діячі, однак спроба нав'язати їм лідера в особі Юрія Шухевича (сина Романа Шухевича), багаторічного в'язня таборів, з бездоганим авторитетом, але без жодного досвіду, завершується невдачею. Конкуренція серед націоналістичних угруповань на початку 1990-х, особливо на Західній Україні, дуже сильна. Після поразки, пов'язаної з неможливістю підпорядкувати собі інші націоналістичні угруповання, ОУН створює партію Конгресу Українських Націоналістів (КУН), яка нараховує до 30 тисяч членів (разом з братніми організаціями – близько 60-70 тисяч членів). Однак вийти за межі Західної України не вдається.

Найбільшу метушню викликає, однак, діяльність створеної в червні 1990 року Української Міжпартійної Асамблеї, яку у вересні 1991 року перейменують на Українську Національну Асамблею (УНА). Одночасно виникає парамілітарне крило організації під назвою Українська Народна Самооборона (УНСО). У середині 1990-х УНА-УНСО налічує близько 20 тисяч членів. Організація звертає на себе увагу насамперед радикальними акціями. В 1995 році її члени брали участь у вуличних заворушеннях під час урочистого похорону патріарха Володимира. Вони діяли також поза межами України, беручи участь у війнах у Придністров'ї, Абхазії та Чечні. Про їхню активність свідчить той факт, що понад 60 осіб відзначили нагородою „Захисник Придністров'я“. За один бій під Шрамою (Абхазія) було нагороджено 14 українців, 8 отримали паспорти почесних громадян Грузії. У листі до уряду та Президента України міністр з надзвичайного стану Грузії Джаба Іоселіані писав: „Мужність, стійкість, військова майстерність бійців УНСО, їхня дисципліна заслужили по всій Грузії велику повагу та довір'я до України“. Офіційно за участь у конфліктах поза Україною їм загрожували карні санкції відповідно до українського законодавства.

Варто пригадати, що тривалий час саме з УНА-УНСО був пов'язаний

сприяє криза? Чи в особі Олега Тягнибока ми отримали лідера, якого давно очікувала частина суспільства?

За Україну українську

Буремного 1991 року Олег Тягнибок – студент Львівського медичного інституту (в 1993 отримає диплом лікаря-хірурга). Освіту доповнить дипломом Львівського державного університету імені Івана Франка (спеціальний факультет, юрист). Власну політичну позицію виражає,

очоливши Студентське братство Львова (до 1994 року). Останнє разом з представниками громадської організації ветеранів Афганістану, молодіжної організації „Спадщина“ та Варті Руху 13 жовтня 1991 року утворили нову праворадикальну політичну силу „Соціал-національна партія України“ (СНПУ). Цікавий факт: офіційно партію зареєструють лише в 1995 році. З цієї політичною силою Тягнибок зв'яжеться надовго, власне, до сьогоднішнього дня.

депутат від БЮТ Андрій Шкіль, а також контрверсійний політик (а останнім часом радше шоумен) Дмитро Корчинський. Зрештою, з його відходом організація підупала, а сам Корчинський організував Православне Братство.

Від соціал-націоналізму до „Свободи“

На такому тлі Соціал-національна партія України виглядала досить скромно. Тим не менше з огляду на ідеологію та спосіб діяльності це угруповання охарактеризували як одне з найбільш шовіністичних в Україні. Теоретичне підґрунтя ідеології партії становила праця Ярослава Стецька „Дві революції“, а також роботи ідеолога Організації Українських Націоналістів (ОУН) 1930-х років Миколи Сціборського. Перший голова СНПУ Ярослав Андрушків говорив під час презентації СНПУ 19 листопада 1995 р. у львівському театрі імені Марії Заньковецької: „У зв'язку з перспективою масової деградації людей, цілих народів, ми є чи не останньою надією білої раси, людства взагалі... Нам рішуче треба сепаруватися від північно-східного сусіда. І це не тільки тому, що він агресивний, може загартувати нас, а перш за все тому, що вносить у наше життя і психологію народу якості, відмінні від європейських цінностей“. У статуті СНПУ метою діяльності партії зазначалося „Сприяння розбудові незалежної Української Соборної Держави на засадах соціальної та національної справедливості, гармонійного поєднання інтересів суспільства й держави“.

Символіка СНПУ викликала асоціації з фашистськими угрупованнями. Емблемою партії була монограма „Ідея

Нації“, елемент, який використовують в Європі неонацистські організації. Однак політолог Віталій Кулик у колективній публікації під назвою „Політичні партії України“ писав: „Не дивлячись на подібність символіки СНПУ до свастики, жодної акції на підтвердження свого іміджу ця партія за останній час не провела. За винятком, можливо, подій 21 вересня 1993 року, коли „народні загони“ з'явилися під стіни Верховної Ради, одягнуті в усе чорне, тим самим відрізняючись від одягнених у камуфляж УНСОвців. Захоплення чорним кольором є своєрідною візиткою СНПУ. Студенти-члени партії одягаються у чорні „трійки“ зі значками – символами СНПУ, – це, так би мовити, партійний однострій“. Тим не менше „народні загони“ в чорній уніформі у багатьох асоціюються з „охоронними загонами“ НСДАП, тобто СС. У 1994 році партія не увійшла до парламенту, однак на місцевих виборах у Львівській області СНПУ отримала 10% голосів і представництво у Львівській обласній раді.

На хвилі успіху Олег Тягнибок говорить, що висуне свою кандидатуру на президентських виборах. Сьогодні „Свобода“ відчула вітер у вітрилах.

В українському інтернеті можна також знайти інформацію, що впродовж другої половини 1990-х СНПУ долучила до своїх рядів маргінальні групи скінхедів та футбольних вболівальників. Преса звинувачувала партію у кримінальних „розборках“, в результаті яких „у західних регіонах України були фізично винищені осередки кавказьких кримінальних угруповань“. Однак посилання на якесь конкретне джерело відсутнє.

У 1998 році СНПУ бере участь у парламентських виборах у складі Блоку „Менше слів“, який набирає... 0,17% або 45 155 голосів, зайнявши передостаннє, 29-те місце. Але водночас СНПУ отримує і першого народного депутата у своїх лавах. Олег Тягнибок, член Ради Уповноважених СНПУ, перемагає в мажоритарному окрузі.

Наприкінці 1999 року сформовано молодіжне крило СНПУ – товариство

сприяння Збройним Силам та Військово-Морському Флоту „Патріот України“. А у 2000-му на запрошення СНПУ Україну відвідує голова Національного Фронту Франції Жан-Марі Ле Пен. Французькі праві радикали разом з членами „Патріота України“ проводять спільні військово-туристичні вишколи у Карпатах.

У парламентських виборах 2002 року СНПУ виставила своїх кандидатів виключно в одномандатних округах. Депутатський значок отримує лише відомий Олег Тягнибок. У 2004 році він очолює СНПУ. Партія змінює назву на Всеукраїнське об'єднання „Свобода“, а символіка „Ідея Нації“ перетворюється на спрощене зображення жести „Тризуб-Воля“ у формі кисті з трьома випростаними догори пальцями.

„Свобода“ виступає між іншим за: визнання Голодомору та репресій геноцидом українців, подолання їх наслідків; захист та розвиток української мови; визнання ОУН-УПА борцями за державну Незалежність України; звільнення від окупації інформаційного простору; повернення на Батьківщину етнічних українців; розвиток української культури, протекціонізм на її продукцію; люстрацію влади за принципом трьох „К“ (комуністи–кучмісти–кадебісти).

Тернопільський марш на Київ

У 2002–2004 роках Олег Тягнибок перебуває в складі фракції „Наша Україна“, звідки його виключають у липні 2004 року. Беручи участь в агітації за кандидата в президенти Віктора Ющенка під час мітингу на горі Яворина, що на Івано-Франківщині, він публічно висловився: „Вони [воїни УПА] не боялися, як і ми зараз не маємо боятися, вони взяли автомат на шию і пішли в ті ліси, вони готувалися і боролися з москалями, боролися з німцями, боролися з жидвою і з іншою нечистю, яка хотіла забрати в нас нашу Українську державу... Треба віддати Україну наразі українцям. Оті молоді люди і ви, сивочолі, оце є та суміш, якої найбільше боїться москальсько-жидівська мафія, яка сьогодні керує в Україні“. Виступ запишуть і пізніше використають у чорному піарі проти Ющенка. Сам Віктор Андрійович рішуче відсторониться від слів лідера „Свободи“, і заявить, що „патріот України не є синонімом слова ксенофоб“ й викине Тягнибока з фракції.

Лідер „Свободи“ бере активну участь у Помаранчевій революції. Однак пізніше Тягнибок стане говорити про зраду революційним ідеалам. Як

Фото: Петро Андрусенко

Олег Тягнибок: лікар, юрист, політичний лідер, який посів самий правий політичний спектр.

парламентські вибори 2006 року, так і дострокові 2007 року, завершуються для партії поразкою, хоча з помітним зростанням рейтингу (з 0,36 % у 2006-му до 0,76 % у 2007-му). До того ж у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях „Свобода” в 2007 році набрала більше 3%. Цікаво, що по закордонному виборчому окрузі ВО „Свобода” посіло четверте місце, набравши 2,28 %. У цей період партія проводить вуличні акції на честь вшанування пам’яті воїнів УПА та на підтримку української культури.

В 2008 році на виборах до Київради „Свобода” йде під гаслом „Стольному граду – українську владу!” і набирає 2,08 %, випереджаючи таким чином блок НУНС (2,01%). Цього, однак, виявилось замало для проходження до ради міста. Перелом відбувається лише в березні 2009 року після перемоги „Свободи” на позачергових виборах до Тернопільської обласної

ради. Партія набирає 34,69% голосів і 50 (із 120) місць у обласній раді. На хвилі успіху Олег Тягнибок говорить, що висуне свою кандидатуру на президентських виборах.

Сьогодні „Свобода” відчула вітер у вітрилах. Найважливіше, що їй вдалося перебороти міф, ніби партія „непрохідна” під час виборів. Однак зарано говорити, що вибори в Тернополі цілковито змінили тенденцію. Лідер партії Тягнибок свідомий цього. Звідси затишшя в расистських та антисемітських гаслах, які останніми роками стали своєрідною візиткою угруповання. Сам Тягнибок підкреслює, що в жодному разі не є фашистом, а націоналістом, який боронить своє („націоналізм – це любов”).

Пом’якшення риторики, хоча й зі своєрідним почуттям гумору, було помітне вже раніше. Восени минулого року, під час телепередачі „Камеді клуб Україна” на питання відомого шоумена Сергія Притули, „якщо вигнати всіх жи-

дів та москалів, з ким буде він битися на мітингах, хто буде керувати банками та кого будуть обирати королевами краси”, Олег Тягнибок відповів: „деяких залишимо”. Зникла також зі своїми ексцентричними висловлюваннями Ірина Фаріон (мовознавець, член Політради ВО „Свобода”). Її оригінальна пропозиція – лікувати в психіатричних лікарнях тих, хто послуговується російською мовою. Тепер партія потребує розширення електорату. „Свобода” має три опорні точки: Івано-Франківська область, Львівська та Тернопільська. Однак, як підкреслює політолог Віктор Небоженко, „...вони розуміють: якщо не працювати з Києвом, вони не пройдуть до Верховної Ради. Річ у тому, що в Києві є 10% прихованих радикальних націонал-демократів – дійсно націоналістів. По-перше, будь-яка столиця повинна бути націоналістичною, це не Вавилон, а Київ – столиця молодій держави. Тут дуже багато гуманітарної інтелігенції, яка робила дві революції: 1991 та 2004 років. І вони нікуди не зникли, в них просто не було виразників, не було людей, які б артикулювали радикальні та доволі європейські погляди. І якщо Тягнибок зуміє їх мобілізувати, тоді він проходить до парламенту”. Не тільки, зрештою, Небоженко визнає, що в „Свободі” є реальні шанси подолати виборчий бар’єр на наступних виборах. Про це заявляють й інші політологи.

Чи вдасться „Свободі” пройти до парламенту? Якщо так, це стане першим випадком після 1991 року, коли націоналістам вдалося б засісти в парламенті (як окрема політсила). На виборах 1994 та 1998 років крайня правниця змогла набрати лише 2–3% голосів. Небоженко зазначає, що прийшовши до столиці, Тягнибок повинен позбутися провінційності, яка все ще помітна в „Свободі”. „Інтелігенція столиці дуже добре розбирається в національних питаннях і дуже глибоко знає тексти, це не фольклорні, не карикатурні націоналісти”. На думку політолога, під час виборчої кампанії „Свобода” гратиме поміркованіше, а якщо потрапить до парламенту, там покаже свою радикальність. „Вони швидше за все радикалізуються вже у Верховній Раді, оскільки парламент сам потребує вкрай радикальних правих та лівих. Самі депутати не можуть сьогодні одягти костюми від „Brioni” і почати голодувати, або вимагати чогось дуже важливого, тому їм потрібні крайні праві і крайні ліві, щоб центр вирішував свої проблеми”.

Петро Андрусенко, Познань

24 березня Майже третина (31,1%) українців „ледве зводить кінці з кінцями“, грошей іноді не вистає навіть на їжу. Такі результати соціологічного дослідження, проведеного Київським інститутом проблем управління ім. Горшеніна. Майже половині респондентів (45,5%) грошей на їжу вистає, але купівля одягу і взуття уже викликає певні труднощі. Ще 19,3% українців стверджують, що гроші на життя в них є, але з придбанням коштовних речей (меблі, холодильник і тому подібне) виникають проблеми.

25 березня Виконком УЄФА на своєму засіданні у Копенгагені позитивно оцінив підготовку України та Польщі до Євро-2012, перенесення чемпіонату знято з порядку денного.

26 березня Лідер Партії регіонів Віктор Янукович виступає за проведення дострокових парламентських і президентських виборів. „80% населення України вважають, що ця влада повинна піти у відставку“, – підкреслив Янукович. За його словами, „потрібні дострокові парламентські й президентські вибори“.

26 березня Мер Києва Леонід Черновецький має намір брати участь у президентських виборах 2010 року. „Я обов’язково буду брати участь у президентській кампанії. Чи виграю я вибори, це залежить від Господа Бога, і більше ні від кого“, – сказав Черновецький.

26 березня Головою Тернопільської обласної ради обрано представника ВО „Свобода“ Олексія Кайду. За його кандидатуру проголосували 90 депутатів, 2 – проти. Всього 106 депутатів. Не голосували представники Партії регіонів, а представники БЮТ взагалі не беруть участі в сесії. У новообраній облраді ВО „Свобода“ здобула 50 мандатів, „Єдиний центр“ – 20, Партія регіонів – 14, БЮТ – 12, Блок УНП – 11, НУ-НС – 8, Блок Литвина – 5. Нагадаємо, що ВО „Свобода“ – права радикальна партія, яка не представлена в парламенті.

27 березня Стокгольмський арбітраж провів попереднє слухання справи за позовами „РосУкрЕнерго“ до НАК „Нафтогаз України“ про стягнення понад \$600 млн. і повернення газу зі сховищ України ще на \$3 млрд.

27 березня Намір прем’єр-міністра Юлії Тимошенко залучити японські інвестиції на модернізацію української газотранспортної системи не були підтримані в Токіо.

27 березня Президент Ющенко не виключив проведення дострокових парламентських виборів. Водночас, Ющенко впевнений, що до їх проведення необхідно внести зміни до Конституції та змінити виборчу систему, запровадивши систему виборів за відкритими списками. Він

Григорій Перепелиця: „Альянс починає рахуватися з Росією більше ніж з прагненням України стати членом НАТО“

Як ви розцінюєте озвучену нещодавно Секретаріатом президента України ідею відновити українські візи для іноземців?

Повернення до встановлення віз для громадян країн Європейського Союзу з боку України не буде. Але попри те, звичайно, Україна стурбована проблемами, з якими українські громадяни стикаються при отриманні шенгенських віз у консульських представництвах окремих держав. Це викликає певну стурбованість. Відповідно, лунають подібні заяви переважно від політиків. Але те, що Україна повернеться до візового режиму, дуже маловірогідно. Чому? Тому що, поперше, наша відмова від віз для країн Європейського Союзу обумовлена нашим головним стратегічним курсом – приєднання до Північноатлантичного альянсу та ЄС. Відтак, повернення до введення візового режиму буде суперечити прагненню України долучитися до Європи. Це перша позиція. Друга позиція полягає у тому, що з минулого року ми розпочали візовий діалог з Європейським Союзом. Кінцевою метою діалогу є встановлення безвізового режиму для українців, які хочуть подорожувати або побувати у країнах ЄС. Якщо ми ставимо на порядку денному таку мету, немає ніякої логіки знову повертатися до встановлення віз для громадян ЄС, бо таким кроком ми просто призупинимо процес руху до безвізового режиму.

Однак міністра закордонних справ призначає президент. А тут, з одного боку маємо МЗС, який висловлює офіційну позицію, а з другого боку – Секретаріат президента з іншим становищем.

Секретаріат президента не може висловлювати офіційну позицію України. Офіційну позицію України висловлює президент, а не його Секретаріат. У даному випадку президент дотри-

мується офіційної позиції, яка була озвучена МЗС, що президент не бачить доцільності у запровадженні віз для країн ЄС.

Тобто, це можна в певному сенсі зрозуміти як форму натиску на ЄС?

Можливо, такі заяви є демонстрацією стурбованості України проблемами, які викликані отриманням віз громадянами України. І можливо, попередженням, що Україна залишає за собою право вдатися до симетричних заходів. Але це не означає, що Україна вдасться до такого кроку.

Україна задоволена польсько-шведською пропозицією „Східного партнерства“, офіційно вже прийнятого Європейським Союзом?

Якщо говорити про позиції, які формуються й озвучуються, їх можна звести до декількох тез. Україна переслідує насамперед отримання перспективи членства України в ЄС. Так як НАТО задекларувало на Бухарестському саміті, що Україна буде членом НАТО, але для цього потрібно ще багато працювати. Відносно ЄС ми не маємо такої перспективи. І тому, безумовно, українська сторона намагалася у цю Угоду про асоціацію закласти перспективу членства. І саме з причини, що ми не бачили перспективи членства у політиці сусідства, Україна відкинула цю політику сусідства як абсолютно незмістовну для України і як таку, яка не враховує особливості України, її інтереси і специфіку. На відміну від політики сусідства, польсько-шведська ініціатива врахувала ці особливості і специфіку України. Тому „Східне партнерство“ містить в собі диверсифікований підхід. У цьому є великий прогрес. І тому, на відміну від політики сусідства, Україна сприйняла позитивно цю ініціативу і готова долучитися до неї. Тому що, по-перше, тут враховуються, як я ска-

Фото: Петро Андрусенко

Григорій Перепелиця – директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії при МЗС України.

зав, специфічні умови. Так, для кожної з шести країн, які запропонувала Європейська рада, буде створюватися власний набір інструментів, який дозволить повніше врахувати, так би мовити, наші потреби і наші інтереси, а не тільки інтереси Європейського Союзу.

Друга важлива перевага „Східного партнерства” полягає в тому, що воно дає інструментарій для наближення України до ЄС. Цей інструмент полягає у допомозі Україні у реалізації конкретних реформ і проектів. Як наприклад, місцеве адміністративне управління, що є дуже важливо для нас. Як управління кордонами, яке допоможе нам разом подолати загрозу нелегальної міграції. Є проекти по транскордонному співробітництву. Хоча ЄС виділяє невеликі гроші, але це гроші, не якась абстрактна політика. І під ці гроші реалізовуватимуться конкретні проекти. І тому ми вбачаємо в ініціативі „Східного партнерства” значну продуктивність. Якщо нам вдасться разом це ефективно використати, дійсно, східне партнерство може наблизити нас до Європи. І якщо воно не відкриває перспективи членства, то принаймні наближає до

такої перспективи. Хоча в українських політичних колах розчарування, оскільки польсько-шведська ініціатива була значно урізана й вмонтована в частину політики сусідства. Тобто, та додана вартість, як говорить голова Комітету з європейської інтеграції пан Борис Тарасюк, та додана вартість, та вага, яку заклали Польща і Швеція, вона була, на жаль, європейською громадою значно знівельована.

Вам не здається, що українські дипломати до останнього моменту намагаються виторгувати для себе щось більше ніж криється за „Стратегічним партнерством”?

Але я скажу, це абсолютно нормальна річ. Польща у відносинах зі своїм стратегічним партнером – США – так само виторгує максимально сприятливі умови в обмін на розміщення ПРО на території Польщі. Хоча і Польща, і США є членами НАТО, тобто союзниками. Україна діє аналогічним чином. Політика, як відомо – це містечтво можливого; а дипломатія – квінтесенція політики. Тому, безумовно, українські дипломати хочуть досягти якомога кращих умов для України. І це природно, це нормально.

нагадав, що на розгляді Верховної Ради знаходиться 7 законопроектів, які вносять зміни до виборчого законодавства. За словами Ющенка, необхідно зберегти представництво парламенту в країні на партійній основі, щоб зберегти політичну відповідальність партії перед країною за формування уряду і його діяльність. Водночас необхідно встановити персональний зв'язок кожного народного депутата з територією. Окрім того, він висловився за повернення до мажоритарної системи на місцевих виборах.

30 березня Комітет держбудівництва та місцевого самоврядування вважає конституційною датою проведення президентських виборів 17 січня 2010 року.

30 березня Парламентський комітет у закордонних справах склав новий варіант бюджету Міністерства закордонних справ, представлений на затвердження Кабінету Міністрів. У запропонованому проекті передбачено не лише збільшення кошторису, але й скорочення десяти посольств – у країнах Африки і Латинської Америки, а також у Чорногорії.

30 березня Відсутність коаліції у Верховній Раді є підставою для проведення позачергових парламентських виборів. Таку думку висловив перший віце-спікер Олександр Лавринюк.

30 березня Київ працює над впровадженням оформлення віз іноземцям з взяттям біометричної інформації. Про це заявив прес-секретар МЗС України Василь Кирилич, коментуючи впровадження європейською стороною оформлення шенгенських віз з біометричними ідентифікаторами.

31 березня Президент Віктор Ющенко передав свій проект змін до Конституції до парламенту. За цим проектом Україна має перейти до двопалатної побудови парламенту з одночасним зменшенням загальної чисельності народних обранців. „Державі потрібен парламент європейського зразка – Національні збори України, що будуть поєднувати в собі політичне і територіальне представництво”, – заявив президент. Верхня палата парламенту, згідно зі змінами Ющенка, має обиратися прямими виборами за мажоритарною системою та представляти громаду і регіони. Вона повинна взяти на себе повноваження кадрових призначень, які не є урядовими, а також схвалення усіх рішень президента у сфері оборони і безпеки. Рівне представництво у Сенаті усіх регіонів – по 3 сенатори від кожної області – буде виступати об'єднаним чинником.

31 березня Партія регіонів буде розглядати президентські зміни до Конституції щодо двопалатного парламенту у разі, якщо така модель дійсно призведе до посилення національної влади. Водночас БЮТ, блок

Литвина та Арсеній Яценюк не підтримали ідею двопалатного парламенту.

1 квітня Парламент проголосував за дату виборів президента 25 жовтня. „Ми сподіваємося, що після голосування про призначення дати президентських виборів президент підпише указ про розпуск Верховної Ради“ – заявила депутат від Партії регіонів Ганна Герман. Водночас, БЮТ не допустить реалізації сценарію дострокових парламентських виборів, який готують президент і Партія регіонів. Про це заявила прем'єр Юлія Тимошенко.

2 квітня Депутати фракції Партії регіонів заблокували трибуну Верховної Ради. Парламентарі забарикадували стільцями вхід у президію з боку кулуарів. У самій президії за кріслами керівництва Ради вивішено плакат із написом „Криза – Стоп! Влада – у відставку!“. Головна мета цієї акції – „змусити уряд оприлюднити свою антикризову програму“.

2 квітня НАК „Нафтогаз України“ заявляє, що повністю розмитнила 11 млрд. куб. м., які швейцарський трейдер RosUkrEnergo вважає своїми.

3 квітня Депутати Партії регіонів розблокували трибуну і президію Верховної Ради. „Ми отримали запевнення від БЮТ, що в перший пленарний віторок (14 квітня) першим питанням буде розглянута антикризова програма“, – пояснив перший віцепікер парламенту Олександр Лавринович.

3 квітня Президент Віктор Ющенко готовий оголосити про проведення дострокових президентських виборів, якщо вони будуть проведені одночасно з достроковими парламентськими виборами. Окрім того, він заявив, що для нього не є принциповою дата проведення президентських виборів і вони можуть відбутися і 25 жовтня.

6 квітня Від початку року кількість нападів на українські банки виросла в середньому в 2,4 рази. За даними Міністерства внутрішніх справ, за I квартал цього року на відділення банків, обмінні пункти і банкомати злочинні напади відбулися 62 рази, тоді як за весь 2008 рік – 103 рази.

6 квітня Президент Віктор Ющенко вимагає від парламенту якомога швидше висловити свою позицію щодо внесення запропонованих ним змін до Конституції. Водночас, президент вже оскаржив у Конституційному суді встановлену парламентом дату виборів.

7 квітня Падіння валового внутрішнього продукту в Україні в 2009 році складе 9%, а інфляція – 16,4%. Про це заявив економіст Світового банку Руслан Пionтковский. Він також відзначив, що в 2010 році прогнозується зростання ВВП до

► **Як ви вважаєте, чи Україна отримає більше ніж вона хотіла?**

Я думаю, Україна отримає менше ніж вона хотіла, але більше ніж якби цієї ініціативи не було зовсім.

Як виглядає робота над Угодою про асоціацію з ЄС?

Інститут зовнішньої політики якраз і опікується, так би мовити, супроводом цього переговорного процесу. І 29 квітня ми проводитимемо тут круглий стіл, який буде присвячений саме реалізації переговорного процесу. Важливо те, що закладається в Угоді про асоціацію, але вже сьогодні видно, що у ЄС і в Україні різне концептуальне бачення угоди. Для Європейського

проєвропейські не лише на словах, але й на ділі?

Я навів вам слова Бориса Тарасюка. Він є, так би мовити, проєвропейський і проукраїнський політик. Він щиро вірить, що Україна буде в Європі. Є й інші політики, можна називати їх прізвища. Інша справа, що, можливо, у нас немає серед політичного класу критичної маси, яка б усвідомлювала інтереси України що вони лежать саме в Європі. Тому частина політичного класу заангажована на Росії. Й зрозуміло, що Росія не сприйме не лише євроатлантичного курсу України, а й європейського. Сьогодні Росія досить так спокійно відноситься до євроінтеграційних прагнень України тільки

Ми захищали суверенітет Грузії. На жаль, наш суверенітет ніхто не захистить. Оскільки ми не є членами ЄС і НАТО. А ООН є бездієвою організацією. Тому Україна входить у дуже складний період відносин з Російською Федерацією.

Союзу це власне документ, який мав замінити Угоду про партнерство і співробітництво (УПС). Україна розглядає її як якісно новий етап відносин з ЄС, який поліпшить процес інтеграції. Тобто, наша концептуальна установка на Угоду – це має бути інтеграційна угода. Європейський Союз дивиться на неї, як на Угоду про співробітництво. А це концептуально різні речі. І саме в цьому немає згоди. Якщо нам відмовляють таким чином у інтеграційному процесі з Європою, навіщо нам така Угода про асоціацію? Є Угода про партнерство та співробітництво, яка пролонгується автоматично й так далі. Що нового вона дає нам у наших євроінтеграційних прагненнях? Ось таким чином ставить питання Україна. І це найголовніші розбіжності, які не дають можливості підписати цю угоду.

Є шанси їх подолати?

Шанси є, але не такі великі. Тому, я думаю, переговорний процес буде продовжуватися й далі. Можливо, він буде підсилений реалізацією перспективи „Східне партнерство“.

Я вже кілька років спостерігаю за подіями в Україні, і у мене виникає враження, що українські лідери, від яких багато що залежить, мало що роблять у напрямку європейської інтеграції. Чи є в Україні політики, які

з однієї причини: вона бачить, що ніякої перспективи членства України в ЄС немає. Тому Росія спокійна. Але вона дуже уважно дивиться, які ініціативи пропонуються Україні. І вона бачить: як тільки східне партнерство запропонувало конкретні речі, які дійсно наближають Україну до Європи, тут же нервова реакція Москви в особі міністра закордонних справ пана Сергія Лаврова. Це свідчить про те, що Росія стала з підозрою ставитися до ініціативи „Східного партнерства“. І це підтвердження того, що подібна ініціатива може бути продуктивною.

Як можна оцінити відносини України з НАТО після 2004 року? Вони покращилися, Україна наблизилася до Альянсу? Чи українська політика щодо НАТО є невдалою в плані інтеграції?

Я не хотів би висловлювати свою думку, репрезентуючи офіційну позицію, тому що офіційна позиція висловлюється у заявах МЗС. Я можу відповісти лише як експерт. Мій аналіз показує, що, на жаль, за останній рік ми не наблизилися до НАТО. Більше того, після Помаранчевої революції процес зближення все більше відкладається. У 2005 році ми би могли автоматом отримати не тільки ПДЧ. НАТО готове було на це. Але українська влада тоді не готова була взяти його,

оскільки була ейфорія, що завтра нас приймуть до Європейського Союзу, а автоматично ми станемо членами НАТО, і це є другорядне завдання. Тому саме з вини України у 2005 році ми не змогли використати ресурс, який нам надала Помаранчева революція. Ми його втратили.

Далі ми схаменулися у 2006 році. Але уже уряд був інший, Віктора Януковича. І тоді йому дали завдання отримати ПДЧ. НАТО і в 2006 році було готове надати нам ПДЧ, але Янукович сам відмовився його брати, посилаючись на те, „що подумав про нас Росія”. Безглузде пояснення, яке з точки зору нормальної суверенної країни не можна було ніяким чином пояснити. НАТО нам висловлює довіру, а ми відмовляємо Альянсу в цій довірі. Коли не НАТО прагне взяти нас, а ми прагнемо туди потрапити. І це врешті-решт закінчилося тим, що на бухарестському саміті нам не дали ПДЧ, хоча Польща й США нас підтримували.

Але я скажу, якби не польський президент Лех Качинський, ми би в Бухаресті взагалі не отримали жодних гарантій щодо нашої євроатлантичної перспективи. Саме жорстка позиція президента Польщі змусила країни НАТО дати нам політичні гарантії перспективи членства України у Північноатлантичному альянсі. Але сьогодні ми втратили час. І я би сказав, що сьогодні ми маємо паузу, відкладені інтеграційні відносини з НАТО. Тут уже не тільки наша провина, а й зміна міжнародної ситуації, тому що Росія перейшла до політичного наступу. Вона веде відверто експансіоністську реваншистську політику. І Європа злякалася.

І, безумовно, ми не дотягуємо до стандартів НАТО. У нас проблема з підтримкою суспільної думки членства у НАТО. Це, в принципі, можна подолати. У нас розколота еліта, вона не вся підтримує вступ до Альянсу, але з цим також можна працювати, оскільки це наша внутрішня проблема. А ось як вплинути на європейських партнерів, таких, як Німеччина й Франція, які заангажовані на Росію? Як на них вплинути? Це вже за межами можливостей України. І це нас дуже турбує. Нас турбує те, що російський чинник береться до уваги. Якщо раніше НАТО говорило, що ніяка третя сторона не має права вето, або позиція цієї сторони не буде враховуватись при прийнятті нових членів, то тепер ми бачимо: позиція НАТО змінюється особливо після ювілейного саміту.

Альянс починає рахуватися з Росією більше ніж з прагненням України стати членом НАТО.

Як би ви спрогнозували майбутні українсько-російські відносини та вплив Росії на українські вибори?

Росія приступила до реставраційної моделі пострадянського простору. І вона кардинально відрізняється від реінтеграційної моделі, яка була до кавказької війни. Тому що власне тоді Росія не задіявала відверто силових засобів – воєнної агресії. Сьогодні їй вдалося це зробити. І більше того. Незважаючи на те, що вона боялася міжнародної реакції, вона не отримала такої реакції, якої вона боялася. Позиція була досить м'яка. І це утверджує Росію в думці, що й далі такими агресивними кроками можна показувати Заходу червону лінію. Якщо тільки Захід перетне червону лінію, яка проходить по колишніх кордонах Радянського Союзу, ми розв'яжемо війну проти Заходу. Тому Україна – це наша територія, а не ваша. Це найбільша загроза для суверенітету України. І, на жаль, ситуація складається таким чином, що ми одиноки. Ми захищали суверенітет Грузії. На жаль, наш суверенітет ніхто не захистить. Оскільки ми не є членами ЄС і НАТО. А ООН є бездієвою організацією. Тому Україна входить у дуже складний період відносин з Російською Федерацією.

Безумовно, перед виборами Росія намагатиметься запровадити власний проект. Ставки на проросійську людину, яку можна привести до влади. Але проблема Росії полягає у тому, що їй немає на кого поставити. Янукович хотів, щоб на нього поставила Росія, але Росія йому не дуже довіряє, оскільки він не виправдав її надій – не став президентом країни, а ставши головою уряду, теж не виправдав сподівань. Юлія Тимошенко, як бачимо, в очах Кремля теж є ненадійною фігурою. Росії ні на кого поставити з українських лідерів і в цьому її проблема. А те, що Росія буде втручатися в цей процес інформаційними та іншими засобами, в цьому немає сумнівів.

Розмовляв Петро Андрусечко

1%, а темпів зростання на 4-5% Україна зможе досягти тільки до 2012 року.

7 квітня Один із лідерів Партії регіонів Борис Колесніков, який є наближеним до Ріната Ахметова, оцінює як 50 на 50 імовірність коаліції з БЮТ.

7 квітня 90% опитаних українців ставлять-ся до Росії добре й дуже добре. При цьому 6% опитаних ставляться до Росії погано й дуже погано. Про це свідчать результати дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. Водночас, як свідчать результати опитування Аналітичного центру Юрія Левади, 49% росіян погано й дуже погано ставляться до України. При цьому 41% опитаних ставиться до України добре й дуже добре.

7 квітня Конституційний Суд докладе усіх зусиль, аби в місячний термін ухвалити рішення у справі за поданням президента щодо конституційності дій парламентської коаліції щодо формування уряду.

8 квітня Україна не планує в 2009 році здійснювати запозичення на світових фінансових ринках. Про це заявив заступник міністра фінансів Андрій Кравець. „Ми не розраховуємо здійснювати запозичення на зовнішніх ринках, бо розуміємо ситуацію, яка там склалася. І розраховуємо на свої сили”, – сказав Кравець. „Протягом тижня робота місії МВФ завершиться і будемо сподіватися, вони ухваллять позитивне рішення”, – сказав заступник міністра. Також, за його словами, тривають успішні переговори зі Світовим банком про отримання кредиту в розмірі 500 мільйонів доларів. Як відомо, Рада ухвалила лише 2 з 4 антикризових законів.

9 квітня Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко сподівається, що після президентських виборів у неї буде більше можливостей у плані повернення заощаджень вкладникам „Ощадбанку”.

9 квітня Депутат від НУ–НС Арсеній Яценюк заявляє, що його майбутня політична сила братиме участь „у всіх виборах”, починаючи від сільських і районних і закінчуючи українським парламентом.

10 квітня Прем'єри України та Росії домовились зустрітись наприкінці квітня. В ході бесіди глави урядів двох країн обговорять проблематику відносин у транспортуванні російського газу європейським споживачам територією України, а також проблеми, які виникли через підписання декларацій із ЄС щодо модернізації української газотранспортної системи.

11 квітня Влада Севастополя звернується до міністра оборони РФ Анатолія Сердюкова у зв'язку зі зростанням недоїмки підприємств Чорноморського флоту РФ до Пенсійного фонду України. Загальна сума

пенсійної недоїмки по місту Севастополю на сьогодні становить 15 млн. грн.

12 квітня Кабмін нарешті надав комітеті Верховної Ради з питань національної безпеки і оборони копії газових угод, підписаних в січні між Україною і Росією. Запит про надання відповідних документів на адресу прем'єра Юлії Тимошенко було відправлено 20 січня.

13 квітня Екс-президент України Леонід Кравчук заявив, що колишній голова адміністрації президента Леоніда Кучми, екс-лідер СДПУ(о) Віктор Медведчук готує для БЮТ новий варіант Конституційної реформи. „Я думаю, що головна його ідея – наявність у країні одного центру влади. Керувати усім має президент або прем'єр, тому що поки вони керують разом, порядку в країні не буде. Думаю, що цим центром стануть парламентська коаліція й уряд“, – додав колишній президент України.

13 квітня Національний банк України (НБУ) пропонує сім банків для проведення рекапіталізації за рахунок бюджетних коштів. В цьому переліку присутні банк „Надра“ та „Укргазбанк“.

14 квітня Лідер Партії регіонів Віктор Янукович має найбільший президентський рейтинг серед потенційних учасників майбутніх виборів глави держави, а у випадку проходження в другий тур, найімовірніше його обрання президентом. Про це свідчать результати опитування, проведеного компанією Research&Branding Group. Згідно з даними опитування, у випадку проведення виборів найближчої неділі за Януковича проголосували б 27,9%, за Юлію Тимошенко – 15,6%, Арсенія Яценюка – 13,4%. Якби в другий тур президентських виборів вийшли діючий прем'єр-міністр Тимошенко і лідер опозиції Янукович, вони б набрали відповідно 29,3% і 38,4% голосів виборців. У випадку, якби в другому турі зустрілися Янукович і Яценюк, голоси б розподілилися в співвідношенні 35,5% і 33,7% відповідно.

15 квітня Президент Віктор Ющенко має намір брати участь і в президентських, і в парламентських виборах у випадку, якщо вони будуть призначені на один час. „Я прошу вас забути про дату 25 жовтня як про легітимну дату чергових президентських виборів. Це надумана дата, яка нічим не обґрунтована“, – заявив він. Окрім того, він визнав, що на даний момент у нього немає підстав для розпуску Верховної Ради, але вважає, що тлумачення Конституційного Суду з питання парламентської більшості дасть такий привід.

15 квітня Падіння промвиробництва в першому кварталі 2009 року склало, в порівнянні з аналогічним періодом минулого року, 30%. Порівняно з лютим, у березні промислове виробництво вирос-

Судова реформа: затоптування на місці

» Весь досвід людства свідчить про те, що універсальним показником якості суспільства є стан правосуддя в країні. Якщо правосуддя в кризі, то в кризі й усе суспільство. Окрім того, суспільствам, які від своєї влади очікують реформаторських дій, слід пам'ятати, що будь-які реформи зводяться нанівець, якщо в суспільстві немає судової системи, здатної забезпечити правопорядок.

Сьогодні судівництво в Україні знаходиться не тільки у глибокій кризі, але й у зародковому стані. За даними проекту „Гідна Україна“, 70% юридичних осіб, 90% експертів (адвокати та прокурори) та 74% громадян переконані у неефективності антикорупційних дій уряду у судовій сфері. У 1996 році прийнята Конституція України лише заклала фундамент новітньої судової системи, яка докорінно відрізняється від радянської, що передовсім захищала інтереси держави, а також була обмежена лише розглядом суперечок між громадянами та унеможливила оскарження рішень органів влади. При ухваленні Конституції передбачалося, що протягом п'яти років органи влади мають завершити комплексні зміни судової системи. Незважаючи на те, що протягом п'яти років точилися дискусії щодо того, як саме потрібно влаштувати українське судочинство, у 2001–2002 роках жодних суттєвих змін так і не відбулося. Проведена так звана „мала судова реформа“ була лише косметичним ремонтом, та й то таким, що більшість його нововведень досі не виконуються. Наприклад, з 1 вересня 2005 року в рамках малої судової реформи в Україні почав діяти адміністративний суд. Його перші кроки супроводжувалися гучними заявами розробників та політиків про те, що віднині громадяни України отримали надійний захист від свавілля чиновників. Однак реально суди до цього часу так і не запрацювали.

За оцінками експертів, сьогодні головні проблеми судової системи лежать у площині відсутності базових нормативних документів, що створювали б передумови для існування неупередженого та справедливого суду. Зокрема, відсутня єдина судова практика, структура судової системи неоптимальна і належним чином не

забезпечує доступність громадян до правосуддя, а судовий процес надмірно ускладнений. Корупційним чинником є також практика розподілу справ між суддями. Питання розподілу справ вирішує голова суду на власний розсуд. Ця процедура не визначена жодними об'єктивними критеріями, а це спричиняє зловживання і несправедливість. Окрім того, процедура призначення суддів, і особливо суддів Конституційного суду є надмірно політизована, що не тільки створює проблеми у роботі судів, але узалежнює їх від політичної ситуації в країні. До того ж існує складна і заплутана система адміністративного керівництва судами. Так, існує аж три органи: кваліфікаційна комісія, вища рада юстиції та рада суддів України, функції яких часто взаємно дублюються. Тож ці органи фактично ведуть між собою боротьбу за право впливати як на призначення суддів, так і на їхню роботу.

На думку багатьох громадян України, основні проблеми судової системи полягають у затягуванні судового процесу. Водночас самі судді вказують на значне недофінансування судової системи з боку держави та великий брак кадрів, а це призводить до перевантаження працівників суду роботою, а відтак до хронічного нагромадження справ, які не встигають розглянути вчасно. Наприклад, якщо раніше в суди надходило близько мільйона справ, то зараз їхня кількість інколи сягає і семи мільйонів. В середньому за місяць суддя розглядає 120–150 справ. Наприклад, на кінець 2003 року в судах України залишилися нерозглянутими кожна шоста цивільна і кожна п'ята кримінальна справи. У тому, що у зв'язку із перевантаження порушуються терміни розгляду справ, зізналися 62% суддів. При такому навантаженні суддів в Україні грубо порушуються вимоги Конституції щодо забезпечення прав громадян на судовий захист.

Через запровадження у 2005 році непрофесійного Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України була зруйнована стара і не налагоджена нова система правил підсудності. В результаті маємо десятки тисяч випадків, коли кваліфіковані

Фото: Іванна Грешнік

Суд. Юстиція. Проблеми приховані в середині.

судді не можуть визначити підсудність справ. Люди по черзі звертаються до різних судів і всюди отримують ухвали про непідсудність їхньої справи цьому суду. Судові справи „вільно перекочують“ із цивільної юрисдикції до адміністративної, із господарської до адміністративної – і навпаки.

З моменту створення адміністративних судів склалася унікальна ситуація: адміністративні суди у питаннях підвідомчості фактично конкурують із Конституційним судом України, і все суспільство з'ясовує, котрий із цих судів має розглядати справу про звільнення міністра чи про законність дій голови парламенту. В Україні фактично створено три суди загальної юрисдикції: загальний, господарський та адміністративний. Вони однакові за статусом суддів, за характером судових процедур та за змістом повнова-

жень. Юрисдикції цих судів недопустимо накладаються одна на одну. Як результат – у судовій системі хаос.

Окрім того, суспільство турбує проблема безкарності суддів, які не переслідуються законом у випадку неправомірних дій. Рівень корупції в системі юстиції в Україні більш як в 10 разів перевищує середній показник для держав-членів Європейського Союзу. А довіра населення до суду дуже низька: 70 % опитаних українців вважають вітчизняну судову систему корумпованою.

Як наслідок усіх цих недоліків, суди в Україні, як і в тоталітарні часи, залишаються органами кримінального переслідування з боку держави. Про це свідчить те, що при відсутності достатніх доказів для винесення обвинувальних вироків усупереч конституційному принципу змагальності десят-

ло на 8,3 %. Експерти стверджують, що це вселяє оптимізм у вудужання економіки.

16 квітня Для досягнення перемир'я між Віктором Ющенком і Юлією Тимошенко намагаються залучити міжнародних посередників. Керівництво Європейської народної партії під час останнього саміту ЄНП, запропонувало Тимошенко і Ющенку провести секретну зустріч на нейтральній території, де були би вироблені правила взаємного ненападу. Ініціатором цих переговорів виступив президент Європейської народної партії, экс-прем'єр-міністр Бельгії Вільфред Мартенс. В якості гарантів примирення він запропонував прізвища трьох відставних політиків Європи: экс-прем'єр-міністра Великобританії Тоні Блера, экс-прем'єр-міністра Іспанії Хосе Марії Аснар та экс-президента Польщі Александра Квасневського.

16 квітня Фракція БЮТ заблокувала трибуну парламенту на початку вечірнього засідання Верховної Ради. БЮТ наполягає на розгляді проекту постанови про створення тимчасової слідчої комісії з питань розслідування обставин смерті Ігоря Плужнікова та „заволодіння невідомими особами його власністю, акціями телекомпанії „Інтер““.

20 квітня Українці займають п'яте місце у Європі за рівнем релігійності після Кіпру, Польщі, Словаччини і Португалії. За даними дослідження, абсолютна більшість українців (91 %) християнського віросповідання (православні, греко-католики, протестанти). Зокрема, 39 % віруючих належать до трьох основних православних церков (Московського й Київського патріархів і УАПЦ), 44 % вказали, що вони є православними без чіткої приналежності до певної церкви, а 8 % – що вони є греко-католиками.

21 квітня Депутат Харківської обласної ради Юрій Житенев 16 квітня у Харкові стріляв по автомобілю, в якому знаходилися співробітники ДАІ. Машина, за кермом якої знаходився Житенев, належить дружині экс-голови облради, депутата облради Василя Салигіна – Юлії. Житенев декілька років пропрацював водієм Василя Салигіна.

21 квітня Новий базовий документ з енергетичної співпраці, який пропонує Росія як каркас міжнародних енергетичних відносин замість Енергетичної хартії 1991 року, визначає додаткову відповідальність країн-транзитерів. Цей документ був переданий уряду Фінляндії й найближчими днями буде відправлений членам „двадцятки“, СНД, а також усім активним гравцям енергоринку. Новизна документу – в розширенні списку енергоресурсів: це тепер не тільки нафта й газ, але і ядерне паливо, електроенергія та вугілля. Росія також пропонує розширити список країн і включити до нього провідних енергограв-

ців, у тому числі США, Канаду, Китай, Індію та Норвегію. Особливо важливим для Росії пунктом нового документу є правила вирішення конфліктних ситуацій і додаткова відповідальність країн-транзитерів.

21 квітня Комітет виборців України констатує, що всі політичні сили почали підготовку до сезону великих виборів. Моніторинг КВУ стану політичних сил в Україні напередодні виборчої кампанії свідчить, якщо найближчі парламентські вибори відбудуться протягом року, то навіть за діючої виборчої системи до парламенту мають шанси пройти 6-8 політичних партій та блоків.

22 квітня Майже два мільйони комп'ютерів по всьому світу, включаючи машини у державних установах США і Великобританії, були захоплені хакерами з України. Федеральне бюро розслідувань США і поліція Лондона викрили банду з шести хакерів з України, які контролювали 1,9 мільйонів комп'ютерів, включаючи комп'ютери сотень великих корпорацій і 77 державних установ по всьому світу. Злочинці продавали доступ до комп'ютерів, включених у ботнет, на російському хакерському Інтернет-форумі. Ключ до одного ПК коштував 50-100 доларів. Наразі хакерам вже вдалося продати доступи на тисячі машин.

22 квітня Міжнародний валютний фонд знову погіршив прогноз падіння реального валового внутрішнього продукту України в 2009 році – з 3% до 8%, однак очікує відновлення зростання в 2010 році.

23 квітня Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко заспівала на честь дня народження Алли Пугачової пісню „Happy birthday“. Наприкінці концерту, приуроченому до 60-річчя співачки, Тимошенко піднялася на сцену та запропонувала глядачам усім разом заспівати на честь Пугачової.

24 квітня Окружний адміністративний суд Києва скасував указ президента Віктора Ющенка про поновлення Святослава Піскуна на посаді Генерального прокурора, який визнавав таким, що втратив силу. Водночас суд відмовив Святославу Піскуну в позові про поновлення його на посаді Генпрокурора.

24 квітня Кабінет міністрів дозволив направляти благодійні внески і пожертви на виплату зарплати працівникам установ і закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, науки, спорту та фізичного виховання.

24 квітня Служба безпеки України заявляє про спроби іноземних посередників приватизувати 20 підприємств з газопостачання й газифікації.

ки тисяч справ направляються судами на додаткове досудове слідство для продовження кримінального переслідування обвинувачених замість винесення виправдувальних вироків. Незважаючи на прийняття нового Кримінального кодексу, який суттєво гуманізував кримінальні покарання, судами, як і в радянські часи, щодо третини засуджених призначаються покарання у вигляді позбавлення волі. В результаті у місцях позбавлення волі перебувають майже 200 тис. засуджених і близько 50 тис. обвинувачених і підсудних. 400 осіб на 100 тис. населення в Україні щорічно за вироками судів потрапляють у місця позбавлення волі, тоді як у європейських

зауваження Венеціанської комісії полягали в тому, що два законопроекти потрібно об'єднати, а також суттєво спростити. Водночас зазначені законопроекти, хоча і пропонують деякі виправлення нинішньої ситуації в судочинстві, містять серйозні недоліки та не мають комплексного підходу до реформування системи.

З одного боку, юристи і політики в один голос заявляють про необхідність доопрацювання цих законопроектів і їх прийняття, а з іншого – на шляху реалізації судової реформи стоїть політична боротьба. В країні склалася ситуація, коли Президент та орієнтовані на нього люди, спільно із опозиційною Партією регіонів працю-

В країні склалася ситуація, коли Президент та орієнтовані на нього люди, спільно із опозиційною Партією регіонів працюють над покращенням розроблених ними законопроектів а Блок Юлії Тимошенко ледь не відкрито заявляє, що всіма можливими силами блокуватиме швидке проведення цієї реформи.

країнах – 60 осіб на 100 тис. населення. Показник судимості населення в Україні втричі перевищує середній показник у країнах Європи.

За офіційним висновком експертів Ради Європи, чинний закон „Про судоустрій України“ не відповідає європейським стандартам як у частині побудови системи судів, так і організації судової влади, елементи яких дублюють одне одного, є нечіткими, занадто складними, розпорошеними по вертикалі і горизонталі, непрозорими і тому мають бути переглянуті українською владою.

Два роки тому в парламенті зареєстрували й ухвалили в першому читанні законопроекти про судоустрій та статус суддів. Один варіант законопроектів розроблений Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права та поданий Президентом на розгляд Верховної Ради, інший розробляли експерти Партії регіонів. Торік навесні Венеціанська комісія оцінила ці документи досить високо і назвала їх „вочевидь кращими, порівняно з попередніми проектами законів“. У її висновку також йшлося, що фундаментальні положення відповідають європейським стандартам. Головні

ють над покращенням розроблених ними законопроектів та готуються до їх прийняття у Верховній Раді. Водночас найбільш впливовий на сьогодні Блок Юлії Тимошенко ледь не відкрито заявляє, що всіма можливими силами блокуватиме швидке проведення цієї реформи. Причина криється у тому, що БЮТу, який очолює виконавчу владу в країні, не вигідно втрачати свій політичний вплив на суди. Однак це сьогодні, а умовно завтра, коли влада в країні зміниться, реформу блокуватимуть вже, наприклад, Партія регіонів, а БЮТ буде розповідати, що її потрібно провести негайно. Власне у цьому й полягає проблема України, в якій через політичну боротьбу неможливо провести жодну більш-менш ефективну реформу, а відтак і неможливо змінити „бардак“ в країні та покращити життя простих українців.

Богдан Бачинський, Львів

3 Лукашенком, але без Клауса

коментарій

➤ Це була остання справа, за яку боровся чеський прем'єр Мірек Тополанек. Коли опозиції за допомогою голосів кількох депутатів, пов'язаних з чеським президентом Вацлавом Клаусом, вдалося наприкінці березня скинути його уряд, припускалось, що Тополанек залишиться на чолі уряду у відставці до кінця чеського головування в ЄС. Зрештою, після виборів, які завершилися патом сто на сто (тобто мандатів партій коаліції та опозиції), уряд формувався майже півроку. Лише через півроку Тополанеку вдалося заручитися підтримкою двох „конструктивних“ голосів лівих, що уможливили створення уряду більшості, який керував країною ще два роки по тому. Не дати Тополанеку успішно закінчити головування – це було саме те, чого лідер опозиційних соціал-демократів Їржі Пароубек, а передовсім антиєвропейський президент Вацлав Клаус, прагнули. Тому і тільки тому скинули Тополанека. Пароубек із жахом спостерігав, як упродовж успішного старту головування щотижня зростають переваги прем'єра, а Громадянська демократична партія наздоганяє соціал-демократів, які до того часу лідирували у перегонах популярності з великим відривом. А Клауса лякало те, що інфекція „евроскептицизму“, опір Лісабонській угоді та скепсис щодо євро, які йому вдалося прищепити чехам, перестають діяти. А чехи, під враженням того, що Прага дійсно керує Європою, раптом перестали сприймати повторювані довкола мантри „чорнокнижника“ з Граду, і серед них, принаймні згідно з дослідженнями, почали панувати проєвропейські настрої.

З різною мотивацією, але з однаковою метою, Пароубек і Клаус після падіння уряду перешкодили Тополанеку завершити головування. У складних переговорах треба було знайти компроміс урядових партій з меншим із двох лих, тобто Пароубеком та його соціал-демократами. Вдалось домовитися про створення адміністративного уряду (і у такий спосіб завадити Клаусу створити президентський „антиєвропейський“ кабінет) і про дострокові вибори, що відбудуться на початку жовтня. В рамках компромісу Тополанек відвоював „останню справу“ – себто два завершальні європейські саміти, що відбудуться в Празі ще за його

головування, – „Східне партнерство“ та зі стратегічного погляду не менш важливий саміт „Південний коридор“ з центральноазійськими державами.

„Східне партнерство“ для майбутнього Європейського Союзу є ключовим проектом. Він має прив'язати до ЄС шість пострадянських країн, яким на даний момент Брюссель не в стані пообіцяти швидко перспективу членства, але які водночас належать до європейської, а не євразійської цивілізації (як себе позиціонує Росія). Молдова, яку населяють переважно румуни, Закавказзя, випробовуване важкими іспитами, Україна, що топиться після Помаранчевої революції, – всі від початку розглядались як однозначні учасники проекту. Найбільшою проблемою була Білорусь під керівництвом Олександра Лукашенка, що багато років сприймалась як „остання європейська диктатура“. „Ми повинні вирішити, чи хочемо, щоб Білорусь була самостійною державою, яка не буде належати до сфери Росії, чи ні. Це те, про що зараз йдеться“, – сказав мені на початку року один високопосадовий чеський дипломат.

Лукашенко зрозумів, що це його шанс. Білоруські дипломати, у захваті від того, що нарешті можуть займатись чимось іншим, аніж роз'ясненнями розгону опозиційних демонстрацій, дивного перебігу виборів та загадкових зникнень членів нечисленної опозиції, почали догідливо пропонувати, у яких конкретних проектах „Східного партнерства“ могла би брати участь Білорусь. Бажання Лукашенка грати на два фронти і не прогати шанс із Брюсселем спричинило те, що в серпні він випустив з-під арешту всіх політичних в'язнів (хоча деякі знову були звинувачені у нових порушеннях). Мінськ, попри тиск з боку Росії, не визнав незалежності окупованих Кремлем грузинських провінцій Абхазія та Південна Осетія.

В середині квітня у Мінську таким чином могла відбутися парадоксальна, на перший погляд, зустріч. Чеський міністр закордонних справ та колишній меценат антикомуністичної Хартії-77 Карел Шварценберг особисто передав запрошення на саміт „Східного партнерства“ Олександрові Лукашенку, „останньому європейському диктаторові“. Хоч це було запрошення не особисто Лукашенка, а Білорусі, Мінськ отримав цілковиту свободу дій для того, щоб вирішити, чи вишле до Праги делегацію на найвищому рівні. А щоб абсурдних ситуацій не бракувало, чеський президент Вацлав Клаус відразу заявив, що якщо Лукашенко приїде до Праги, то він йому „руки не подасть і не запросить на Празький Град“. У Клауса, який захисників прав людини називає „х'юман райтистами“ (від англ. human rights) і прирівнює їх до комуністів, захоплюється китайськими комуністами, а декілька днів тому обнімався з президентом Тунісу, демократичність виборів якого є нульовою, йдеться про дивну позицію. „Це можна пояснити вже лише тим, що Клауса оплачує Росія“, – висловив свою думку один чеський дипломат. Зрештою, таке пояснення спадає на думку щодо більшості президентських кроків, починаючи від підтримки відставки уряду Тополанека до спроб припинення подальшої європейської інтеграції.

Однак про саміт „Східного партнерства“ рішення приймає не Клаус, хазяїном буде Мірек Тополанек. Саміт відбудеться, і Прага увійде в історію. Тому що у зв'язку зі створенням „Східного партнерства“ йдеться не менше ніж про нову главу історії Європи. І добре, що Білорусь там буде. З Лукашенком чи без нього.

Лубош Палата, редактор газети „Лідове новини“

Будування навзаєм

Розмова з Миколою Рябчуком

► Ми познайомилися з Миколою Рябчуком рівно 30 років тому, коли він завітав до Бахмача провідати свого літінститутського однокурсника Володимира Кашку. Стояла юна зима, ми пили червоне вино і читали білі вірші, Микола розповідав про останні львівські події, про те, як чується Чубай, і що зараз поробляє Віктор Морозов, у нічних шибках відбивалося полум'я свічок, обкладинки книжок, дека гітари. Все було сповнене особливим чаром Події, яка, відчували ми, вже не перейде. Якщо вічність існує, то це була саме вона, вічність як подія в часі, воля високого, що зненацька розітнула морок повсякдення, вихопивши з нерозрізненості і показавши нам речі істотні, непідвладні жодній владі, бо самі наділені найвищою.

Щоб затримати цю вічність хоч на трохи з собою, ми вирішили летіти. В одному з найкращих своїх есеїв „Saturday Night“ Микола згадує про той крихітний поштовий літачок, яким, я думаю, зміг би керувати Антуан де Сент-Екзюпері. Він закинув нас аж до самого неба, земля залишилася внизу, але для погляду згори вона не була ні низькою, ані чорною – земля сяяла, досконале коло обрію, в осерді якого перебували ми, заповсюджували сніги.

Таких подій у житті не буває багато. Але саме вони започатковують його сенс, стаючи першим словом розмови, що триватиме десятиліттями, знаходячи все нові й нові теми або по-новому трактуючи теми старі. Минає тридцять літ, Рябчук укотре приїздить до Бахмача, привозячи мені насущні книжки і новини, ми знову говоримо про поезію і життя, про поезію життя, потай сподіваючись, що ця розмова і політ, який розпочався раннього зимового ранку, не закінчиться вже ніколи, все ближче підносячи нас до неба і показуючи землю такою, якою вона є.

Миколо, я ще не читав повністю твоєї нової книжки „Сад Меттерніха“, але бачив у передмові, що ти присвячуєш її пам'яті Грицька Чубая. Дуже гарно ця присвята звучить: „людині, що за своє коротке життя так ніколи й не побувала в „Європі“, а проте була щонайсправжнішим європейцем“. Постає Грицька Чубая була величезним творчим стимулом, як для того гуртка, що біля нього збиралися ти, Олег Лишега, Віктор Морозов, Роман Кісь, так і для багатьох інших людей, в тому числі, звичайно, і для мене. Отже, я хотів би відмотати років тридцять назад, повернутися, так би мовити, до джерел і поговорити про вплив Чубая на ваше середовище.

Бачиш, я – як, мабуть, і більшість людей того часу – поезії, принаймні в шкільному віці, не знав і не розумів, це було щось таке невиразне, пов'язане зі шкільними підручниками і з сумною необхідністю завчати римовані рядки напам'ять. Скажу тобі правду, що навіть у пізньошкільному віці, коли я вже прочитав і Антонича, і Драча, і Вінграновського, Симоненка з Холодним і так далі, я все одно ще певний час був переконаний, що Симоненко – найкращий поет з них усіх. Тому що все чітко, зрозуміло, ідея – стирчить! Це так само, як тоді ж я дискутував з Лишегою, доводячи, що Гемінґвей набагато сильніший письменник від Фолкнера. А Лишега тільки по-буддистськи посміхався, дивлячись на мене як на наївного галасливого підлітка. Чубай у цьому сенсі відіграв дуже велику роль, бо саме він дав мені розуміння того, що таке поезія – і якраз справжня поезія. Хоча я, власне, цього не згадую у тій книжці, про яку ти кажеш. Я там говорю тільки про його європейську поставу. Для мене це справді дивний, не до кінця зрозумілий феномен. Не знаю, звідки в нього була вся ця неозора ерудиція. Він, в принципі, сільський хлопець, не виростав у місті, не мав доброго культурного середовища. Скажімо, в мене – інтелігентська родина, як у тому анекдоті про Жиріновського, пам'ятаєш – „папа-юрист“? У мене якраз мама була юристом, батько – лікарем. Зрештою, в тебе ж теж батько – письменник. Отже, нам все-таки легше було, ми з дитинства мали якусь бібліотеку вдома, якісь речі обговорювались, якийсь початковий ґрунт мали під ногами. А звідки він узявся? Наприклад, його брат, про якого я чув від Грицька. Звичайний чоловік, що поїхав до Росії, де там одружився і став нормальним „рускоязичним“, як і більшість цих хохлів. Звідки цей, отакий Чубай

узявся – справді невідомо. Він не дуже ділився своїм попереднім, дольвівським досвідом. А це була фантастична зорієнтованість в усіх явищах культури, причому не тільки в поезії або загалом у літературі. Як він музику розумів, яку прекрасну на той час колекцію мав – джазових речей, класики...

Багато Моцарта, чудово представлені Бах і Гайдн, Стравінський, класика джазу – Луї Армстронг, Дюк Еллінгтон, оспівана Лишею Елла Фітцджеральд, експериментальний польський і чеський джаз, вібрафонний джаз, Чеслав Немен...

Так, очевидно, що й Немена він ввів у наше середовище, думаю, він і Морозову його відкрив. Але й поза тим, у нього була ефектна, може, одна з найкращих у Львові колекція джазу, розкішна добірка класичних творів. Те саме з живописом. Кіно він прекрасно знав, чудово орієнтувався в театральних справах. Тому повторюся: для мене він не до кінця збагнений феномен, бо за всією логікою речей такого Чубая не повинно було бути. Звичайно, є талановиті люди, от, скажімо, ціле покоління шістдесятників. Вони назагал обдаровані, але все одно... розумієш,

кожен має свою межу. А от тут, у Чубая, я цієї межі не відчував. Його смерть зупинила. А якби не смерть, то меж для його інтелектуального зростання не існувало. Я, наприклад, не уявляю собі Чубая, який писав би сьогодні якісь марзаматичні тексти, як пише їх Драч, або Яворівський, або хтось із усіх цих хлопців. То була якась неймовірна культура, виняткове чуття й інтуїція. Він ніколи не пояснював, що таке поезія. Просто: давав читати добрі тексти. Ми їх обговорювали, подеколи дискутували. Головним же було те, що він сам писав. Ми не займалися аналізом, аналізу як такого не було. Однак від початку існувало розрізнення: це добре, це погано, це варте уваги, а це – ні. <...> До того ж Чубай був достатньо самокритичним. От я згадував тут про моє первісне здивування, як, мовляв, можна вважати Симоненка посереднім поетом? Але це здивування проявлялося й пізніше, коли я довго не міг збагнути, чому Чубай скептично дивиться на власну поему „Вертеп“, яка – й сьогодні так вважаю – по-своєму дуже сильна. А Чубай ставився до неї досить холодно, мовляв, то політизована річ, де відбувається зрада чистої естетики на користь ідеологічних конструкцій. Я, щиро кажучи, якийсь

час вважав, що він відрікається від цього тексту просто з огляду на тиск КГБ. Адже він мав проблеми з органами держбезпеки, як ти знаєш. І я це сприймав як певну поступку, як те, що він, можливо, сам себе переконував на догоду кагебістам: краще відмовитись від цієї речі. Але з плином часу, коли я дивлюся на еволюцію його поглядів щодо поезії і літератури, то бачу, що таке ставлення до „Вертепу“ цілком органічне і натуральне. Він справді переріс цю поему, після якої написав і „Марію“, і „Говорити, мовчати і говорити знову“, тому вона здавалася йому наївною, трошки інфантильною. Хоча я досі вважаю, що вона сильна і набагато потужніша за твори Симоненка та багатьох інших поетів.

Знаєш, що мене цікавить... От коли я довідався про ваше існування, там, у Львові – про Чубая, Рябчука, Лишею, Морозова...

Про братів по розуму (сміється).

Ага, то ці брати по розуму були, в першу чергу, поетами. Ти ще тоді не писав літературної критики.

Критику я почав писати вже в Літінституті, значно пізніше, у 80-х.

» Чубай взагалі ніколи не писав критики, ані Лишега, вже не кажучи про Морозова.
Ну, я прозу писав уже тоді.

Так. То мені йдеться ось про що: був створений, як сказала б Настя Рябчук, *габітус, габітус* поета. Тобто спосіб буття поетом або, ширше, вільним митцем. Зараз часто ведуться розмови про формування національної еліти, які не раз плавно перетікають у пошуки втраченої шляхти. Для мене ви на той час і були саме такою елітою. Ви, а не „мальчіки-мажори“, як співав Юрій Шевчук, не комсомольські функціонери і не діти партійних бонз. Так само, як сьогодні для мене жодним чином не є елітою діти політиків і скоробатків, що, врешті, одне й те саме. Вони багато чого можуть купити, але неспроможні хоч щось створити. Отже, минуло тридцять років, життя одного покоління. Як ти вважаєш, чи поезія для теперішніх молодих є саме отаким способом формування себе рідкісною птахою, як була вона для нас – а чи тут задіяні зовсім інші мотивації?

Костю, по-перше, я не можу компетентно говорити про теперішню молодь, я її не досить добре знаю. Тобто, я знаю своїх дітей, але не знаю, наскільки вони є типовими чи винятковими. Мені здається, що в ті часи, в 70-ті роки, визначальною була все-таки не поезія. Визначальною була, як і тепер, мабуть, тусовка. Була якась група людей, які більш-менш однаково почували, відчували світ і своє покликання, відчували мистецтво. А також певну свою інакшість. Поезія була компонентом цього життя, однак вона не була тим, що всіх об'єднувало. Врешті, там були не одні тільки поети. Я себе не вважав поетом.

...хоча писав чудові вірші.

Ну, не знаю, чи чудові. До речі, ні Чубай так не вважав, ні моя дружина так не вважає. Довіряю їм, може, це одна з причин, чому я ті вірші перестав писати.

Але я так вважаю! Для мене „Зима у Львові“ досі один з найулюбленіших поетичних циклів.

Я писав прозу, таку кафкіанську, принаймні на початку, проте вона була досить вторинною. Але менше з тим. До нашого кола входили і художники, і Віктор Морозов той же був, тобто музиканти, і вільні філософи, як Ромко Кісь. Там ішлося про щось інше, про певну однаковість щодо неприйняття всіх тих офіційних догм, усього того

фальшивого соцреалізму і решти советської фігні. Вона для нас була навіть не те, що ворожою, вона просто була смішною, чимось таким карикатурним, що не має стосунку до речей справжніх. Тому я думаю, що це була наперед духовна спільнота. В цьому сенсі я припускаю, що й сьогоднішні молоді об'єднуються десь за такими ж ознаками. Наскільки вони глибоко копають, наскільки міцно об'єднані – мені важко сказати. Очевидно, що в нас була причина для більшої згуртованості, тому що існував зовнішній тиск, коли тебе могли не тільки вигнати з інституту, а й елементарно посадити в тюрюгу, чи там у психушку. Відповідно, мусив бути вищий рівень довіри один до одного, вищий рівень солідарності. Я припускаю, що сьогодні під цим оглядом люди чуються вільніше, бо немає тієї зовнішньої загрози. Натомість, можливо, є спокуси, і, якщо це загроза, то вже іншої природи. Є спокуси кітч, легкого доступу до друку, бо цензурних перешкод, в принципі, нема. Ну, є там фінансові перешкоди, але це, знову ж таки, чергова спокуси, бо ти не мусиш писати про Леніна чи партію, але можеш написати щось таке легкотравне...

...і продажне. Тобто те, що потім легко продаватиметься, так само легко, як продався ти.

...для телебачення, для Інтернету, ще там для чогось. І ці спокуси по-своєму небезпечніші, тому що у внутрішньому середовищі тусовки вони не так гостро відсікаються. От я собі уявляю, що хтось із нас написав би раптом вірша про Леніна. Це було би, щонайменше, підозріло. І кожен сказав би: „Ти що, звар'ював?“ А може, й гірше, може, перестав би й вітатися – в ті часи. Сьогодні ж я не певен. Сьогодні, можливо, комерційний успіх не суперечить законам тусовки, того чи того молодіжного середовища. Принаймні не бачу причин для гострої реакції таких середовищ на певну продажність, не ідеологічну, а комерційну. Вона сьогодні якось толерантніше сприймається: „ну, що ж, усі ми люди, всім нам треба заробляти якимсь чином“. Водночас я не хотів би впадати в якесь таке старече буркотіння. Я не вважаю, що світ стає дедалі гіршим. Якби так було, ми б уже не існували, а так – три тисячі років людство тільки про те й говорить, що все погіршується. Правда, є інша частина, яка каже, що все стає краще і краще. Я думаю, що й ті помиляються, і ті, тобто, насправді немає ні прогресу як такого, в позитивістському значенні

слова, ані цього занепаду, на який теж багато хто нарікає. Є якісь постійні флуктуації, коливання, перетікання... Не мушу тобі пояснювати, ти сам знаєш про трансформації Ін і Ян краще за мене. Очевидно, що є свої спади і свої піднесення, але загалом картина світу ось така. Пам'ятаєш, ми говорили про комплекс „девіантників“, які мусили поконати своїх попередників, яким важливо було з'їсти тотемних предків? Вони поводитися досить агресивно, але в результаті нічого особливого і не створили. Натомість молодше покоління, яке вже ніби не декларує себе якимись „-ностиками“ чи „-сятниками“ – воно значно цікавіше, вільніше і розквітше.

Оксана Максимчук, Богдана Матіяш, Остап Сливинський, Олег Коцарев...

Може, якраз саме тому, що вони не потребують боротися з попередниками – вони їхні безпосередні попередники – вони не надто цікаві, а ті, дальші – вони вже давні, вони вже або покійні, як Римарук, або вже визнані класики. Живі, чи мертві, однак уже нема такої гострої потреби боротися за територію існування. Якоюсь мірою я розумію цю потребу боротьби, адже щось подібне і ми відчували – і відчуваємо, мабуть, досі – щодо шістдесятників. Але бачиш, проблема шістдесятників трошки інакша, бо там є два різних розуміння і дві різні категорії шістдесятництва. З одного боку, люди, що були політичними шістдесятниками і стали, як правило, політичними в'язнями, люди, що задавали певну моральну планку. Це не залежало від творчості, дехто з них взагалі нічого не писав, у деякого та творчість була досить посередньою, не про те йдеться. Йдеться про певний модус суспільної поведінки, і тут нема з чим боротися, навпаки, можна тільки поважати і визнавати. Із другого боку, є літературне шістдесятництво, яке, як правило, пішло на колаборацію. У 70-ті роки вони практично всі продалися, ну, більшість з них. Отут якраз і відбувається цей момент поборювання, відкидання, заперечення. Отже, кого визнавати своїми попередниками, а кого, навпаки, поборювати? Це ширша, не тільки літературна, а й екзистенційна проблема. Я б назвав її проблемою „батьків і дідів“. Адже діти завжди більше орієнтуються на дідів, ніж на батьків.

Микола Рябчук

Із циклу „ЗИМА У ЛЬВОВІ“

Зима все ближче. Все більше
жовтого листя за вікнами, все тугіше
стягують землю приморозки. Пора б уже
вставити шибу в кватирці, заклеїти вікна – зима
все ближче, все більше листя
між рамами й на підлозі, у відрах з водою і навіть
у чашці з тим чаєм, яким ти хотів зігрітись, зима
все ближче, все більше
дзвінкого повітря в твоїй величезній квартирі, і листя
голосно шелестить під ногами, коли
ти переходиш з холодною чашкою
від одного вікна до іншого,
не вірячи, що вже падає перший сніг.

Двоє дітей на санчатах обігнали тебе на вулиці,
коли ти спускався вниз по заledenілій бруківці,
обережно пробуючи на кожному кроці непевну твердь
під ногами,
двоє дітей обігнали тебе й піднялися на гору,
поки ти йшов і знов
обігнали, і ще раз, і ще раз, та ти
не образився – може, тому що був надто наляканий
спуском, і потім
ти теж не озлився, хоч їхній зухвалий сміх ще довго
лящав у вухах,
і відірвана планочка на санчатах деренчала
так пронизливо і нещадно,
і хлопчеська були такі схожі на тебе, яким ти був
і яким ти вже більше ніколи, ніколи не будеш.

Ось і ти, поете, одного ранку
прокинешся і побачиш
себе – поруч з Лі Бо і Ду Фу, поруч
з Бхагавадгітою, поруч з листами Сенеки, так близько –
через одну-дві сторінки або й на звороті, і ти
закриєш журнал, посміхнешся: ну от, сядеш за стіл
і звично писатимеш; може, тільки перо
затнеться на мить, відчувши
безодню.

Так собі, мила дрібниця, дві акварельки,
подаровані тобі племінницею, два зізнання
в любові до снігу, прогулянок на санчатах,
зимових пейзажів, два
освідчення в дитячій сентиментальності, скажімо:
скулений песик коло ялинки під цитриним місяцем
чи рукавичка
велика, червона, під тим самим місяцем, велетенська,
завбільшки з хатку: ми житимем тут
всі-всі цілу зиму – вона перелічує всіх докладно:
мама, бабуса –

а ти посміхаєшся – ти теж житимеш
там з усіма, бо ж навіщо б
вона дарувала тобі саме ці акварельки, мила,
мила хитруха з кирпатим носиком, рожевощокій
мудрець, маленький геній?!

Пізно вночі хтось постукав, хтось
пройшов під твоїми вікнами – навіть крізь сон
ти чув, як брязнула хвіртка, як заскрипів
сніг і здригнулися двері
від удару твердих, закоцюблих пальців, і ти
підвівся, та, мабуть, задовго
блукав лабіринтами сну, анфіладами
темних покоїв, бо на порозі
нікого вже не було, тільки сніг
влітав у вузький прямокутник світла і замітав
сліди – ти навіть не змерз, чекаючи,
поки вони остаточно зникнуть, ти навіть не змерз,
хоч стояв іще довго і знав,
що хвіртка уже не брязне, не скрипне сніг і сон
не урветься.

О, ця відлига, цей маленький ерзацик весни,
ця смішна казуїстика січня! Як несподівано
все стало водою, як неждано
повернулись до тебе слова – як страшно
торкатися їхніх вологих холодних долонь, як несміло
ти зігріваєш їх диханням, ті слова,
що з'явилися так зненацька, раптово, немов
клаптик землі з-під снігу, на якому нічого
не встигне вирости, клаптик землі,
на якому ти все-таки встигнеш постояти хвилику,
і нахилитись, і доторкнутись пальцями чи вустами.

Знову він падає, знову
вкриває брунатну землю, закрижанілу
після відлиги, заповнює
всі порожнини, де б мусило бути листя, тепло,
життя; він знає: ніщо
не повинно лишатись порожнім, ніщо
не повинно вихолоняти, – і він
неквапно лягає на оголені віти яблунь,
на підвіконня, летить
у шпаківню, яку ти повісив колись, давно, в обличчя,
і очі розплющені, й серце
покірно відкрите, покірно
принишкле.

Мистецтво не товар

➤ В Україні часто ведуться дискусії про мистецтво, лунають заклики підтримувати українську культуру. Однак цікавішими за офіційні розмови можуть виявитись деякі непомітні та неважливі на перший погляд події. Наприклад, 29 грудня 2008 року в торгово-розважальному центрі „Більшовик” у Києві відбулось відкриття „Більшовик Арт-проект”, організованого групою молодих кураторів та художників – Ольгою Балашовою, Аліною Зазимко, Ляльою Поліщук, Дмитром Ермоловим та Ярославом Казаковим („GKU PROJECT”). Проект, початковою назвою якого було „NOT FOR SALE”, мав амбітну мету – вторгнутися на територію одного з найбільших торговельних центрів, аби „поставити діагноз суспільству споживання”. Таким чином, художники та куратори прагнули створити певний парадокс – „критика суспільства вжитку у храмі шопінгу”.

Однак задум організаторів не було реалізовано до кінця: після презентації, на ранок 30 січня, керівництво комплексу вирішило прирівняти твори мистецтва до новорічних декорацій та використовувати їх надалі як власні рекламні об’єкти. Відповідно, заборонили вказувати імена художників (які ж можуть бути автори у новорічних прикрас?). Рішення мотивували небажанням „піарити когось за свій рахунок”. Попри попередні домовленості, адміністратори торгового центру відмовились виплатити гонорари і почали буквально шантажувати учасників, вимагаючи то „удосконалити” свої роботи так, аби вони відповідали їхньому художньому смаку, то провести ряд додаткових піар-акцій і дитячих заходів.

У „класичному” споживацькому суспільстві шопінг-мол є одним зі вагомих суспільних просторів, тому художні проекти тут не дивина. В цьому місці твір може зустрітись з іншою публікою, ніж у музеї, отже, й працювати по-іншому. Після джентрифікації 2000-х років виробничі площі машинобудівного заводу „Більшовик” перетворились на місце дозвілля нового середнього класу, і хоча комуністичну символіку збережено в логотипі центру (солдат, який марширує з червоним подарунковим пакетом), значення простору кардинально змінилось. Художники спробували звернутися до цього кон-

тексту, акцентувавши питання цінності часу для мешканця мегаполіса („Сад орігамі”, Ольга Нешта, Денис Дідур), відірваність людини від природи („Ліс” Дмитра Ермолова) чи дешевизни та убогості (як у матеріальному, так і в духовному сенсі) предметів споживання („Дешевий світ” Ярослава Казакова).

Виставка у шопінг-молі підкреслює парадоксальність статусу мистецтва в суспільстві споживання – купити можна, однак товаром воно не є. Вихід за межі звичного контексту передбачає також певний конфлікт, за результатами якого можуть вибудовуватися нові правила гри і навіть закони.

Наприклад, у 1981 році керівництво шопінг-молу в Торонто вирішило повісити різдвяні стрічки на шії канадських гусок з інсталяції „Зупинка під час перельоту” Майкла Сноу. Художник подав до суду та виграв справу: кокарди зняли, вибачились, моральні збитки відшкодували. Завдяки цьому прецедентові навіть внесли поправки до закону про інтелектуальну власність, згідно з якими будь-які зміни авторської роботи є неприпустимим і тягнуть за собою правову відповідальність.

В Україні організатори проекту не змогли навіть забрати роботи художників з шопінг-молу і навряд чи відсудять якесь моральне відшкодування. Попри

Гоголь та політична агітація

абсурдність ця ситуація є досить закономірною, якщо розглянути її в історичній перспективі. Заклики комуністів-романтиків початку ХХ століття зруйнувати музеї, адже життя „нової людини” саме по собі є мистецтвом, з часом трансформувався у горезвісне „мистецтво – в маси”. Відповідно, художні твори належали „всім” і не продавалися (окрім кітчового „ширвжитку”), виступаючи натомість засобом ідеологічної пропаганди. Роботи, в яких можна було вирізнити критичну складову, масам були недоступні, а західні „ізи” успішно засуджувались як буржуазні витребеньки. Після неоліберальних економічних реформ та загальної ціннісної невизначеності 90-х, викликані зміною суспільного ладу, мистецтво в Україні все більше позиціонується як товар, який допустимо міряти ринковими категоріями, розкручувати, просувати, продавати на ярмарках. Тому не дивно, що проєкт, створений аби покритикувати чи привернути увагу до певної проблеми, – наче небачений звір, у якого просто не вірять. Адже все „очевидно”: виставили свої роботи в торговому центрі – значить, „піаряться за наш рахунок”, щоб потім вигідніше свій „товар” продати. Те, що інсталяції не те що не продаються, але й критикують сам процес бездумного споживання ресурсів („Еко-ялинка” Бориса Кашапова чи естетичні колажі зі сміття Аліни Копиці), для середньостатистичного менеджера значення, вочевидь, не має.

Тим не менше, мені б не хотілося покладати усю відповідальність за цей конфлікт на збірний образ „іншого” (капіталіста, обивателя, сіру масу і т.п.). Те, що останнім часом в молодому українському мистецтві популярна критика споживацтва та „ліві” висловлювання – закономірна реакція мислячої людини на ситуацію, в якій він/вона живе. Однак, як свідчить київський інцидент, добрих намірів недостатньо. Критичне висловлювання має бути досконало продуманим, а проєкт організований так, аби виключити подібні непорозуміння – адже у випадку організаційної слабкості чи концептуальної нечіткості мистецтво справді перетвориться на рекламні кокарди і не буде працювати в обраному контексті.

Тамара Злобіна,
Кам’янець-Подільський – Київ

➤ Україною вже декілька років „гуляли” розмови, які час від часу перетворюються на скандали, про екранізацію гоголівського „Тараса Бульби”. Йшлося і про участь Жерара Депардье у проєкті, і про фільм Віктора Греся з Богданом Ступкою у головній ролі. Режисер Юрій Іллєнко навіть удався до голодування, протестуючи проти того, щоб повість Миколи Гоголя в Україні екранізував польський режисер Єжи Гоффман, а головну роль виконував Депардье. Пік тих проєктів припав на 2005 рік, коли Міністерство культури навіть оголосило конкурс сценаріїв „Тараса Бульби”.

Неординарний, недешевий та нереалізований

Як розповіла голова Державної служби кінематографії України Ганна Чміль, „тоді було надіслано близько 60-ти текстів, проте половина була непрофесійною. Тож ми розглядали лише 30 сценаріїв, і переміг Віктор Гресь. Це надзвичайно цікавий сценарій, який вирізняється масштабністю, психологізмом, трагізмом сцен, зокрема сценою вбивства батьком сина, добре розробленим історичним тлом. Зрозуміло, що такий проєкт дорого коштує. За попередніми підрахунками, це мало бути 100 мільйонів гривень. Вирішили шукати партнерів, фільм мав виходити, крім української, ще й англійською і французькою. Проте наразі цей проєкт залишився нереалізованим. Ми маємо намір купити сценарій у Віктора Греся і запустити його в режисерську розробку. Проте ще не знаємо, чи це буде фільм для кінопрокату, чи телевізійний проєкт”.

Ступка-оптиміст

Поки в Україні говорили, в Росії фільмували. Так з’явився фільм Володимира Бортка із тим-таки Ступкою у головній ролі. Коли ми розмовляли з актором напередодні зйомок, він був налаштований більш ніж оптимістично: „Американці поставили „Тараса Бульбу”, французи зробили пародію, якісь комікси... Режисером нового „Тараса Бульби” буде Володимир Бортко, який навчався у Київському театральному інституті ім. Карпенка-Карого. Його мати – актриса театру ім. Франка Марія Захарченко, і Бортко починав у цьому театрі... Щоб я уявляв себе таким Тарасом Бульбою, якого малював Рєпін і багато інших художників, – таким, який надуває щокі і горланить: „Го-го-го-гоу!”, – то не уявляю. Коли Бульба в Європі, і його сина Остапа мають стратити, він одягає голландський костюм, і ти не відрізниш його від європейця”. Як складається із оптимізмом Ступки зараз, після виходу фільму у широкий прокат, невідомо. А от що стосується самого фільму, то з ним явно не все склалося. Обіцяні грандіозні батальні сцени виглядають безпорадно, Бульбенки – Остап та Андрій (Володимир Вдовиченков та Ігор Петренко) – схожі на штивних ляльок, які не цілком розуміють, про що йдеться. У картині не бракує, втім, яскравих епізодів та образів (зокрема, несподівано вдалою виглядає гра Михайла Боярського), проте до купи їх покладано недбало.

Кому потрібно слідувати за Гоголем?

Що стосується політичного боку цього твору, то Борткові не вдалося залишитися політкоректним і „русская земля”, „русская сила” тощо звучать з українських екранів обурливо. Звичайно, Бортко в якості аргументів на свій захист може навести гоголівський текст, проте в такому випадку навіть було додумувати мелодраматичні та цілком зайві епізоди вагітності та смерті „прекрасної полячки” та дружини Бульби. Виходить, що дослівне слідування Гоголеві потрібне лише там, де воно підкреслює те, що потрібно Борткові і тим, хто „замовляє музику”.

Проте політика могла би відійти на другий план, якби режисерів вдалося бути переконливим з художньої точки зору. „Чутливий Микола Васильович зомлів би, побачивши, що написав, як виявилось, сценарій до багатомільйонного бойовика, – пише кінознавець Діляра Тасбулатова. – Пан Бортко зробив акцент на видовищності, спецефектах, батальних сценах, яскравих костюмах, проваливши епізоди приватного життя героїчного клану Бульби. Проте, зауваживши, що твір Гоголя називається „Тарас Бульба”, він, Бортко, і поставив у центр того, що відбувається, Тараса Бульбу. І не помилився: Ступка не проколюється ніколи. Цей актор може перетворити однією своєю присутністю все, що завгодно. В тому числі і блокбастер”.

Ступка справді старається, проте цього разу його вміння „не проколюватися ніколи” явно забракло для успіху картини.

Катерина Сліпченко, Львів

Бесіда Єви Бісс із Францом Кафкою

➤ Очевидних атрибутів експресіоністичного письма в прозі Єви Бісс (1920–2005) не надто, у принципі, багато. (Значно помітніший вплив експресіонізму, – якщо можна судити на основі декількох картин, які мені довелося бачити, – в її малярстві). Тим-то й особливо привертає увагу сцена з новели „На хвилях Генисаретського озера“, в якій авторка звертається до „Процесу“ Франца Кафки й мало не прямою цитатою відтворює

кошмарну душевну колізію Йосифа К. в не менш кошмарних обставинах існування зацькованого комуністичною службою безпеки українського священика (либонь, списаного з життя її батька, сільського душпастиря у східній Пряшівщині) в реаліях повноенної Чехословаччини ранніх 1950-х рр.

Збірка „Апартамент з вікном на головну вулицю” (1969), в якій вміщена ця новела, була останньою, яку авторці дозволили надрукувати в Чехословаччині, – наступні дві появились (у Прашєві і Києві) уже після падіння комуністичного режиму. Сама Єва Бісс, опісля придушення радянськими танками „Празької весни” 1968 р., стала об’єктом послідовних цькувань, і дилема її фіктивного персонажа перетворилася на її власне щоденне випробування. Її новела виявилася передв’їстям та й підготовчим етапом для здійснення особистого життєвого вибору, чи радше цілої низки виборів, які визначили процес її внутрішнього розвитку.

А зрештою, хіба сам задум твору, – відобразити в літературному тексті архетипову психічну ситуацію, – заздалегідь не прирік його для такої функції? В новелі аж ніяк не йдеться про конкретику політичних обставин (Чехословаччини, Східної Європи), ба навіть і не про зовнішню загрозу як таку (переслідувачі-бо з'являються лише уві снах-привидах заляканого священика), а винятково про внутрішню боротьбу, про суперництво між готовністю людини з відкритими серцем і очима сприйняти життя й свою долю в ньому та прагненням утекти й заховатися від жорстоких і докорінно несправедливих із нашої людської перспективи викликів, які життя несе із собою. Невипадково ж дилема персонажа та його боротьба із внутрішнім демоном страху представлена на тлі архетипової (відповідно до психічної запрограмованості героя: євангельської) історії про Петра, який пробує іти по воді назустріч Христові, – про глибине прагнення людини так повірити у сенс своїх дій, щоби, опинившись під захистом вищого призначення, здійснити те, що здається неможливим.

У порівнянні з Кафкою, екзистенційний „кошмар реальності” в творчості Єви Бісс має світліше, людяніше забарвлення. Навіть неминуче почуття самотності індивіда (мовляв, кожен із нас „має свою правду”), це в неї насамперед моральне питання – неможливості судити вчинки іншої людини, а у власних діях конченості керуватися своєю правдою, не оглядаючись на інших. Факт, що боротьба людини з її демонами (страху, злоби, упереджень) аж ніяк не знаходить в її творах однозначної розв’язки, світлого, життєствердного враження від її прози таки не відміняє.

Марко Роберт Стех, Торонто

Єва Бісс:

НА ХВИЛЯХ ГЕНИСАРЕТСЬКОГО ОЗЕРА

(уришок з новели)

» Було ще зовсім темно, коли застуджений голос годинника сповістив другу годину ночі. Отця Дем'яновича мучила спрага. Присів було, аби ковтнути холодного чаю, як одразу йому причулося, що по підлозі зачовгали чийсь ноги... „Хто б це в таку пізню годину?“ – насторожився священик і тут же остовпів, бо кроки зупинилися біля його постелі й, неначе лезо гострої шаблі, його прошило світло кишенькового ліхтарика. Інстинктивно, мов переляканий равлик, зіщулився він під периною й принишк... Усе тіло, усе його ество перетворилось на велике калатаюче серце, що висить на напружній струні і кожної хвилини може зірватися...

Невдовзі крізь полотняну наволочку помітив, що світло ковзнуло вбік і щезло... – „Це знову вони!“ – майнув у душі жаливий здогад і по плечах забігали мурашки... „Вони, вони, вони-и-и“, – монотонно й загрозливо повторював баритоновий речитатив десь на найнижчому щаблі свідомості, і коли цей злорадний рефрен переріс у кресcendo, отець Дем'янович, не витримавши напруження, на мить втратив притомність. Але раптом, прийшовши до пам'яті, асно усвідомив, що його становище безвихідніше, ніж становище звичайного зацькованого зайця. Що він уже не раб Господа Йосиф Дем'янович, але відкрита мішень, в яку з невидимих тятів направлено сотні отруйних стріл... що ніде на світі немає нори, куди б це можна було сховатися від цих жалихливих істот...

Крізь сітку від мух на вікні тягло з вулиці вогкою прохолодою, та мала парафіяльна канцелярія, де отець Дем'янович мешкав після смерті своєї жінки, була вщент напоєна млосним ароматом, який пеленою стелився в повітрі... Як і востаннє, нічні відвідувачі були одягнені в однакові сіро-зелені макінтоші. Було їх двоє. Менший, тюленьчої постаті чоловік, недбалим рухом короткої, схожої на плавник, руки кинув свій брудний, папером набитий портфель на столик з червоного дерева під вікном, накритий сніжно-білою батистовою скатеркою, та звалився, мов міх розмоклого суперфосфату, в крісло отця Дем'яновича. Священик ледве стримався, щоб не закрити від

обурення, бо цю скатерку ще колись в молодості вишивала небіжка Йоланка. Але замість голосного протесту лише дві солоні сльози скотилися по його зморшкуватому обличчі...

Знову зарипіла підлога... Отець Дем'янович тепер уже чітко розпізнав у п'яті й постать другого відвідувача. Високий, худий чоловік з плескатим боксерським носом і йодового кольору пальцями навшпиньки підкрався до полиці й почав там нишпорити між книжками. Намацавши шкіряну оправу товстої „Біблії“, зачепив її кігтями і, рвонувши, поніс до вікна:

– Ег, диявол, нічого не розбереш...

Товстозадий підбіг, посвітив кишеньковим ліхтариком і почав фальцетом читати текст святого писання:

„Учителю, ми бачили одного чоловіка, який з нами не ходить, що виганяє ім'ям Твоїм демонів...”

Від товстозадаго нестерпно несло застарілим потом і духами.

„Звідки мені знайомі ці парфуми, звідки?” – силоміць намагався пригадати отець Дем'янович і в його пам'яті виринув давно забутий епізод... Колись на Різдво донька дзвонаря послала небіжці Йоланці духи. Вона їм дуже зраділа, але як тільки понюхала, стало їй так недобре, аж занедужала. Дарма відчиняли вікна, дарма зробили на фарі протяг, Йоланці здавалося, що навіть кадило в церкві смердить цими духами... Однак флакон вона не дозволила викинути, бо це був подарунок хресної доньки. Ще довго після Йоланчиної смерті пляшка з портретом чорнобривої циганки стояла в коморі на підвіконні в сусідстві з „Сідолом”...

Між тим як отець Дем'янович пригадував історію з духами, його непрошені гості вже сиділи за столом і при світлі ліхтарика писали протокол:

„...Громадянин Йосиф Дем'янович, 64 роки, гм-гм... національність, за професією служитель культу Ісуса Христа (розумій, сина якогось назаретського столяра, про існування якого доказів немає...), замість того, щоб підбадьорювати своїх вірників і заохочувати їх до вищих форм продуктивного господарювання, кожну неділю поширює з церковного амвону нечувані блуди, чим затьмарює в очах селян величезні здобутки нашого радісного сучасного...”

– Чекай, чекай, аби щось там не переплутати... Чи ти певен, що радісного сучасного, а не радісного майбутнього треба говорити?

– Байки, це тільки формальне питання... значить... „радісного сучасного... Новий абзац...” „Підсудний Йосиф Дем'янович...”

– Чому підсудний? – здивувався отець Дем'янович, і в нього защеміло серце.

– „Підсудний Йосиф Дем'янович, злочинно занедбавши свої громадянські обов'язки саме в той час, коли зусилля всіх прогресивних громадян були спрямовані на виконання історичних завдань, займався чародійством... і якщо ближче розглянути наведену з „Євангелія” цитату, тобто фразу про демонів... то легко довести, що він, як парох села Вишні Перелазі, навмисне, тобто свідомо відвертав увагу громадян від великих будівничих спрямувань, що відкривають великі перспективи...”

– До біса! Тут двічі підряд слово „великі”...

– Наплювати! Дамо раз великі, раз грандіозні й гарзд... „грандіозні перспективи постійного зростання життєвого рівня трудящих. Громадянин Дем'янович проповідував з амвону брехню про існування підозрілих

істот під назвою демонів, з якими наш матеріалістичний світогляд вже давно нічого спільного не має, доказом того є й факт, що наша Конституція жодних прав за демонами не закріплює...

Зізнання своєї підривної діяльності проти існуючого ладу та його уряду Йосиф Дем'янович стверджує власним підписом. Вишні Перелазі, 13 червня 1951 р.”

Коли зайодовані пальці відгорнули з гарячої голови отця Дем'яновича перину і пхнули йому в обличчя перо, щоб підписався, він знесилено застогнав і – прокинувся...

У кімнаті було вже світло і з вулиці долинали густий бас старого сусіда Дурбана, який виганяв на пашу худобу...

– Слава Господу, вже п'ята година! – полегшено зітхнув отець Дем'янович і перехрестився. Протерши заспані очі, свій погляд спинив на столі, де на білій батистовій скатерці, що її вишивала колись небіжка Йоланка, ще від учора стояла велика фаянсова ваза з букетом темно-синіх кампанул... І товста „Біблія” стояла на своєму старому місці в сусідстві з Джованні Папіні та святим Августином... „Значить, ніхто не приходив!” – по-дитячому зрадів отець Дем'янович, але раптом збентежився, бо в кімнаті й надалі тхнуло нудотними духами... Спробував піднятися, та в колінах так міцно заскубло й засверлило, що він засичав від болю і зробився нерухомим, наче той камінь. Особливо після останнього водосвяття цей злий підступний біль все частіше викликав у нього депресію. А коли переставало скубти, він соромився своєї малодушності й сам себе втішав, що, мовляв, кожна порядна людина мусить хворіти ревматизмом. Десь там на дворі задзвенів грудний альти служниці Ульки:

– Ціп-ціп-ціп-ціп... кури, на, кури, на...

Знайомі звуки буденного життя додали силу перебороти страх і, наперекір ревматизму, старий Дем'янович насилу виліз зі своєї п'р'яної мушлі. Наспіх надівши чорну люстринову пелеринку, підійшов до вікна і покликав Ульку. Довго не приходила. Хотів уже гойкнути на неї вдруге, коли в дверях з'явилося широке засмагле обличчя зі збитою хусткою.

– Не могла-м скоріше, бо мусила-м її зарізати...

– Кого?

– Та тоту жовту, що не хотіла квочити.

– Боже тя помилуй, Улько, та ти забула, що нинька піст?

– Дарма, піст або не піст... мусила-м її зарізати, аби не сталося якесь нещастя, бо відучора вона, панотче, півне піяла.

Пригадавши на хвилину свій важкий сон, отепь Дем'янович нахмурився:

– Нюхни-но, Улько, нічого не чуєш?

– А що, панотче, може, ви щось чуєте?

– Чимось тут тхне... таким неприємним...

– Та то з шафи так смердить панотче, – засміялася служниця, – то я вчора ваші реверенди покропила тою водичкою, що від неї небіжка пані захворіли... накропила-м, аби міль не завелася...

ФЕМІНІСТА

Спочатку ти казав собі, що вона схожа на клаптикову ковдру – та ж примусова дефрагментованість, та ж нерукотворність ручної роботи. Така ж непередбачуваність кожного наступного візерунка. Потім таке порівняння почало видаватися вкрай несмачним, незугарним. Справа не в сумнівній поетиці: чудова жінка може нагадувати і клаптикову ковдру і чавунну праску – чому ні? Колись ти був закоханий у дівчину, яка пахла цибуляною зупою, й істинно свідчиш: це був найвишуканіший аромат на світі. Але тут ціла загальна метафорика була до нічого. Ковдра хоча й пасувала б до якої-небудь романтичної мансарди (оббитої сосною, неопалюваної, із засніженим сонцем на єдиному вікні), а все ж не вдалося б уникнути на-в'язаних соціоконнотаций: ковдра–ліжко–адюльтер та різна інша похабщина в іншомовному, зазвичай, варіанті. Тут уже й „ручна робота“ зводилася до фрейдистської ідіоми „не пальцем роблений“. Коротше кажучи, жаж. Коли не можеш просто назвати жінку, яка подобається, мабуть-таки, одного з вас роблено нетрадиційним способом.

Вона була ексклюзивом, однозначно. Та поруч із нею ексклюзивним видавався й ти зі своєю недорікуватістю, чи то пак вербальною розгубленістю. Спостерігаючи на якійсь вечірці за тим, як вона рухається, ти думав, що от іще одне жіноче обличчя, яке забути так само важко, як і описати. Вона могла би бути успішною авантюрицею, терористкою – харизматична зовнішність і жодної особливої прикмети! Бо вона сама – особлива прикмета. Тобто, прикметна особа.

Від нічого робити ти подумки почав складати її фоторобот, але це мало чим допомогло. Тонкі невиразні уста, яких безліч. Ніс, немов zdeформований примхою скульптора-авангардиста. Маленькі, сливе свинячі очі. Випалене хімією волосся. А все в купі – незрозуміла краса, від якої важко відірвати погляд.

Отак, із відірваним поглядом ти й провів залишок вечірки, гублячись у загальній беззмістовності, неначе ціла ситуація загрожувала завалитися, разом із тобою поховавши під уламками всіх, якщо цій жінці не дано буде ім'я. Чому саме ти повинен їх усіх називати?

Жінки рідко гарно рухаються. Більшості вдається жест, кілька жестів. Нечисленним випадає хвилинка граційності. Одиниці можуть навчитися танцювати: зазвичай жінки танцювати не вміють. Навіть у славетних парах – Адель і Фред Астор, Джинджер і Фред, Бонні і Клайд – по-справжньому досконалі чоловіки. Жінки десь там, на підтанцюнках. Усі відомі жіночі образи, знані з полотен, знімок, скульптури, – усього лише дешеві натурниці, опоетизовані генієм закоханого чоловіка. Усі дами – краплі. Усі телезірки паралізовані нижче пояса. Всі музи – домогосподарки чи бички-беушніці.

Це ми, чоловіки, самі створили цей парад ілюзій. Але трапляється, трапляється, кажу тобі, що цицькаста сусідка, розвішуючи білизну, легко дасть цицьки всім Рубенсовим тіткам без жодних на те – зауваж! – твоїх ментальних зусиль. А смачний, оздоблений матюком плювок якої-небудь вуличної шалави раптом різоне ніздрі терпким духом ідеальної анархії.

Тобі щастило на подібні випадки. Наприклад, ти знав одну дівчинку – аса пневматичної забивки. Вона вистрілювала з біломорини тютюновим корком, як абориген отруєним кураре вістрям. А потім легким вдихом затягувала ґанджу. Травинки злітали в порожню гільзу як курчата до квочки. Дивитися на це можна було безкінечно й без жодного канабісу. Це було вЕлико.

Інша твоя знайома вміла ворухити мізинцями ніг. Це було огідно, але непересічно.

Ще одна скидалася на цибату птаху марабу. Здавалося, вона постійно чиркає дзьобом по стінах. Уявляєте савану в коридорах?

Була серед інших феноменальна дочка нації, що мала генетичний, либонь, тік усього організму. Сіпало її всю – від ахілесових сухожилів, повік і кутиків уст до інтелектуальних потуг у лобку та місячних циклів у мозку. Це виглядало неповторно, тільки як можна перебувати поруч із жінкою, до якої немов поприв'язувані мотузки, що за них смикає лялька угорі.

Знав ти одну, що не вміла нічого іншого, як довершено носити свої довершені груди. Правда, про це мало кому було відомо, бо вона завжди ховала їх у потворні, соціально заангажовані бюстгальтери.

Інша володіла вмінням зграбно переступати з мокрого рушника в купальні капці, й за це ти роками прощав їй повну відсутність інтелекту і прикрий характер.

Одного разу тобі трапилася офіціантка, котра, не зрозумівши ані слова, запросила такі фантастичні чайові, що ти розреготався й залишився в її смердючій забігайлівці на весь вечір. (При цьому вона примудрялася збирати під столом пакетики не використаного одноразового цукру і повертати у вазу на шинквасі).

Ти мусиш пам'ятати і ту хлопчакувату дівчинку-хіппі із зап'ястями ангела, і стару бомжиху з електрички, що мала руки богородиці й погляд убивці, і малого рудого спанієля з купкою комплексів та невичерпним запасом сексуальності.

А це – партнерку з курсів рок-н-ролу з її плетеними шарпетками і рвучкими па; автобусну попутницю з оригінальною манерою сякати в паперові серветки; черницю, що напрочуд хвацько витягала з-під і ховала під подолом мобільник. Та що там – було їх без ліку. Але рухатися з них не вмів ніхто.

Лише в телевізорі одного разу тобі пощастило побачити жінку, яка не лише чудово співала (жінки найкращі серед вокалістів), але й ступала, залишаючи на піску сліди (дія кліпу відбувалася на узбережжі), що їх так прагнуть цілувати екзальтовані поети.

Найрідкісніше в жінці – шляхетність. І саме шляхетність якось пов'язана з умінням, здатністю, даром рухатися.

Шляхетна жінка пахне акварельним папером. Це вам підтвердить кожен палітурник.

Шляхетна жінка носить біографію на обличчі.

Шляхетна жінка курить біломор.

Шляхетна жінка – ас пневмозабивки, рудий спанієль, мобільна черниця.

Шлях шляхетної жінки – це шлях. Ім'я її – ім'я. Голос її – закон.

Шляхетних жінок не існує.

Але тут, цього разу, тепер напевне трапилося щось надзвичайне – бо ось вона, акварельна, тиха, граційна, безіменна, досконала, холодно-розпущена, витончено-хтива, тварюка, богиня, ідол, постамент, наріжний камінь постаменту, квітка під каменем, змія під колодою, шалава, бруд, сміття. І це нічого, що ти сидиш на кухні, а перед тобою лише стос перетермінованого фотопаперу „Унібром“ ГОСТ 12762-64, перенаселена попільничка, квасоля в мисочці і ромашковий чай. І це нічого, що за вікном життя й таблоїди. І це пусте, що позаду пуста. Найголовніше попереду: вічність, клаптикова ковдра, далекі береги...

І бережи вас Бог.

До нових музичних стилів

Izzet. Fraon (2008)

► Найновіший альбом Іззета Аблязова з'явився вже рік тому, та за цей час так і не став подією українського музичного життя. Інформацію про диск у ЗМІ, вже не кажучи про рецензії, можна перерахувати на пальцях. Жодних промо-турів і реклами. Про альбом дізналися, напевно, лише ті, хто спеціально стежить за групою з часу її заснування (2003 рік). І це, чесно кажучи, засмучує, адже музична ніша „Izzet” справді дуже індивідуальна.

Якщо звести все до найпростішої формули, йдеться про своєрідний синтез народної музики кримських татар (що вважається, до речі, однією з найскладніших за ритмами та розмірами) з ямайським reggae. Коли ж додати, що й кримськотатарський фольклор є далеко не однорідним, із усіма балканськими й середньоазійськими впливами на нього, то стане очевидним, що йдеться про ще наймовірніший мікс дуже різних музичних культур і навіть цивілізацій.

Та народжений в Києві Іззет Аблязов дійшов до такого синтезу дуже природно – спершу через захоплення африканським фольклором і reggae в студентські часи, а потім і через бажання дослідити власні етнічні корені (декілька років музикант збирав по гірських селах рештки кримськотатарського фольклору, майже повністю знищеного в XX столітті). Й, зрештою, через спокусу спробувати, що вийде, коли поєднати „високу емоційність афробіту” й „нестандартну гармонію” вцілілої кримськотатарської народної музики.

До речі, новий альбом акцентує на одному зі складників музичної культури півострова. „Фараонами” (звідси й назва „Fraon”) називали кримських циган, які примандрували сюди з Боснії ще в XIV–XV століттях і, вочевидь, також вплинули на музику корінних кримчан.

Кінцевий продукт виявився доволі незвичним і для любителів традиційного фольклору (хоча серед кримських татар Аблязов такий досить популярний), і для прихильників оригінального reggae та його пізніших музичних трансформацій (як-от дабу, за яким в альбомі названо й одну з композицій – „Abhasian dub”). Незвичним, але тому й цікавим, бо група „Izzet” уже від першого альбому створила власний музичний стиль, якому важко знайти якісь аналогії чи навіть адекватну назву. До речі, музика в багатьох випадках є такою не народною, а авторською, як і тексти пісень, писаних англійською, кримськотатарською та українською мовами.

Іззет Аблязов спокушає і своєю легкою веселістю та іронічністю. „Май нейм із Іззет, транслейт іт ез респект”. Або ж таке: „Ай плей сітар ін стайл оф крім татар” („sitar”, або сааз, – кримськотатарський щипковий інструмент). І цей потішний текст у супроводі доволі одноманітної мелодії (до речі, цілком відповідної до назви – „Abhasian rington”) музикант ніби зумисно „викривляє”, та робить це ненав’язливо – якраз настільки, щоб це здавалося дотепним.

Альбом записувався довго і в кілька етапів (три бонус-треки – ще 1996 року, а останні за часом композиції – вже 2007-го), за участі різних музикантів (від С. Хмельова на барабанах та О. Мамушева на ударних до Ю. Галініна на електроконтрабасі та Р. Рамазанова на клавішних). Сам Аблязов грає на саазі, ритм- і бас-гітарі й виконує вокальні партії.

ДахаБраха. На межі (2009)

► Про цих музикантів колись жартували, що вони, як ніхто, вміють надати українському фольклору неповторного індійського та африканського

колериту. Та якщо років п’ять тому це й справді могло прозвучати як дотеп, то нині сама ідея, як і успіх власне цього музичного проекту в складі Ніни Гаренецької, Ірини Коваленко, Олени Цибульської та Марка Галаневича, що тепер активно виступає й поза межами експериментального театру Владислава Троїцького, видаються вже зовсім звичною справою. Як і те, що серед інструментів гурту не лише індійські табла, а й австралійське діджеріду, й африканські барабани дарбука та джамбе, і навіть буддійський гонг. Звісно, поруч із гуцульським барабаном, а також баяном, гармошкою „Ромашка”, тромбонам і віолончеллю (не кажучи про інші, менш колоритні або просто рідше вживані інструменти). „ДахаБраха” навіть зробила спробу підшукати назву своєму музичному стилеві („етно-хаос”) і дати йому, хай і дещо патетичне та абстрактне, та все ж досить прозоре пояснення – „світ постає з хаосу, а музика – з душі етносу”.

Та у випадку „ДахиБрахи” йдеться-таки не лише про музику. Відчуття присутності на якомусь шаманському дійстві, що виникає в багатьох слухачів на концертах (один музичний критик навіть охрестив їх

„етно-транс-групою”), не менше, ніж музикою, зумовлене й загальним іміджем групи: колоритними костюмами (чого вартують хоча б знамениті високі шапки на дівчатах), сценічним оформленням (бо ж кожен виступ „ДахиБрахи” – яскраве дійство, поставлене професійним театральним режисером), і навіть візуальним образом самих інструментів (і гонг, що

» опинився тут ніби цитата з якоїсь іншої реальності, і яскраво розмальований контрабас, із якого видобувають ледь не потойбічні звуки, і величезний баян у руках доволі тендітної дівчини), – все це спрацьовує разом.

Кажу це до того, що музичний альбом (тим паче, студійний) передає, як на мене, лише частину тієї енергетики, на яку здатна „ДахаБраха“. І навіть при слуханні диску виникає бажання до-уявити, як би це виглядало на сцені.

Та насправді музика гурту також змінюється, шукає інші засоби впливу – може, не такі вибухонебезпечні, як раніше, але не менш дієві. Принаймні новий альбом „На межі“ (третій за рахунком в дискографії гурту) має дивовижну сугестивну силу. І, може, тому, що вийшов він незадовго до двоохотлітнього ювілею Гоголя, або й тому, що „ДахаБраха“ мимоволі асоціюється в мене з „Гоголь-фестом“, при слуханні цієї місцями справді зловісної музики (досить згадати хоча б „Ванюшу“, в якому атмосфера нагнітається аж до того моменту, як „заблистіла гостра шабля – покотилась голова“) починало здаватися, що надто вже ефемерною є та межа, яка відділяє тебе від світу „Вія“ або „Страшної помсти“.

Роксоляна Свято, Київ

МУЗИКА

Лутаве

Тарас Григорчук. Янголи – не дичина. Поезії. Київ, Видавництво Сергія Пантюка, 2008.

» Високе й низьке переплуталося в нашому світі. Так затято, так ментрожно, так немилосердно переплуталося, що навіть якби дуже хотів їх відрізнити, то не кожен би і вдався – та не кожному воно й треба... Ось хоч би й Тарас Григорчук! Він раз собі уяснив, що страшно і смішно ходять не просто поруч, обіймаючись, а таки насправду в одному тілі й одним духом дихають, та й фертик. Уяснив – і не має жадних претензій ні до страшного, ні до смішного. Бо в него то є одно – таке живе, аж захланне! Судить-бо самі: в його сонеті „Зійтися з Богом...“ опришок Баюрак, мова про якого спершу цілком поважна, у висліді

зникнув раптово, як блукалець в міт...

З'являвся замість нього сивий дід,

такий самий, лиш руки вже не служать.

Не знаю, чи живий, бо то є ніц...

Виймав йому я пущку з поркениц,

бо дід хотів-єс висцятися дуже.

І то нічо', що трагічний (бо доторк чужої руки до найінтимнішого), але саме тим і комічний сюжет „виймання пущки з поркениц“ у гуцульських мітах зринає не раз і не два, заки доходить до Григорчука. Нічо' – бо то є образ не просто вікової гуцульської туги за опришківством, трагедії того, що колись було велике, але з часом звелось на пси й ніколи не вернеться, хоч би якого пурця з себе тепер корчив (а корчить пурця, видно, є кому, особливо ж у наш постмодерний час). Ні, то є образ цілої нашої національної ідеї, котра в бездарних втіленнях доходить до стану Григорчукового сивого діда, якому гонор – честь – не дозволяє навіть ціною смерті надзєндрити в штани, але руки не служать аж так, щоби розстебнути ширінку... Почувати себе в ролі того діда – справжня трагедія! Ну, але збоку то смішно...

І так із Тарасом Григорчуком завжди! Навіть сакральне в нього часом доходить якоїсь межі, за яку дуже не хочеться заглядати – і самому Григорчукові не хочеться. Та він однак заглядає – хоча й свідомий того, що нічого мудрого там не побачить. Така вже гуцульська натура – лугава... Тим не менше, все це робить його вірш абсолютно ні на що і ні на кого не схожим. Він настільки справжній, що в це інколи навіть повірити буває тяжко! Бо Гуцульщина мала й має своїх напрочуд

тонких, глибоко еффонічних співців, таких, як Малкович; мала й має своїх глибоко трагічних, питомих, аж до самого нутра глибинних співців, таких, як Герасим'юк і Портяк; мала навіть такого органічного, аж до межі геніальності, співця, як Тарас Мельничук; ну, а тепер має ще й свого співця-вар'ята, який уміє часом глянути так глибоко, що аж мурашки попід шкірою забігають, – а тоді розвернутися й глянути іншим оком уже так, що бідолашні мурашки мусять заповзати назад...

Насправду, якби я був нервовим чоловіком, то Григорчукова книжка, заки її читав, через кожну третю-четверту сторінку літала би по хаті й гупалася б об стіну під акомпанемент добірної гуцульської лайки, – а тоді я таки вставав би, нагинався б за нею і читав далі... Чи багато в нас є книжок, здатних спричиняти аж таку реакцію? На жаль, дуже мало!

Одне слово, з'ява не просто на гуцульському, а на всеукраїнському літературному овиді такого поета, як Тарас Григорчук, давно назріла. Поета, який бере читача не просто за душу, а часом і за значно болючіші місця, й стиснувши, мов обценьками, плавно викручує... Поета, який готовий кинутися навіть туди, куди ніхто більше кинутися не готовий. Щонайсправжнішого поета („Якщо Тарас Григорчук не справжній поет, то хто ж тоді справжній поет?“ – сказав Василь Герасим'юк, який завжди знає, що каже). Врешті-решт, поета, який, попри все своє „вар'яцтво“, куди б не кидався – звідусіль виносить усе ж не вирок, а розмисел, ба навіть розчулення. Таке, скажімо, як від Баюрака зі згаданого наприпочатку сонета:

Сегонне відмолвивси у капличці
за смерть, аби її не трафив шляк...

Навіть так!

Іван Андрусяк

Перелом у кресовій літературі

Jerzy Jazwiński. „Torczyn”.
Tłumaczenie na język ukraiński
Marta Talan. Єжи Язвінський.
„Торчин”. Переклад на
українську Марта Талан,
Wydawnictwo Instytutu Technologii
Eksploracji, 2008, 172 с.

» Нещодавно вийшла друком чи не перша двомовна книжка кресових споминів – про містечко Торчин на Волині. Її, без сумніву, можна вважати взірцевою для майбутніх розвідок з мікроісторії населених пунктів польсько-українського пограниччя. Можливо тому, що писав її врятований українською поляк, котрому судилося стати професором, але не в гуманітарних науках, як можна було б одразу домислити, а в технічних. Прагматичний здоровий умисл дозволив автору подивитися на малу батьківщину, її теперішнє місцезнаходження в іншій державі цілком адекватно. Більше того, автор так чи інакше знаходиться під впливом „української школи” польської поезії, а також концепції паризької „Культури”, хоч ця обставина не заважає йому бути шанованим у кресових колах Польщі.

Єжи Язвінський народився у Торчині 1927 року, зростав у атмосфері двомовного польсько-українського середовища, і гармонія пограничного співпроживання у містечку, де святкувалося спільно як східно-, так і західнохристиянські свята, не могла не позначитися на його світогляді. По багатьох роках після виселення і локалізації в Центральній Польщі Язвінський взявся описати справи, котрі могли б видатися дрібними і маловажливими на тлі великих суспільно-політичних та технологічних змін, що сталися у світі. А проте, узявши за епіграф слова Карела Чапека про мінливість життя та уявлення про нього („Людина, що не могла спати”), сміливо взявся за творення книжки, яку називає своєрідною епічною поемою малій батьківщині.

Інспірацією до розширеного двомовного видання (перше було видано у 2006 р. польською) послужив той факт, що у Торчині майже не залишилося будь-яких слідів поляків – ані цвинтаря, ані костюлу (навіть забулося, що гора, на котрій він стояв, звалася Костельною), а знання мови сусідів серед старшого покоління притупилося. „Багато кресов’ян в Польщі вже забули українську, а багато переселенців з Польщі забули польську. Поява дво-

мовного твору матиме важливе значення для польсько-української співпраці”, – зазначає автор у вступному слові. Так само позитивним чином відіграло для появи цієї книжки знайомство автора із торчинським краєзнавцем Григорієм Гуртовим, котрий у свою чергу видав брошуру „Торчин – передзвін віків”, і яка, на думку Язвінського, разом з його „епічною поемою” та Торчинським народним музеєм, становлять одну мериторичну цілість.

Перекладачем книжки є львівська економістка Марта Талан, котра підійшла до справи так само поважно, як і її автор. Якщо Язвінський називає себе „інженером-поетом”, Марту після цієї книжки можна вважати „логістом-перекладачем”. Звісно, що коли б „Torczyn / Торчин” взяли до рук маститі знавці перекладацького процесу, претензій саме з цього аспекту було б чимало (передусім за спробу автоматично передавати польську фонетику імен та прізвищ: Ришек, Хенек, Бужя, Змієвські, Язвінські тощо). Однак Марта несе, окрім перекладацької, також інспіративну функцію, оскільки для автора, якому нині вже за вісімдесят, вона стала уособленням нової України, відкритої до співпраці та взаєморозуміння. Деякі вірші Єжи Язвінський присвятив синові Марти Талан Теодору.

Хтось питає, що до польської візії Торчина має нова Україна? Виходить, щось має. У віршованих спогадах Язвінського є чимало натяків на те, що українці Волині впевнено йшли до незалежності. Приміром, у присвяченому вчительці Ніні Новіцькій спомині читаємо так: „Донька попа. / Вчителька в польській школі. / Діячка української культури. / Шанувала Польщу. / Мріяла про вільну Україну. / Була на роздоріжжі. / Тримала вміло рівновагу”. Один з останніх розділів книжки, що називається „Україна”, автор присвячує... польським родинам Торчина – Домбровським, Дунай-Чертовичам, Ласкаржевським та іншим. Ймовірно, йому йшлося, аби всі його приятелі з польських родин могли слідом за ним промовити: „Україно, мати моя / Ми боролися залізом / До Європи йдімо разом / Бо перед силою лише / Європа схилиться плечем”? Якщо ні, то принаймні їх діти, онуки – такі, як Марта Талан.

Вірші Єжи Язвінського є також прикладом неоностальгічної літератури, осмисленої не лише зі спогадів, а також із конкретних численних подорожей. Поляки, котрі не лише відмахуються у стилі „А, там на тій Україні біда,

пощо туди їхати”, або залишаються у переконанні, що „Усі українці різни, в житті своєму руки українцеві не подам”, а навпаки – шукають невинно рештків того найближчого, того найріднішого, а ще й при тому звертаються до українців по допомогу у цьому, хвали варте. Червоною ниткою по книзі проходить подорож із друзями-кресов’яками (переважно професурою) власними місцями пам’яті у 2005 р. Центральний вірш циклу – „Місце на землі”, з його допомогою дізнаємося про ті різнобічні враження, котрими переповнювалися паломники в Україні. „Шукали Польщу в Кременці / Запитували співця – де Польща? / Слухали дзвони Почаєва / В Рівному слухали слова капелана / слухали оповіді вірних / Розповідали про життя / Може, це Польща?”, – можливо, варто було прожити вісімдесят літ, аби зрозуміти, що то є вітчизна?

Книжка щиро оздоблена багатьма давніми та сучасними фотографіями. Чимало з них можна не підписувати: ось з’їхались на чергову зустріч старі

торчинці чи горохівці, а ось вони дітьми коло школи, а ось ще знімок усіх малолітніх торчинців при Костельній горі, – разом малі поляки, українці та євреї. Від раю втраченого до раю майбутнього, цей месидж Єжи Язвінського передається як у словах, так і в ілюстраціях. Утрачений рай молодих із міжвоєнних років повертається нині, поволі, але повертається: „Ці молоді / Розкидані по світу / Поляки, / Українці. / Повертають думками. / Прибувають. / Шукають „Костельну Гору”. / Її будуть. Буде поляк Папа. / Екуменізм є пріоритетом. / Для поляків. Для українців. Для Європи. / Для світу. / Пропозиція / На сьогодні, / На завтра, / Назажди”. Чи є інші рецепти?

Роман Кабачій, Київ

Нова книжка про буття української громади в ПНР

Arkadiusz Ślabig, *Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1989*, IPN Szczecin 2008.

Уже кілька років історики Польщі розробляють тему комуністичних спецслужб і їхнього ставлення до національних меншин. Нещодавно з'явилася монографія, яка подає цікаву інформацію про українську громаду в ПНР. Її автор – молодий історик Аркадіш Слабіг.

Цікаво написана книжка розповідає про специфічний розділ історії післявоєнного життя українців, особливо цінна і досить добре описана в ній не лише картина 1945–1956 років – але й факти з 60-х аж до кінця 80-х років.

А. Слабіг у своїй монографії „Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1989” аналізує, як ставилися до національних меншин (німців, українців, євреїв, білорусів, литовців та греків) комуністичні спецслужби на території Західно-Поморського регіону. Спираючись в основному на матеріали польських спецслужб – Управління безпеки (UB), а з 1956 р. – Служби безпеки (SB), а також на історичні публікації, що стосуються меншин у ПНР, історик аналізує, як впродовж 1945–1989 років репресивні органи спостерігали і впливали на становище громадян інших національностей чи віровизнання.

Автор монографії не шукає сенсації (тобто прізвищ агентів). Цю книжку повинні особливо уважно прочитати українці, бо саме їх влада контролювала винятково ретельно (серед причин збільшення у 70-і роки особового штату СБ на Кошалінщині історики подавали численну присутність на цьому терені українців). На Західне Помор'я переселено майже 48 тис. українців і це стало вирішальним чинником для того, щоб українці до 1990 р. постійно перебували під ковпаком спецслужб. Контроль був подвійний – не лише з боку польських, а й радянських спецслужб.

Слабіг описує багато маловідомих сторінок і подій минулого, які стосувалися активності українців регіону, особливо міських центрів – Щецина та Кошаліна. Деякі моменти читаються як добрий детективний роман, поза-як проти українців (і не лише них) СБ використовувало всі доступні методи

– від провокацій, погроз, техніки для підслуховування, перевірки кореспонденції, залякування, до закріплення за невігідними особами численної агентури. У сталінський період (до 1956 р.) служби застосовували масові арешти, тотальний терор. Пізніше методи дещо змінилися. В описуваний період у цій активності проти організованих структур – УСКТ, церков та окремих осіб, польська СБ тісно співпрацювала не лише з КДБ, а й з контррозвідкою Північної групи Радянської армії, яка мала свої бази на цій території. Для контролю над активними у Щецині М.Труханом і С.Заброварним використовувалися всі можливості з арсеналу секретних служб, причому мета була одна – елімінувати з середовища людей з організаційним талантом, спроможних піднести національну свідомість і роботу в громаді на вищий рівень.

Контроль, інтриги та провокації

Проте для вивчення ситуації українців у 1945–1990 роках значення мають не так описи дій і великомасштабних акцій служб, а передусім методів, застосованих для того, щоб послабити у 60-ті роки занадто активну українську меншину. Автор наводить приклади прямих дій таємної поліції, коли за допомогою підступів, наклепів, пліток, звинувачень та інспірованих службами дій адміністрації окремі громади, розбиті зсередини, ставали інертними. Дії служб проти громадських структур та церков не були хаотичними, вони виникали з усвідомлення того (на підставі аналітичних розробок, наукових досліджень, зведень адміністрації), що активні люди, передовсім молода українська інтелігенція, студенти, священники, такі, як о. Гриник чи православний вікарій Щецина (потім Старгарда-Щецинського) о. Волощук зупинили процес асиміляції. Влада прекрасно розуміла, що інтелігенти, позбавлені страху, який панував за сталінських часів, давали нове дихання УСКТ. Розуміючи це, особливо ревно намагалася не допустити до співпраці Церкви з УСКТ.

У ті роки кожного активного у середовищі українця брали на облік, запідозрювали і врешті явно або приховано звинувачували в націоналізмі. Осіб, які відмовлялися стати агентами чи інформаторами, намагалися дискредитувати на роботі та за місцем проживання різними способами (М.Ковальський та М. Трухан навіть були ув'язнені). Частину невігідних змушували емігрувати.

У Щецині, Кошаліні, Слупську – трьох найактивніших у регіоні українських

центрах, застосовувалися такі самі методи – таємна пропаганда, інтриги, створення опозиції видатним особам (зі звичним у таких випадках закидом про фінансові зловживання). Під рукою були ще й адміністративні дії (наприклад, у Слупську відмовлялися надати зал на „Маланку”, яка тішилася „занадто великою” популярністю). У колі зацікавлення служб були всі прояви тодішнього українського життя – УСКТ, церкви, білобірська школа, учні лігницького ліцею (які походили з Помор'я) та студенти. СБ намагалася контролювати й впливати на всі процеси – навчання української мови, художні колективи, дитячий огляд у Кошаліні, поїздки в Україну чи на фестиваль у Свиднику. Контроль і допомогу службам мали запевнити секретні співробітники (TW), дуже час-

то це були українці. Слабіг показує, як різними методами СБ „переконувало” до співробітництва (кого шантажем, кого фінансово). Ця служба намагалася також впливати на вирішення кадрових питань у структурах УСКТ, білобірській школі, усунення невігідних священників з деяких місцевостей. Для досягнення мети апарат репресії не цурався ніяких методів – за допомогою підступу, „обробленої інформації” настроював поляків проти українців, греко-католиків проти римо-католиків, православних проти греко-католиків, римо-католиків проти обох східних церков, ініціювалися персональні чвари. Для „пом'якшення” матеріалу звинувачували невинних людей у кримінальних злочинах. Весь час збиралися детальні дані про передплатників „Нашого слова”, активістів церкви, учасників культурних заходів, що організовувалися УСКТ.

Служба до 1989 року не лише вирішувала, хто отримає паспорт, щоб їхати на Захід, але також хто міг їхати в Україну (у кожній групі мусив бути співробітник служби). Від 1945-го до 1990 року особливо контролювали

тих, хто мав родичів на Заході (перевіряли їхні листи, а тих, хто виїжджав, служби намагалися вербувати). Особливо ретельно (протягом усього періоду, який охоплює книжка) збиралася інформація про членів підпілля ОУН чи УПА та їхні родини. У плані поїздки на Захід автор книги, як один з небагатьох дослідників, звертається до теми еміграції молодих українців у 80-ті роки (за допомогою прощ, організованих о. Пирчаком). Слабіг зазначає, що у ставленні до цієї справи були помітні розбіжності між слупською СБ і т.зв. центром. Місцеві хотіли проводити репресії проти організаторів прощ, центр натомість їх стримував, мовляв, це нам на руку, позбуваємося таким чином проблеми. Цю тему треба ще вивчати. А таке буде можливе тоді, коли віднайдуться ще не знищені документи служб з того періоду, або (у що важко повірити) заговорять українці-співробітники СБ. Може, заговорять також ті, кому теперішній уряд зменшив пенсії – офіцери СБ, захисники комуністичної системи.

Досі, крім одного діяча періоду УСКТ з південної Польщі та А. Рацького з Ольштина, не було більше прикладів, щоб колишні співробітники написали чи щиро розповіли про свої контакти з комуністичними службами. Усі, хто з різних причин пішов на співпрацю, звичайно, вірять у те (а про це їх запевняли есбеки), що всі матеріали знищено. Як видно, зокрема з роботи А. Слабіга, знищено не все, тому роль деяких осіб і так стане відомою. Щирий опис подій їхніми учасниками дав би шанс краще зрозуміти минуле, без цього ми приречені будувати картину нашого минулого частково на матеріалах тих, чийм завданням було контролювати, а то й нищити все українське в Польщі.

А ворог не спить або Куди поділися хлопці з тих років?

Служби періодично цікавилися навіть тими, хто приховував своє походження і повністю відходив від українства та традиції. Залежно від ситуації, такі особи теж підлягали облікові (дані про чисельність українців у 80-х рр. не бралися зі стелі). Проти них також ініціювалися інтриги, в їх оточення засилали агентів. Усе залежало від поточної політичної кон'юнктури, потреб і цілей держави.

Однак книга А. Слабіга – це не свідчення перемоги системи над людиною, а навпаки – ще один своєрідний документ визнання для людей, які у важких умовах тоталітаризму працювали для збереження тотожності. Вони зуміли сказати „ні“ вербувальникам, не підда-

лися провокаторам, мали мудрість не загинути, ступаючи по мінному полі.

Роздумуючи над описаними подіями, парафразуючи слова відомої пісні „Gdzie są chłopcy z tamtych lat“, слід задуматися, як поведяться і яку роль відіграють ті особи, які в 70–80-ті роки активно допомагали службам контр-олювати громаду. Це питання ставлю свідомо, маючи на увазі досвід конфліктів у наших громадах у 90-ті роки, й іноді доволі дивну поведінку деяких осіб на місцях. У цьому контексті згадався мені один момент. Отож, у 1994 р. тодішньому голові ОУП Ю. Рейту написав листа Роман Лінкевич із Сянока – як виявилось згодом, довголітній співробітник СБ, а перед тим – радянських служб (псевдо „Карпатський“). Він активно займався справою могил у селі Лішній, де віднайдено останки жертв акції „Вісла“. У листах „Карпатського“ до голови ОУП можна віднайти патріотичну риторику й турботу про справу. У контексті кількох десяти років його співпраці з комуністичними службами варто замислитися, чи займаючись справою осіб, розстріляних за реальну або вигадану співпрацю з УПА, він намагався реабілітувати себе чи навпаки – і надалі виконував доручення „друзів зі Сходу“, яким була на руку, особливо після 1989 р., уся негативна інформація про дії поляків?..

Ті, хто пережили той час та були активними, після ознайомлення з книжкою Слабіга зможуть по-іншому глянути на деякі відомі їм факти, події та особи. Також нам, що ведуть активне життя у період III РП, на деякі події нашого часу, мабуть, треба буде глянути під іншим кутом зору, проаналізувати перебіг конфліктів, акції дискредитації, маючи свідомість того, що випадковостей не буває. Частина „інтриг“ нашого часу занадто вже нагадує методи, які описав А. Слабіг.

Проте книга показує, що перед дослідниками стоїть потреба продовжувати дослідження, зокрема того, як дії СБ впливали на внутрішнє життя громади та її спроможність діяти. А. Слабіг переважно показує світ через призму документів та слів функціонерів СБ, а потрібні свідчення жертв, учасників подій з протилежного боку, тоді картина буде повною. Потрібно досліджувати період після 1990 р., бо, як зауважує автор книжки, СБ намагалася бути активною і впливовою до кінця своїх днів, зокрема наприкінці 1989 р., коли проводився підбір делегатів на надзвичайний з'їзд УСКТ (тоді ж бо було створене ОБ'єднання).

Петро Тима, Варшава

Сад усередині

Микола Рябчук. Сад Меттерніха, Львів, ВНТЛ-Класика, 2008, 304 с.

➤ Найновіша есеїстична книга Миколи Рябчука „Сад Меттерніха“ булькнула, ніби камінь у воду – вже понад півроку, як вона побачила світ у львівському видавництві „ВНТЛ-Класика“, а про неї, якщо вже при нагоді процитувати класика, досі ніхто „не гавкнув, не лайнув“. Одна рецензія на сайті „Літ-Акцент“ – і тиша. На тлі резонансу, котрий свого часу викликали Рябчукові-таки „Дилеми українського Фауста“ чи „Від Малоросії до України“, це трохи дивно. Річ, мабуть, не у малому накладі чи кепській дистрибуції – в усіх книгарнях, де взагалі водиться україномовне інтелектуальне читво, книжка є. Тоді в чому ж річ?

На того, хто пам'ятає попередні книги Рябчука і щойно взяв до рук „Сад Меттерніха“, остання може справити враження доволі різношерстої. Подибуємо тут есеї, написані як далекого 1995 року, так і зовсім свіжі; розлогі й короткі; такі, що наближаються за стилем до добротної белетристики („Saturday Night“ чи „Восьмеро євреїв

у пошуках дідуся“), і такі, що нагадують історико-політологічне дослідження („За огорожею Меттерніхового саду“); щось схоже на фрагменти інтелектуальної автобіографії („Як я зробився чехословаком“, „Польща, польський, поляки“, „З культурою й без“) та щось схоже на подорожні нотатки (цикл „Словенський драйв“); і нарешті, текст, який, поєднавши у собі все перелічене, водночас являє собою ще інший жанр („(Без)відповідальність інтелектуалів“, промова на врученні премії Фондації Антоновичів). Проте Рябчук не був би Рябчуком, якби запропонував читачам ординарну есеїстичну „солянку“, злив- ➤

ши, як то часто робиться, усі „текстові файли“, що назбиралися за останні роки, в одну важкостворену, різнобічну і ніяку книжку.

Без сумніву, „Сад Меттерніха“ є плодом доволі вимогливого добору. Сам автор у передмові до книжки каже навіть про „сюжет“ та „інтригу“, які стягують до купи всі зібрані тексти сухожиллям доцільності та ідеї. Хай там як, ідея тут явно є: це Європа, її фантоми за нашим порогом, її невідомий обрис, видний нам із вікна, каламутного й запітнілого зсередини від наших вічних суперечок про її, Європи, сутність і нашу в ній присутність. Це Європа, яка в нас досі асоціюється переважно з абстрактним „європейським вектором“ і цілком конкретним „євроремонт“, значення котрих не так легко пояснити європейцям, та ще „євровізою“ і „євроспільнотою“, які наразі віддаляють нас від „справжньої“ Європи у степову тремку нескінченності.

Усі ці теми багато кому вже, мабуть, набили оскому. Може, саме це вкупі з позірною різнобічністю текстів і давністю більшості з них приглушує інтерес до книжки? Проте досить подолати перше враження, і „Сад Меттерніха“ починає діяти, як холодний душ: виявляється, есеї, написані десять-тринадцять років тому і сьогодні вже призабуті, зараз – у контексті газових конфліктів, безнадійно завислої програми вступу України до НАТО та останніх заяв українського уряду про відновлення двостороннього візового режиму з ЄС – звучать навіть актуальніше, ніж тоді, коли вони поставали; усі похмурі прогнози справдилися, а сам автор, котрий в середині дев'яностих міг виглядати гіркослівним песимістом, зараз здається набагато притомнішим, ніж усі тодішні українські євроентузіастичні вкупі узяті. Стратегія, яку обрав Микола Рябчук, упорядковуючи „Сад Меттерніха“, дієва й проста: майже півторадесятилітній часовий зріз оголює всю безглуздість українського „європопака“, котрий ми роками танцюємо на своєму євразійському березі в той час, як ворота європейського порому поступово зачиняються і невдовзі можуть зачинитися для нас назавжди.

Як скептик, себто, перепрошую, реаліст, Рябчук застерігає від будь-якої ідеалізації Європи та цілого „західного світу“ – це може закінчитися лише розчаруванням і остаточним розладом картини світу; не варто надмірно покладатися й на будь-яких наших, як любимо їх називати (цілком, до речі, у дусі „презупції винності“, з якою

підходить Європа до оцінки своїх найближчих східних сусідів), країн „адвокатів“. Якщо спробувати звести міркування Рябчука до головних тез, то вони, вочевидь, виглядатимуть так:

1. Захід є царством подвійних стандартів і вибіркових суджень, від яких завжди страждає найслабший і найменш рішучий – тобто якраз ми, мешканці останніх парт у європейському класі;

2. „Західність“ є формою амнезії, і той, хто став просто Європою, швидко забуває про всі свої колишні епітети – центральний, східний тощо. Забуває про них, як про поганий сон чи дев'ять дів карцеру, тому оксамитова завіса, котра зараз відділяє нас від колишніх побратимів по соцтабору, – явище найбільшою мірою психологічне;

3. І все-таки іншого шляху, ніж рух на Захід, у нас нема.

В одному з інтерв'ю Микола Рябчук означив себе як „українського космополіта“. Проте, якщо судити з текстів, що ввійшли до „Саду Меттерніха“, Рябчук-есеїст – більше „український“, ніж „космополіт“: усюди, де б він не бував, він незмінно тягає за собою свої українські окуляри. Сидячи за столом кав'ярні у словенській Люблянці й гортаючи афішу культурних подій, він уявляє собі, скільки мистецьких акцій відбулося б за такий самий відтинок часу у якому-небудь українському місті; переглядаючи фільми західних режисерок-феміністок, скрушно міркує про те, наскільки занедбаною є справа емансипації жінок у нас (вже не кажучи про стан вітчизняного кінематографу); читаючи рецензії в словенській пресі на ризиковані перформенси в рамках фестивалю „експліцитних сексуальних практик“, дивується, як уміло суспільство дає собі раду з тим, що може образити його „мораль“, чудово обходячись – на відміну від нас – без усіляких „національних комісій з моралі“ чи інших державно-репресивних органів; навіть дивлячись репортажі з чемпіонату світу із футболу під час перебування в Парижі, мимоволі порівнює манери латиноамериканських „бананових президентів“, які привозять на матчі численну свиту і займають найдорожчі ложі, зі звичками відсутніх там українських олігархів.

Тому якщо й може йти мова про космополітизм у „Саду Меттерніха“, то про якийсь „маятниковий“ його різновид – мандри з обов'язковим поверненням. Адже той, хто здійснює подорож у просторі, аби повернутися додому, чи мандрує у глибини власної пам'яті, щоби згодом повернути назад до теперішності, поєднає світи,

є пороком значень. Є агентом зв'язку, небезпечним для будь-якого устрою чи режиму, котрий прагне навіть ілюзію тотальності. Врешті, є фактором відносності, що вказує всю комічність розважань про свою національну, культурну, релігійну чи якусь іншу ексклюзивність. Потрібно пересуватися в часі та просторі, аби переконалися, що культура є системою сполучених посудин; і достатньо відкоркувати власну, щоб позбутися хвороби меншовартості, котра іноді набуває форм егемонії.

Якщо шукати сферу якоїсь найвищої відповідальності інтелектуала, то вона саме у цьому – в постійній опіці над рівновагою. Модерних інтелектуалів, які, подібно до тягарців ваги, без кінця пересуваються від однієї шальки до іншої, не дозволяючи жодній з них небезпечно нахилитися – у книжці Рябчука ціла галерея, під їхнім „почесним патронатом“ розгортається оповідь; іноді вони є трепетними героями авторової інтелектуальної біографії (Єжи Гедройць, Грицько Чубай, Кость Москалець чи Адам Міхнік), часом – просто цікавими співрозмовниками, випадковими, плінними, названими лише на ім'я, як-от угорець Ендре, авторів паризький приятель і вулкан мудрого гумору. Але, в кожному разі, вони є живими доказами того безумовно радісного факту, що особистість – хай то буде „публічний“ інтелектуал чи митець – у наші дні, попри все, ще може впливати на дійсність, формувати її обрис; що голос окремого „я“ чуто навіть крізь щільні звукові перешкоди поп-культури і політичної демагогії.

Нарешті, у книжці Миколи Рябчука є ще один „сюжет“, може, навіть важливіший за „європейський“ і, вже без сумніву, більш „вічний“. Це – індивідуальна свобода, яка, хоч і „потребує певної інфантильності“, але разом з тим є найголовнішою умовою саме дорослого, зваженого погляду на світ; яка не обов'язково залежить від будь-яких інститутів демократії чи суспільної відкритості, але водночас передує усякій свободі колективній. Свобода, котрої можемо й не знайти по той, „кращий“ бік легендарного паркану Меттерніхового саду, що проліг між цивілізованою Європою та азійською „землею левів“, але без котрої ніяк не збудуємо Меттерніхового саду всередині себе.

Остап Сливинський, Львів

Якщо в Україні немає коштів, людей і передовсім ідей, які спроможні збудувати сильний переконливий комплексний міф про УПА як справжній український фактор Другої світової війни, то може варто пошукати нових підходів, які сприятимуть, у першу чергу, об'єднанню країни, відходу від советських міфів й врешті приєднанню української схеми опису війни до загальноєвропейської.

Марко Смерчинський